

Masteroppgave

Masterstudium i rehabilitering og habilitering

Master Programme in Rehabilitation and Habilitation

MAI 2021

Utdanning og arbeidsdeltagelse hos unge med
funksjonsnedsettelse

En longitudinell kohortstudie

Kandidatnavn: Mette Elisabeth Lambach

Kandidatnummer.: 406

Emnekode: MAREH 5900

Antall ord: 17 486

Forord

En lang prosess er nå over. Fra jeg med stor motivasjon og interesse søkte på deltidsstudiet i Rehabilitering ved Høyskolen i Oslo og Akershus (MAREH 5900) for fire år siden, til at jeg nå leverer masteroppgave på OsloMet – storbyuniversitetet.

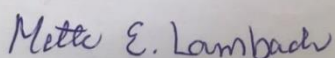
Jeg har fått stor respekt for den akademiske verden og all den kunnskap og teori jeg har fått ta del i, gjennom de åtte semestrene i masterløpet. Jeg har lært mye nytt, men ser at jeg fortsatt har uendelig mye mer å lære. Jeg har lært mye om meg selv i samarbeid med medstudenter med forskjellige bakgrunner og det har vært en spennende og utviklende tid som nå er tilbakelagt.

Jeg vil gjerne takke alle gode medspillere som jeg har hatt rundt meg i hele masterstudiet. Takk til lærere og medstudenter på MAREH 2017-2021. Tusen takk til hovedveileder Ida Drange som sammen med veilederne Per Arne Tufte og Helene Lundgaard Søberg har vært veldig viktige i prosessen med å skrive denne masteroppgaven. Takk til venner og familie i Oslo, Amrit, Isis, Turid Marie og Ola som har gitt meg kost og losji på en del av samlingene i Oslo. Takk til venner og kollegaer hjemme på Fitjar som har vist interesse for studien, lyttet og diskutert ivrig med meg, gjerne på turer i nærmiljøet. Takk til alle som har hatt tro på at en godt voksen dame skulle klare å ta mastergrad.

Takk til familien min som har stilt opp på ulike måter. Tusen takk til mannen min som ga rom for at jeg kunne ta studiepermisjon og reise på studiesamlinger til Oslo. Tusen takk til min eldste datter Turid Marie som har vært en veldig viktig co-pilot etter at hun leverte sin masteroppgave i Plantevitenskap ved NMBU. Tusen takk til Ole Arnfinn, min tekniske svigersønn som har trødd til når det har vært behov for det. Tusen takk til de tre andre barna mine Solveig, Ola og Kari for hjelp til engelsk oversettelse, praktisk og teknisk hjelp underveis.

Jeg vet at jeg er heldig som har dere alle i nettverket mitt og jeg er veldig takknemlig for det.

Fitjar, 17.05.21

Mette Elisabeth Lambach

Sammendrag

Unge med utfordringer kan i møte med utdanningsinstitusjonene og arbeidslivet møte lite forståelse for hvordan en best mulig kan tilrettelegge utdanning, yrkesvalg og arbeid for den enkelte. Noe som kan få konsekvenser for forløpet med å fullføre utdanning og bli yrkesaktiv.

Hensikten med studien er å kartlegge forløpet med utdanning og arbeid for unge med funksjonsnedsettelse i forhold til funksjonsfriske i perioden fra de er 16 til 30 år. Studien vil undersøke om de fullfører utdanning, på hvilket nivå og om graden av utdanning har innvirkning på om de er i arbeid. Videre er det sett på yrkesvalg og graden av yrkesaktivitet.

Studien er en kvantitativ studie som benytter seg av registerdata fra microdata (SSB) for å kartlegge og sammenligne utdanning og arbeid for personer som ble født i 1985 og som bodde i Norge mellom 2001-2015. Studien ser på endring og sammenligning mellom personer med og uten funksjonsnedsettelse over en femtenårsperiode.

Resultatene i studien viser at en større andel med funksjonsnedsettelse har lavere grad av fullført utdannelse sammenlignet med funksjonsfriske på samme alder. Sannsynligheten for å fullføre videregående-, bachelor- og masterutdanning i følgeperioden konvergerer ikke.

Forskjellene øker over tid når en sammenligner med funksjonsfriske i kohorten.

Sannsynligheten for å være yrkesaktiv når en sammenligner funksjonsfriske og funksjonsnedsatte er lavere for funksjonsnedsatte og forskjellen øker mellom gruppene over tid. Det er forskjell i andel som arbeider fulltid i forhold til funksjonsgrad. Forløpet mellom fulltidsarbeidende menn og kvinner med funksjonsnedsettelse endrer seg likt i følgeperioden. Yrkestilhørigheten er ulik i forhold til populasjonens funksjonsgrad og viser endring i følgeperioden. Det er vist at funksjonsnedsatte uten fullført videregående opplæring har en signifikant lavere sannsynlighet for å være yrkesaktive enn funksjonsnedsatte med fullført videregående opplæring.

Studien viser at personer med funksjonsnedsettelse har lavere sannsynlighet for å fullføre videregående opplæring enn funksjonsfriske. Den viser også at det er en sammenheng mellom fullført videregående utdanning og arbeidsdeltagelse for funksjonsnedsatte i kohorten. Denne studien har funnet at både funksjonsnedsatte og funksjonsfriske i kohorten, har klart å fullføre høyere utdanning som kvalifiserer til jobb innenfor akademiske yrker og denne andelen yrkesaktive utgjør den største yrkeskategorien ved utgangen av følgeperioden i 2015.

Nøkkelord: Funksjonsnedsettelse, utdanning, frafall, mestring, inkludering, arbeidsdeltagelse, yrke.

Abstract

In meetings with educational institutions and working life, young people with challenges may encounter little understanding of how best to facilitate education, career choices and work for the individual. This may have consequences for the process of completing education and becoming employed.

The purpose of the study is to map the course of education and work for young people with disabilities in relation to the functionally healthy in the period from the age of 16 to 30 years. The study will examine whether they complete education, at what level and if the degree of education has an impact on whether they are employed. Furthermore, the study looks at the choice of profession and the degree of professional activity.

The study is a quantitative study that makes use of register data from microdata (SSB) to survey and compare the education and employment for people who were born in 1985 and who lived in Norway between 2001-2015. The study looks at the change and comparison between individuals with and without impairment over a fifteen years period.

The results of the study show that a larger proportion with disabilities have a lower degree of completed education compared to functionally healthy people of the same age. The probability of completing upper secondary, bachelor's and master's education in the follow-up period does not converge. The differences increase over time when compared with functional healthy in the cohort. The probability of being active when comparing the able-bodied and the disabled is lower for the disabled and the difference increases between the groups over time. There is a difference in the proportion who work full time in relation to degree of function. The course between full-time working men and women with disabilities changes equally in the follow-up period. Occupational affiliation is different in relation to the population's degree of function and shows a change in the follow-up period. It has been presented that disabled people without completed upper secondary education have a significantly lower probability of being employed than disabled people with completed upper secondary education.

The study shows that people with disabilities are less likely to complete upper secondary education than people without disabilities. It also shows that there is a connection between completed upper secondary education and work participation for the disabled in the cohort. This study has found that both disabled and able-bodied people in the cohort have managed to complete higher education that qualifies for work in academic professions and this proportion

of working people constitutes the largest occupational category at the end of the follow-up period in 2015.

Keywords: Disability, education, dropout, coping, inclusion, work participation, occupation.

Innhold

Forord	I
Sammendrag	II
Abstract	III
Liste over vedlegg	VII
Kapittel 1. Innledning	1
1.1. Bakgrunn for valg av tema	1
1.2. Studiens kontekst	4
1.3. Studiens formål og forskningsspørsmål	4
1.4. Oppgavens oppbygning	5
Kapittel 2. Teoretisk og empirisk bakgrunn for studien.....	6
2.1 Ulike forståelser av funksjonsnedsettelse	6
2.1.1 Det medisinske perspektivet	6
2.1.2 Det sosiale perspektivet	7
2.1.3 Det relasjonelle perspektivet.....	7
2.2 Studiens teoretiske forankring	8
2.3. Studiens forskningsbakgrunn	10
Kapittel 3. Material og metode.....	17
3.1. Design.....	17
3.2. Populasjon og utvalg	17
3.3. Datamateriale.....	18
3.4 Beskrivelse av datasettet og tilrettelegging av variabler i microdata	19
3.4.1 Uavhengig variabel	19
3.4.2 Avhengige variabler.....	20
3.4.3 Kontrollvariabel	22
3.5 Statistisk analyse.....	23
3.6 Etske betraktninger	23

3.7 Metodediskusjon.....	24
Kapittel 4. Resultater.....	25
4.1.Fordeling av kjønn og funksjonsgrad	25
4.2 Utdanningsvariabler.....	26
4.2.1. Videregående opplæring	27
4.2.2 Bachelor- og mastergradsutdanning	28
4.3 Arbeidsdeltagelse.....	30
4.4 Arbeidstidsvariabel.....	31
4.5 Yrkesvariabel.....	33
4.6 Sammenheng mellom utdanning og arbeidsdeltagelse.....	34
4.7 Oppsummering av funn	36
Kapittel 5. Diskusjon.....	39
5.1. Utdanningsfaktorene.....	40
5.2.Arbeidslivsfaktoren	46
5.2.1 Arbeidsdeltagelse	47
5.2.2 Yrkesaktivitet og arbeidstidsfaktor.	49
5.2.3 Yrkestilhørighet	50
5.2.4 Sammenheng mellom fullført videregående opplæring og arbeidsdeltagelse.	52
Kapittel 6. Konklusjon og videre forskning	55
Referanseliste	57
Vedlegg	i
Vedlegg A	i
Vedlegg B	ii
Vedlegg C	iii
Vedlegg D	iv
Vedlegg E.....	xiv

Liste over vedlegg

Vedlegg	Innhold	Side
A	Tabell a, Arbeidsdeltagelse i 2005 - 2015	i
B	Tabell b, Arbeidstid i 2005 - 2015	ii
C	Tabell c, Oversikt over yrkesgrupper	iii
D	Prosjektbeskrivelse Fleksibel opplæring	iv
E	Statusrapport for Fleksibel opplæring	xiv

Kapittel 1. Innledning

1.1. Bakgrunn for valg av tema

Et menneskets mulighet til å mestre deltakelse sosialt og i samfunnet er selve kjernen i det myndighetene ser på som god habilitering- og rehabilitering både i Norge, og internasjonalt (Helse- og omsorgsdepartementet 2007, Verdens helseorganisasjon (WHO) 2001). Å kjenne at en tilhører fellesskapet gir anerkjennelse og bedrer den enkeltes selvtilit og livsmestring, i tillegg til at det er mer samfunnsøkonomisk (Frøyland, 2017). I denne følgestudien blir det undersøkt hvordan utdanningen og overgangen til arbeidslivet er for unge i alderen 16-30 år. Denne aldersgruppen ble valgt som avgrensning fordi studien bruker registerdata fra SSB (microdata) som har data til og med året 2016. Det var også viktig med en avgrensning i forhold til begrepet «unge» og grunnlag for sammenligning med andre studier. Aldersspennet fra 16-30 år (variasjon fra 15 – 39 år) er brukt som kategori «unge» i flere av de studiene som er trukket frem og sammenlignes med denne studien (Ballo, 2019; Frøyland, 2017; Drange et al., 2015).

Deltagerne i kohorten er født i 1985 og består av funksjonsnedsatte som er mottakere av grunn- og/eller hjelpestønad fra NAV og funksjonsfriske som ikke mottar de nevnte stønadene. Hva som kan utløse rettigheter til de to stønadene vil bli presentert i metodekapittelet i oppgaven. Formålet er å finne svar på følgende:

Har personer med funksjonsnedsettelse lavere grad av fullført utdanning og er hvordan er arbeidsdeltagelsen sammenlignet med funksjonsfriske på samme alder?

Dagens skolepolitikk har inkludering av alle i normalskolen og tilrettelegging av opplæringen for den enkelte som hovedmål (Haug, 2017). Med bakgrunn fra videregående skole med fokus på tilrettelegging for den enkelte elev, har en i utdanningssektoren, sett at en ikke alltid klarer dette. Å tilrettelegge best mulig for elever og studenter, kan være en utfordring når klassene blir stadig større og utdanningen mer teoretisk. Barn og unge med en funksjonsnedsettelse har en lengsel etter å være like i sin sosiale kontakt som andre på samme alder (Hanisch, 2013). Det er vist at det å fullføre utdanning har betydning for fremtidig arbeidsdeltagelse og yrkestilhørighet (Gjertsen, 2014; Simson, 2014). Likevel er frafall i videregående opplæring en vedvarende utfordring. Dette får betydning både for den enkelte som dropper ut, og for samfunnet (Markussen, 2010; Åsheim, 2019). I følge Statistisk Sentralbyrå fullfører 78 prosent videregående opplæring i løpet av 5-6 år (SSB 2020). Dette betyr at 22 prosent ikke klarer å fullføre dette tilbudet, som er blitt en rettighet og en utvidet del av den obligatoriske

Innledning

skolegangen for alle borgere i Norge (Opplæringslova § 3-1). Hva som gjør at så mange ikke fullfører eller benytter muligheten til å øke kompetansen sin ytterligere etter den obligatoriske grunnskolen er sammensatt. Det kan skyldes manglende motivasjon og mestringsfølelse fra grunnskolen eller mobbing, diskriminering og manglende inkludering i normalskolen på grunn av behov for tilrettelegging (Lundh et al., 2014; Haug, 2017; Markussen, 2019). Min egen erfaring som lærer i videregående skole startet i 1985, på en av statens skoler for døve - og sterkt tunghørte og har vært svært viktig for profesjonen min og bakgrunnen for å valg av masteroppgave. Her var det *jeg* som lærer som følte meg utenfor, så lenge jeg ikke kunne kommunisere med tegnspråk. Den første høsten ble en gjensidig opplærings situasjon, der elevene lærte meg språket sitt og jeg lærte de faglig kunnskap i helse- og sosialfag. En fantastisk læringsarena der begge parter forsto hvorfor og hvordan vi måtte samarbeide til det beste for alle. Dette var små klasser med 4-5 elever i hver klasse, og derfor veldig godt tilrettelagt både for de døve elevene og for en nyutdannet faglærer. Mottoet som jeg utviklet og som fortsatt preger yrkesutøvingen min i skole og utdanning fikk jeg erfare mitt første arbeidsår, og er at «jeg lærer så lenge jeg har elever». Å anerkjenne elevene som en ressurs kan komme både den enkelte og samfunnet til gode både i forhold til livsmestring og økonomi (Frøyland, K. 2017, Solvang P.K. 2019).

Mange mennesker kan oppleve funksjonsnedsettelse på et tidspunkt i livet, enten det er midlertidig eller for resten av livet. Da er det viktig å kunne fortsette utdanning eller ha en jobb å gå til. En funksjonsnedsettelse betyr ikke nødvendigvis nedsatt lærings- eller arbeidsevne. Likevel er det mange med funksjonsnedsettelse som ikke fullfører utdanningen eller som står utenfor arbeidslivet, til tross for at de ønsker en jobb de er kvalifisert for. Norges Handikapforbund er opptatt av at mennesker med en funksjonsnedsettelse skal ha reell adgang til arbeidsmarkedet og til stillinger de er kvalifisert for (NHF 2014). Å alminneliggjøre funksjonsnedsettelse i arbeidslivet og blant arbeidsgivere ved å øke kompetansen om inkludering kan være med å gjøre det lettere for flere med en funksjonsnedsettelse å komme inn på arbeidsmarkedet (Frøyland K. & Spjelkavik Ø. 2014). Dette har også vært satt søkelys på i mediene ved Gabriel Wilhelmsen Hoff (2.nestleder i NHFs ungdom) sitt innlegg, «Jeg vil ikke bli ansatt i sympati eller på dugnad», der han retter et kritisk blikk på regjeringen sin «inkluderingsdugnad» der næringslivet blir oppfordret til å bidra. Han avslutter innlegget sitt med å sammenligne måten funksjonshemmede blir behandlet på med måten kvinner ble behandlet, og sier at «fremtiden vil dømme oss for dette på samme måte som vi dømmer fortiden for hvordan man behandlet kvinner» (Hoff, 2019).

Innledning

Meld.St.46 (2012-2013) fremhever at en viktig utfordring framover er at flere personer med funksjonsnedsettelse eller helseproblemer får tatt i bruk sin arbeidsevne. Videre sier den at flere kunne deltatt i arbeidslivet i større grad enn de gjør i dag, hvis det blir satt i verk flere tiltak for å tilrettelegge for deltagelse. For å kunne vurdere i hvilken grad en lykkes med dette, trenger en blant annet statistikk som på en bedre måte enn i dag viser utviklingen i arbeidstilknytning og -omfang i disse gruppene (Meld.St.46 2012-2013). Data fra befolkningsundersøkelser identifiserer befolkningens egenskaper eller endringer i disse egenskapene over tid og kan være med å vise utvikling og omfanget av deltakelse i arbeidslivet for unge med funksjonsnedsettelse (WHO 2001).

*Det er så mangt i livet
Du ventar deg og vil
Men meir enn det å vera
Er det å høyre til.*

Jan Magnus Bruheim

1.2. Studiens kontekst

Sites of Access er et stort prosjekt som forsker på inkludering i arbeidslivet for personer med en funksjonsnedsettelse. Prosjektet er støttet av Norges forskningsråd og er knyttet til senter for arbeidsinkludering (KAI), som er et tverrfaglig samarbeid mellom OsloMet og NAV. Prosjektet «Innganger til arbeidslivet» undersøker hvorfor noen arbeidsgivere, arbeidsorganisasjoner og sektorer på arbeidsmarkedet ansetter mennesker med funksjonsnedsettelse. Prosjektet undersøker hvor disse arbeidsplassene er og hvordan inngangen til arbeidslivet tilrettelegges på slike arbeidsplasser (AFI 2016). Denne oppgaven er knyttet til prosjekt Sites of Access, men har masterstudiet i erfaringsbasert rehabilitering som utgangspunkt. En AFI-rapport fra 2015 som ser på betydningen av tiltakspenger for ungdom, konkluderer blant annet med at sannsynligheten for at skolenes evne til å tilrettelegge opplæringsløp for elever med utfordringer kan ha betydning for om de fullfører utdanningen. Bedre tilrettelegging og oppfølging i skolene kan føre til mindre behov for tiltakspenger og føre til at flere fullfører skolen. Dette kan også innebære at skolene og NAV må samarbeide og bli bedre til å tilrettelegge med tilstrekkelig oppfølging av den enkelte elev (Drange, I., Frøyland, K., Mamelund, S.E., 2015).

1.3. Studiens formål og forskningsspørsmål

Hensikten med denne studien er å få vite mer om utdanning og overgang til arbeidslivet for unge i alderen 16-30 år med en funksjonsnedsettelse som gir de rettigheter til grunnstønad og hjelpestønad fra NAV. Grunnstønad skal dekke nødvendige ekstraavgifter, mens hjelpestønad skal dekke utgifter til privat pleie og tilsyn til personer med en varig skade, sykdom, funksjonsnedsettelse eller medfødte funksjonsnedsettelse (NAV 2020).

Studien vil undersøke hvilken betydning funksjonsnedsettelse som gir rett til innvilget grunnstønad og/eller hjelpestønad har, i forhold til gjennomføring av utdanning og inngang til arbeidslivet mellom 16-30 år og sammenlignet med tilsvarende aldersgruppe uten en funksjonsnedsettelse.

En kohort, født i 1985, vil bli sammenlignet på ulike alderstrinn og i forhold til ulike funksjonsgrad. Studien vil undersøke om det er en sammenheng mellom alder, utdanning og arbeid, både for funksjonsnedsatte og funksjonsfriske i kohorten.

Innledning

Følgende forskningsspørsmål ble valgt for denne studien.

- Har personer med funksjonsnedsettelse lavere grad av fullført utdanning sammenlignet med funksjonsfriske på samme alder?
- Hvilken utdanningsgrad har deltagerne i kohorten fullført og kan utdanningsgraden ha betydning for om de kommer i arbeid?
- Hvor mange er i arbeid, jobber de deltid eller fulltid og hvilket yrke har funksjonsnedsatte og funksjonsfriske i kohorten?

1.4. Oppgavens oppbygning

Oppgaven består av seks kapitler. Kapittel 1 innleder med redegjørelse det for valg av tema og bakgrunnen for valget, samt studiens hensikt og presentasjon av forskningsspørsmålene. Kapittel 2 omhandler teoretisk perspektiv og empirisk bakgrunn for studien, og redegjør for studiens begrepsforståelse og teoretiske rammeverk, samt oppsummerende forskning på feltet. I kapittel 3 er metoden presentert og beskriver studiens design og gjennomføring, i tillegg til diskusjon og forskningsetiske problemstillinger i forhold til bruk av metode. Presentasjon av resultatene følges i kapittel 4 og blir etterfulgt av kapittel 5 der resultatene blir drøftet i lys av teori og forskning. I kapittel 6 konkluderer en funnene i studien og videre forskning.

Kapittel 2. Teoretisk og empirisk bakgrunn for studien

Denne studien undersøker forløpet i utdanning og arbeidsdeltagelse for unge med en funksjonsnedsettelse. Kapitlet innledes med en redegjørelse for ulike forståelser av begrepet funksjonsnedsettelse (kapittel 2.1), før studiens teoretiske forankring i forhold til ICF-rammeverk, rehabilitering som fagfelt og betydningen av inkludering i utdanning og arbeid presenteres (2.2). Deretter følger en presentasjon av forskningsbasert status, med vekt på den hva de ulike perspektivene på funksjonsnedsettelse sier om fullføring av utdanning og arbeidsdeltagelse for unge med en funksjonsnedsettelse (2.3).

2.1 Ulike forståelser av funksjonsnedsettelse

Det er utformet flere teoretiske modeller for å forstå begrepet funksjonsnedsettelse og disse kan ha betydning for hvordan vi møter mennesker med en funksjonsnedsettelse både i utdanningssystemet, arbeidslivet og samfunnet generelt (Oliver, 1990/1996; Bickenbach et al. 1999). Unge med en funksjonsnedsettelse er i utgangspunktet mer sårbare. Hvordan vi tilrettelegger og inkluderer i utdanning og arbeid kan bety mye for hvordan de lykkes på de ulike arenaene (Grue, 2012). Hvilken forståelse vi har til begrepet funksjonsnedsettelse får betydning for vår egen tolkningsramme og vårt samarbeid og samspill med personer både med og uten funksjonsnedsettelse (Grue, 2012).

2.1.1 Det medisinske perspektivet

Den medisinske forståelsen av funksjonsnedsettelse, at medisinsk forskning kan løse enhver utfordring og problem, er tradisjonelt utgangspunktet for de profesjonene som jobber på rehabiliteringsfeltet (Mackelsprang & Salsgiver, 1999). Denne forståelsen tar utgangspunkt i personer som står utenfor i samfunnet. De blir undersøkt og diagnostisert av profesjonelle helsearbeidere, som stadfester deres begrensninger i møte med samfunnet, og dermed deres mulighet til full deltagelse i samfunnet på grunn av manglende behandlingstilbud (Thomas 2002). Teorien ser på menneskets mulighet til å fungere optimalt og blir understøttet av profesjonelle helseinstitusjoner som tilbyr viktig behandling for at den funksjonsnedsatte skal bli så normalt fungerende som mulig (Hammel 2006). Mange forskere og aktivister har påpekt at den medisinske modellen reduserer funksjonsnedsettelse til en personlig tragedie (Oliver 1990 & 1996).

2.1.2 Det sosiale perspektivet

Den sosiale forståelsen har sitt utspring fra den britiske fagbevegelsen mot segregering av fysisk funksjonsnedsette (UPIAS 1976, Bickenbach 1999). Mike Oliver er rullestolbruker og professor i sosiologi og utviklet den sosiale forståelsen som hevder at det er samfunnet som gjør personer funksjonsnedsett (Oliver 1983). For Oliver og aktivistene med funksjonsnedsettelse har det vært sentralt å vise at det å være funksjonsnedsett er en mulighet til å bedrive interessepolitikk med et sosialt orientert blikk. De fremhever at det er samfunnsskapte situasjoner som fører til funksjonsnedsettelse og vil skape interesse for å utvikle et samfunn med enkel tilgjengelighet for alle gjennom universell utforming (Grue 2009). Dette perspektivet på funksjonsnedsettelse gir også et annet blikk på hvordan vi kan forstå rehabilitering og de funksjonsnedsette aktivistene sitt ønske om å ta kontroll over eget liv og ikke bare godta det myndighetene bestemmer av ulike rehabiliteringstiltak (Grue 2009).

2.1.3 Det relasjonelle perspektivet

Denne relasjonelle forståelsen av funksjonsnedsettelse viser at det er en dynamisk interaksjon mellom individets helsetilstand og omgivelsene der personen utfolder seg både fysisk og sosialt (WHO 2001). Den relasjonelle forståelsen kommer også frem i St.meld.nr. 40 (2002-2003), der det er redegjort for de mest sentrale begrepene som brukes om funksjonsnedsettelse.

«Nedsatt funksjonsevne eller funksjonsnedsettelse viser til tap av, skade på eller avvik i en kroppsdel eller i en av kroppens psykologiske, fysiologiske eller biologiske funksjoner. Dette kan eksempelvis dreie seg om nedsatt bevegelses-, syns- eller hørselsfunksjon, nedsatt kognitiv funksjon eller ulike funksjonsnedsettelser pga. allergi, hjerte- eller lungesykdommer.

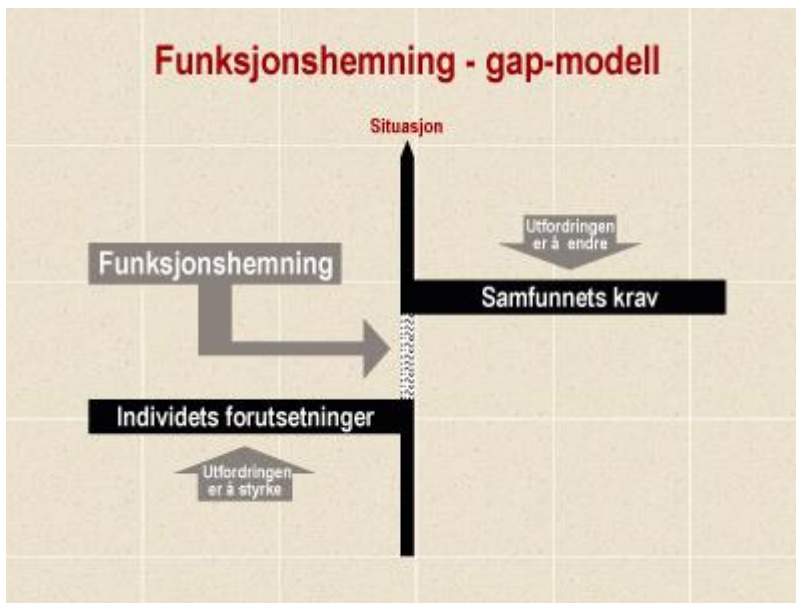
Betegnelsen funksjonshemmet brukes om personer som får sin praktiske livsførsel vesentlig begrenset på grunn av gapet eller misforholdet mellom personens nedsatte funksjonsevne og miljøets/samfunnets krav.

Funksjonshemmende forhold viser til et gap eller misforhold mellom forutsetninger til mennesker med nedsatt funksjonsevne og de krav miljøet og samfunnet stiller til funksjon på områder av vesentlig betydning for å etablere og opprettholde selvstendighet og sosial tilværelse.

Funksjonshemming oppstår når det foreligger et gap mellom individets forutsetninger og omgivelsenes utforming eller krav til funksjon. Funksjonshemming er ikke en individuell

egenskap, men et forhold eller en situasjon som kan oppstå i individets møte med samfunnet»
St.meld.nr. 40 (2002-2003).

Vi ser av disse definisjonene at både den medisinske og sosiale forståelsen av funksjonsnedsettelse er relevant. I Norge ser vi dette komme til uttrykk i den såkalte gapmodellen (Fig. 2.1) som viser sammenhengen mellom individets situasjon og de omgivelsene de er omgitt av (Grue, 2012).

Figur 2.1 Illustrasjon av begrepet funksjonshemning (St. meld. nr. 40 2002-2003)

Det er avstanden mellom individets forutsetninger og samfunnets krav som utgjør funksjonsnedsettelsen i gapmodellen, og denne relasjonelle forståelsen samsvarer med det tverrfaglig orienterte forskere, offentlige myndigheter og WHO viser gjennom publikasjoner av sitt arbeid (Grue, 2012). Utfordringen er å redusere eller fjerne dette gapet for alle. En stor del av befolkningen opplever en funksjonsbegrensning i løpet av livet, men en funksjonsnedsettelse trenger ikke å føre til begrensninger i samfunnsdeltakelse i alle sammenhenger. Å se den enkeltes ressurser, tenke kreativt og fleksibelt for at alle skal føle seg respektert som en fullverdig medborger og ikke en belastning for samfunnet er relevant i alle sammenhenger (Wågø et al., 2006; Grue, 2012).

2.2 Studiens teoretiske forankring

Omgivelsenes innvirkning på muligheter for utvikling og læring for personer med en funksjonsnedsettelse, har de senere årene fått økt oppmerksomhet innen habiliterings- og rehabiliteringsfeltet (Solvang & Slettebø, 2012). Dette blir blant annet konkretisert i World

Teoretisk og empirisk bakgrunn for studien

Health Organization`s klassifikasjonssystem for funksjon, funksjonshemming og helse (ICF), der også miljøfaktorer trekkes inn som betydningsfulle for funksjonsevne, aktivitet og deltakelse i samfunnet (WHO, 2001). WHO har med utviklingen av ICF laget et rammeverk som tar utgangspunkt i en multidimensjonal forståelse av funksjonsnedsettelse (WHO 2001). ICF er knyttet til kroppens funksjon både individuelt og sosialt. ICF ønsker å sette personens funksjonsnedsettelse inn i en helhetlig sammenheng der det foregår en dynamisk interaksjon mellom individet sammen med de fysiske og sosiale omgivelsene rundt personen. ICF kan brukes til å dokumentere endringer i funksjon som «funksjonsnedsettelse» og viser at 1 av 10 personer har en funksjonsnedsettelse hvis en bruker en vid definisjon av begrepet som utgangspunkt (WHO 2001). ICF brukes i økende grad i alle utdanningsmiljøer for å støtte kontinuitet under inngang til utdanning, under overgangene fra det ene utdanningsnivået til det neste og i ansettelse og arbeid (WHO 2001, Solvang & Slettebø, 2012).

Per Koren Solvang ser på funksjonsnedsettelse i et rehabiliteringsperspektiv i sin bok (Re)habilitering, terapi, tilrettelegging og verdsetting (Solvang, 2019). Han bruker begrepet (re)habilitering fremfor funksjonsnedsettelse, fordi funksjonsnedsettelse kan oppfattes som et negativt ladet ord. Det assosieres med passivitet, utenforskap og trygd, og kan oppfattes som et begrep i krise som bare omfavnes av et mindretall av internasjonale funksjonshemmingsaktivister (Grue, 2016; Solvang, 2019). (Re)habilitering handler om profesjonelle fagfolk innenfor helse-, sosiale-, eller pedagogiske fag som samarbeider med dem som søker utvikling og forbedring i livet sitt, på en løsningsorientert måte. Deres forståelse er at funksjonsnedsettelsen er utfordringen, mens rehabilitering er rammeverket for å jobbe frem løsninger (Solvang, 2019).

Fra 1960-tallet er rehabilitering forstått som et tverrfaglig fagfelt, der både helsefaglige- og samfunnsvitenskaplige perspektiver har en viktig plass (Feiring & Solvang, 2013). Fra 2000-tallet åpnet rehabilitering som fagfelt og virksomhet for en forståelse for mer enn opptrening. Søkelys på brukermedvirkning, samordning og koordinering av rehabiliteringsprosessen ble sentralt, og transformativ rehabilitering ble løftet frem (Hammell, 2015). Hammell har vært kritisk til ICF som hun mener klassifiserer avvik og fremhever normalitet som det beste for alle mennesker. Hun vil heller fremme engasjement for livet slik det leves. Med meningsfull virksomhet, kontroll over eget liv, gode relasjoner til andre og håp for fremtiden. I sin transformativ måte å forstå rehabilitering på, ønsker Hammell å rette oppmerksomheten mot de samfunnsforhold som skaper ulemper for mennesker utenfor normen for funksjon (Solvang, 2019). Bickenbach løfter frem ICF som en modell for å forstå helse, funksjon og

deltakelse og ved å inkludere den sosiale forståelsen av funksjonsnedsettelse. Han ser på funksjonsnedsettelse som et fenomen som ikke er avgrenset til personer med en funksjonsnedsettelse, men noe som på ulikt vis rammer oss alle gjennom livsløpet (Bickenbach, 2012). Kritikken mot ICF handler om å sette normaliteten i parentes og ikke la det være det eneste målet for rehabilitering. Denne forståelsen av funksjonsnedsettelse er det viktig å tydeliggjøre også i bruk og utvikling av ICF (Solvang, 2019).

Rehabilitering er ett tverrprofesjonelt fagområde der både helsefaglige, sosialfaglige og pedagogiske profesjoner bidrar. Målet er en helhetlig tenkning som legger vekt på å skape mer inkluderende omgivelser, der målestokken ikke må være normal utvikling for alle og der uavhengighet ikke det eneste målet på en vellykket rehabiliteringsprosess (Conrad & Schneider, 1992, Solvang, 2007). Medvirkning og brukerstyring skal sikre respekt og myndiggjøring i et helhetlig perspektiv. Dette må gjøres ved at den profesjonelle lytter og setter mål sammen med den funksjonsnedsatte og på den måten bidra i samhandlingen for å nå målene (Solvang, 2019). Relasjonen mellom den funksjonsnedsatte og dennes støttespiller, sammen med miljøet, spiller en vesentlig rolle for å oppnå best mulig måloppnåelse (Ekeland & Heggen (red.), 2007).

2.3. Studiens forskningsbakgrunn

Det er flere ulike tilnærminger for å måle funksjonsnedsettelse. Et subjektivt mål kan være å bruke Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) sin intervjuundersøkelse, mens registerdata sin tilnærming måler mer objektivt (Johannessen et al., 2016). Det er ellers to ulike «objektive» tilnærminger: Å ta utgangspunkt i trygdeordninger eller diagnoser er objektive tilnærminger for å måle funksjonshemming. Denne studien bruker to trygdeordninger, grunnstønad og hjelpestønad, som objektiv tilnærming til funksjonsnedsatte i utvalget.

For alle som vokser opp i Norge er skole og utdanning både obligatorisk og en nøkkelarena for deltagelse, selvrealisering og det sosiale liv for barn og unge. Skolen må se på ulikhet som noe verdifullt og på den måten skape mennesker som er åpne og tolerante (Solvang, 2019). Å se på ulikhet som noe verdifullt og anerkjenne aktiv medvirkning fra familie som like viktig som den forskningsbaserte og faglig pedagogiske profesjonaliteten i skole og utdanning (Lundh, Hjelmbrekke og Skogdal, 2014). Det handler om å støtte alle barn og unge i prosessen med å bygge et positivt selvbylde i ulikheten (Gibson, Teachman og Hamdani, 2015). Å skape en identitet der ulikheten kan leves med stolthet og aksept (Solvang, 2019).

Teoretisk og empirisk bakgrunn for studien

I 1994 ble reform 94 innført. Den gjorde videregående utdanning til en rettighet, og førte til store strukturelle endringer i organiseringen av utdanningen. I 1995 ble det laget en utredning om ny lovgivning om opplæring. Endring av skolestrukturen vedrørende spesialundervisning og en felles opplæringslov for både grunnskole og videregående opplæring var målet med utredningen (NOU 1995:18). Dagens opplæringslov har sitt grunnlag i denne og gjenspeiler det utdanningssystemet vi har i grunnskole og videregående opplæring i dag (Opplæringslova av 1998). Opplæringsloven skal sikre at elever med funksjonsnedsettelse opplever like læringsmuligheter og inkludering. Likevel viser studier at personer med nedsatt funksjonsgrad har lavere utdanningsnivå enn funksjonsfriske (Anvik 2006).

Det er gjort mange studier for å kartlegge dagens skole. Spesielt hvordan den inkluderende normalskolen fungerer og hvilke kvalitetsforbedrende tiltak som er prøvd ut (Nordahl, 2010; 2012; 2015; Lundh et al., 2014; Markussen, 2019; NOU 2019:25; SSB Rapport 2019/39). Nasjonalt har forskere satt søkelys på hvordan en inkluderende skole ivaretar elevene sine behov. Elevundersøkelsen er en nasjonal spørreundersøkelse som gjennomføres i grunnskole og videregående opplæring hvert skoleår. Den søker å kartlegge hvordan elevene har det i utdanningsinstitusjoner i Norge (Wendelborg et al. 2011). Denne kartleggingen skaper behov for å jobbe med kvalitetsforbedrende utviklingsarbeid ved de ulike utdanningsinstitusjonene som deltar i undersøkelsen, og kan gjøre skolene enda bedre, med hensyn til inkluderende læringsmiljø for alle. Læringsmiljøsentret ved Universitetet i Stavanger har i mange år satt søkelys på et inkluderende læringsmiljø og har et pågående utviklingsprosjekt om læringsmiljø- og antimobbeprogram («Bry deg- sammen mot mobbing»). Programmet tar utgangspunkt i kartleggingen av elevundersøkelsen ved den enkelte skole som deltar i prosjektet, og ønsker at skolene skal utvikle og endre praksis over 2 år. Prosessen har søkelys på kompetanse og holdningsarbeid som kan forbedre læringsmiljøet på skolene som deltar, slik at flere elever opplever inkludering og like muligheter for læring. Prosjektet blir støttet av Utdanningsdirektoratet og kan bli et viktig program å evaluere i etterkant av prosjektperioden (Gusfre, 2019-2021).

Andre studier undersøker hvordan gjennomføring, tilrettelegging, antidiskriminering og anerkjennelse av ressurser hos alle, også i forhold til elever med nedsatt funksjonsgrad, virker i utdanningssystemet. Hege Gjertsen ved Nordlandsforskning undersøkte i 2014 hvordan skolene kan bidra i overgangsprosessen mellom videregående opplæring og arbeidslivet for elever med funksjonsnedsettelse. Studien viser at det har stor betydning å se den enkelte elevs muligheter og ha tydelige avtaler om ansvarsfordeling i samarbeidet mellom skole og bedrift.

Teoretisk og empirisk bakgrunn for studien

NAV bør også ha en sentral rolle i samarbeidet (Gjertsen, 2014). Gjertsen fant i sin studie at rutinene rundt arbeidet med å skaffe lærling- og lære kandidatplasser kan bli bedre, og at det er store variasjoner mellom fylkene. Hun fant også at de videregående skolene ikke har tilstrekkelig med økonomiske ressurser til å ivareta ekstra oppfølging av elevene ute i bedriftene på en forsvarlig og tilfredsstillende måte. Bedre oppfølging kunne ført til at lærebedriftene blir mindre skeptiske til å ta inn elever med funksjonsnedsettelse (Gjertsen, 2014).

Statistisk sentralbyrå (SSB) presenterer årlig statistikk for andelen i befolkningen som gjennomfører videregående opplæring som kan brukes til å se utviklingen i fullføringsgraden (SSB 2020). I en studie av Christer Hyggen fra 2015, fant forskeren ut hvem som har størst risiko for å stå utenfor utdanning og arbeid i Norden. Dette er spesielt ungdom fra lavere sosiale lag, innvandrerungdom, ungdom med en funksjonsnedsettelse eller som tidligere har fått spesialundervisning (Hyggen, 2015). For de som bor i Norge er opplæring for voksne en rettighet hvis en er over 25 år, og kommer en inn under videregående opplæring for voksne (Voksenopplæringsloven, 2009). Dette er gratis utdanning for voksne som ikke har fullført videregående opplæring tidligere, eller har videregående utdanning fra et annet land som ikke er godkjent i Norge. Som voksen har du også rett på studieveiledning til høyere utdanning og universitet. Realkompetansevurdering av erfaringskompetanse fra arbeidslivet er også en rettighet du har innenfor voksenopplæringen. Dette er en kartlegging av kompetansen du har fått i arbeidslivet og blir vurdert opp mot kompetansemålene for den utdanningsretningen du jobber innenfor, for å få denne godkjent som formell utdanning (Utdanningsdirektoratet 2021).

Frafall i videregående opplæring er en kilde til stor bekymring (De Ridder et al., 2013). En studie fra 2013 fant en sterk sammenheng mellom det å droppe ut av videregående skole og økt risiko for å bli langtidssyk eller uføretrygdet (De Ridder et al., 2013). Studier av frafallsstatistikken er etterspurt av myndighetene for å skape en helhetlig skolepolitikk med lavest mulig frafall. Myndighetenes målsetning er at 9 av 10 skal fullføre videregående opplæring (Unge Funksjonshemmede 2020) og er trolig medvirkende til at regjeringen nylig la frem en reform om fullføring av videregående opplæring som en rettighet uten tidsbegrensning (Meld. St. nr. 21, 2020-2021).

Inkludering på arbeidsmarkedet er undersøkt i mange studier både internasjonalt og nasjonalt. Kjetil Frøyland har i en av sine studier reflektert over begrepet «å stå langt i fra arbeid». Han

Teoretisk og empirisk bakgrunn for studien

ser på hvordan mange politikere, byråkrater, forskere og praktikere knytter begrepet til en medisinsk forståelse av funksjonsnedsettelse (Frøyland, 2015). Han mener at forskning konkluderer motsatt og argumenterer for å flytte inkluderingsevnen i forhold til arbeid, til en relasjonell forståelse av funksjonsnedsettelse, ved bruk av Supported Employment (SE). SE er en metodikk som hadde sitt utspring i USA og Canada på 1980 -tallet, men har siden 2012 fått stadig større interesse i Norge. Både SE- metodikken og en lignende metode som heter Individual Placement and Support (IPS) er satt i verk i ulike prosjekt i arbeids- og velferdsetaten. Resultater fra forskning tyder på at både SE og IPS er effektive metoder for å få folk ut i jobb under forutsetning av at både unge funksjonsnedsatte og arbeidsgivere får bistand (Frøyland, 2017; SENO, 2020).

Statistisk sentralbyrå (SSB) startet i 1972, Arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Formålet med AKU er å gi informasjon om utviklingen i sysselsetting og arbeidsledighet. AKU beskriver ulike befolkningsgruppers tilknytning til arbeidsmarkedet. Myndighetene så også behov for mer kunnskap om situasjonen for personer med nedsatt funksjonsevne i relasjon til arbeidsmarkedet. Derfor startet SSB i 2002 å gjennomføre AKU i 2. kvartal med en tilleggsundersøkelse om funksjonsnedsettelse. Tilleggsundersøkelsen baserer seg på et spørsmål i forlengelsen av det ordinære AKU-intervjuet, med følgende definisjon av funksjonsnedsettelse som deltakerne må ta stilling til.

«Med funksjonshemming menes fysiske eller psykiske helseproblemer av mer varig karakter som kan medføre begrensninger i det daglige liv. Det kan for eksempel være sterkt nedsatt syn eller hørsel, lese- og skrivevansker, bevegelseshemminger, hjerte- eller lungeproblemer, psykisk utviklingshemming, psykiske lidelser eller annet. Har du etter din mening en funksjonshemming?» (SSB/AKUTU 2001).

Tor Petter Bø publiserte i 2018 en artikkel med statistikk fra AKU 2018 med tilleggsundersøkelsen om funksjonshemmede. I følge artikkelen oppga tre av fire med funksjonsnedsettelse at en funksjonsnedsettelse kan begrense hvilke typer arbeidsoppgaver man kan utføre, på tross av eventuelle hjelpemidler som de har til rådighet (Bø, T.P. 2018). Artikkelen trekker også frem at forskjellen i arbeidsdeltagelse mellom funksjonsnedsatte og befolkningen totalt er minst blant dem i alderen 15–24 år. Blant de yngste var det i 2018 en forskjell på 14 prosentpoeng der de med funksjonsnedsettelse hadde lavere grad av arbeidsdeltagelse. Av de funksjonsnedsatte som ikke er i arbeid, dominerer de som har utdanning på videregående nivå eller lavere. Artikkelen viser til at lønnstilskudd er det tiltaket

Teoretisk og empirisk bakgrunn for studien

som gir mest positiv effekt for unge med nedsatt funksjonsevne, målt som overgang til jobb istedenfor trygd (Bø, T.P., 2018). Artikkelen viser også at over 60 prosent av de ansatte med funksjonsnedsettelse har fått tilpasset arbeidssituasjonen sin. Dette er en økning på 8 prosentpoeng fra året før. Tilpasningene dreier seg i første rekke om fysisk tilrettelegging av arbeidsplassen. Men også om endringer som gjelder arbeidsoppgaver eller arbeidstid. Av de som ikke hadde fått noen tilrettelegging, framholdt 17 prosent at de hadde behov for dette (Bø, T.P., 2018).

Jannicke Gottschalk Ballo publiserte i 2019 en studie, om hvilken innvirkning kjønn og høyere utdanning har på arbeidsdeltakelse for unge med en funksjonsnedsettelse (Ballo, 2019). Studien viser at menn opplever større utfordringer knyttet til funksjonsnedsettelsen i møte med arbeidslivet enn kvinner. Videre fant hun at funksjonsnedsatte kvinner med høyere utdanning har større sannsynlighet for å være yrkesaktiv sammenlignet med menn med en funksjonsnedsettelse. Når hun så sammenlignet funksjonsnedsatte menn og kvinner med befolkningen generelt, fant hun at kjønnsforskjellene relatert til yrkesdeltagelse er mindre blant personer med en funksjonsnedsettelse enn for den øvrige befolkningen (Ballo, 2019).

Kompetanse om inkludering kan være betydningsfullt for å bevare arbeidslinja som sentral for alle i yrkesaktiv alder. Arbeid er identitetsskapende og en forutsetning for sosial integrasjon (Frøyland, K. et. Spjelkavik, Ø. 2014). For mange kan derfor arbeidsplassen bli et virkemiddel for sosialisering, inkludering og mestring av sin egen livssituasjon (Frøyland, K. et. Spjelkavik, Ø. 2014). I en studie fra 2017 blir sentrale kvaliteter i arbeidsinkludering av sårbar ungdom undersøkt. Studien viser at det handler om å bygge selvtillit og arbeidskompetanse, i tillegg til relasjonskompetanse for å fremme verdifulle roller og et godt arbeidsmiljø på vanlige arbeidsplasser (Frøyland, K., 2017).

Inkluderingsperspektivet er også undersøkt i en studie av Halvorsen, Hvinden og Schøyen som har sett på «Hva som skal til for å få flere unge funksjonshemmede i arbeid?» (Halvorsen et al., 2019). Det er vist at enkelte ungdomsgrupper har større risiko for ekskludering (Halvorsen og Hvinden, 2018). I studien fra 2019 analyserer de blant annet betydningen av velferdspolitiske virkemidler og konsekvensene det får for deltakelsen på arbeidsmarkedet for unge voksne med funksjonsnedsettelser (Halvorsen et al., 2019). I studiet deler de det velferdspolitiske systemet i tre deler der det ene er inntektssikringssystemet som har som målsetting at folk skal kunne opprettholde omtrent samme levestandard. Også i perioder uten betalt arbeid og hvor personer med funksjonsnedsettelser, sykdommer eller helseproblemer,

får stønad for å kompensere høyere utgifter som for eksempel transport og dietter, gjennom grunnstønad og hjelpestønad. Tjenestesystemet er det andre delsystemet. Dette omfatter både omsorgs- og sosialtjenester, helse- og utdanningsvesenet og sikrer både behandling, rehabilitering, brukerstyrt personlig assistanse og utdanning som kan fremme deltakelse i samfunnet. Det siste delsystemet er reguleringssystemet som skal fremme inkludering for alle i arbeidsmarkedet med tiltak som ansettelsesvern, tilrettelegging av arbeidsoppgaver, arbeidstid og arbeidsplass og lovgivning for å hindre diskriminering. Bruk av lovbestemmelser skal sikre like muligheter på arbeidsmarkedet for alle. Det har kommet som svar på krav om medbestemmelse, ikke-diskriminering og like muligheter fra funksjonshemmedes organisasjoner og internasjonale menneskerettigheter (Halvorsen et al., 2019). I konklusjonen fra studien trekker de frem tre sentrale punkt. For å sikre inkludering av ungdom med funksjonsnedsettelse i arbeidsmarkedet er det ikke nok med fokus på inntektssikring og tjenestesystemet alene. For å fremme inkludering av disse ungdomsgruppene er det like viktig med de reguleringspolitiske tiltakene. De trekker også fram viktigheten av at de velferdspolitiske virkemidlene ikke er for rigide og standardiserte uten muligheter for å lokalt handlingsrom for ansatte i de offentlige etatene. At nasjonale myndigheter utformer sosiale ytelser og utdanningstjenester der også mulighet for fleksibilitet og bruk av skjønn i møte med ungdom med ulike behov for hjelp er tilstede. De avslutter oppsummeringen med å stille spørsmål om det er en realistisk målsetting at alle skal delta i ordinært arbeid. For noen kan det være like bra å følge egne interesser utenfor arbeidslivet, for å leve et meningsfullt og selvstendig liv (Halvorsen et al., 2019).

Lars Grue er bidragsyter i boken «Inkluderende arbeidsliv? Strategier og erfaringer» (Hammer og Øverbye (red.), 2006). Han drøfter forståelser av funksjonsnedsettelse og virkemidler i forhold til yrkesaktivitet. Han løfter frem de ulike forståelsene av funksjonsnedsettelse, og drøfter disse opp mot unge funksjonsnedsatte som skal ut i arbeidslivet for første gang. Han fremhever at det mange i denne gruppen trenger hjelp til er yrkesrettet innføring til arbeidslivet, med bistand til utdanning og hjelp til å realisere utdanningen på arbeidsmarkedet (Grue, 2006). Han fremhever også at virkemidlene bør være tydelig forankret i en sosial forståelse av funksjonsnedsettelse. Dette kan være tiltak for å bygge ned barrierene mot deltakelse i arbeidslivet. Rettigheter for å senke terskelen for arbeidsdeltagelse og tilby større fleksibilitet i tilknytningsformer i arbeidslivet på lik linje med svangerskapspermisjon, tidskonto eller studiepermisjon som rettighet. Utfordringen er å innføre dette slik at det ikke fører til vesentlig ulempe for arbeidsplassen (Grue, 2006).

Teoretisk og empirisk bakgrunn for studien

I sin bok fra 2019 løfter Solvang frem livsløpsforskningen som viktig for rehabilitering, og presenterer en livsfasemodell som viser rehabiliteringens innsatser, resultatmål og de kritiske overgangene mellom de ulike livsfasene (Solvang, 2019). Livsfaseperspektivet skiller mellom livsløpets institusjoner, som barnehabilitering, skole og NAV, og enkeltpersoners historie og planer for fremtiden. Modellen prøver å kombinere disse to forståelsene, og viser at det er de mest samfunnsnyttige tiltakene som overstyrer. I tillegg er forebygging og tidlig innsats svært viktig både for den enkelte og samfunnsøkonomisk (Solvang, 2019). Overgangene i livsfasene kan være utfordrende fordi de krever etablering av nye samarbeidsrelasjoner og opplevelsen av å starte på nytt igjen kan være både tidkrevende og frustrerende. I overgangen mellom barn, ungdom og voksenalder handler livsfasemodellen blant annet om arbeid som rettighet eller fritak for personer med en funksjonsnedsettelse. Både rehabiliterende innsatser, og diskriminerende holdninger i arbeidslivet er stikkord som har betydning og innvirkning på overgangene mellom livsfasene. Ytringer om hvorvidt personer med funksjonsnedsettelse har noe å bidra med i et arbeidsliv med høye krav til produktivitet møter en samfunnsøkonomi og mangel på arbeidskraft som tilsier at en bør få flest mulig i arbeid (Solvang, 2019). Det er vist at arbeid kan gi både bedre helse og anerkjennelse for den enkelte i samfunnet, hvis samhandling på alle nivåer fungerer og det jobbes videre med holdningsendringer (Solvang, 2019).

Det er fremhevet at en inkluderende skolepolitikk der det fokuseres på alminneliggjøring av ulikhet, kan skape en skolekultur med åpne og tolerante mennesker. Dette kan medvirke til å bygge et positivt selvbilde for unge og er støttende både i utdanning og arbeidsdeltakelse (Haug, 2017). Studier viser at overgangen mellom utdanning og arbeidsliv er utfordrende. Samhandling mellom utdanningsinstitusjonene og næringslivet, der også NAV kan bistå, kan gi ungdom muligheten til å realisere utdanningen ute i arbeidslivet (Hammer og Øverbye red. 2006, Drange, I., Frøyland, K., Mamelund, S.E., 2015 & Solvang, 2019). Et funn viser at fullført videregående opplæring kan ha betydning for om en kommer i arbeid. Det er også vist at kjønn har innvirkning for om funksjonsnedsatte blir yrkesaktive (Ballo, 2019). Sammenligning mellom unge med og uten funksjonsnedsettelse i fullføring av utdanning og graden av arbeidsdeltakelse er også undersøkt i flere studier (Bø, T.P. 2018 & Halvorsen og Hvinden, 2018 & 2019).

Kapittel 3. Material og metode

Hensikten med denne studien er å beskrive og undersøke sammenheng i utdanningsløp og arbeidsdeltakelse for unge mellom 16-30 år med en funksjonsnedsettelse, og sammenligne med samme alderskohort uten funksjonsnedsettelse. I dette kapitlet blir studiens design, populasjon og utvalg beskrevet, samt de ulike variablene som ligger til grunn for analysen. Det vil også bli reflektert rundt forskningsetiske problemstillinger og metode.

3.1. Design

Dette er en kvantitativ studie som bruker registerdata for å finne svar på forskningsspørsmålene. Det blir brukt et deskriptiv design og formålet er å beskrive, forklare og finne sammenhengen mellom en eller flere variabler. Det er en longitudinell kohortstudie som beskriver utviklingen for en gruppe mennesker, over en periode på 15 år, for å se forløpet i utdanning og arbeid. Dette kan gi grunnlag for å beskrive viktige trekk ved gruppens tilgang på utdanning og arbeid som kan struktureres og sannsynliggjøres med de ulike analysene (Bjørndal & Hofoss, 2004).

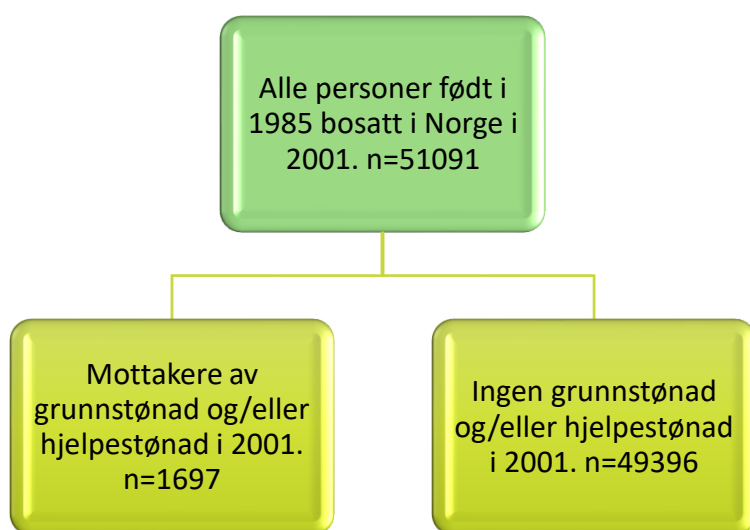
Ved å bruke beskrivende design kan en gi svar på spørsmål som hva, hvilke, hvordan, hvem og hvorfor. Hensikten med å bruke deskriptivt design er å få fram en kvantifisert beskrivelse av en gruppe mennesker. Det er de kvantifiserbare dataene som skal innhentes og beskrives. Den kvantitative tilnærmingen i studien muliggjør analyser ved hjelp av statistiske teknikker som ligger innebygget i microdata. Designet har imidlertid sine begrensninger når det gjelder å avdekke årsakssammenhenger mellom fenomener (Johannessen et al., 2016).

3.2. Populasjon og utvalg

Populasjonen i denne studien er personer født i 1985 som er bosatt i Norge mellom 2001 og 2015. Inklusjonskriteriene i utvalget innbefatter de som mottar grunnstønad og/eller hjelpestønad fra baseline, når de er 16 år. I utvalget defineres aldersgruppen med de to nevnte trygdeytelsene som personer med funksjonsnedsettelse. Dette er den uavhengige forklaringsvariabelen for å finne svar på forskningsspørsmålene. Å bruke trygdeytelser som grunnlag for å definere funksjonsnedsettelse gir en forholdsvis bred forståelse av begrepet funksjonsnedsettelse og er i tråd med prosjektet «Sites of access» (OsloMet-AFI 2016; Ballo, 2019). Tidsspennet for studiet er ungdom i alderen 16-30 år som er registrert som mottakere av grunnstønad og/eller hjelpestønad fra baseline (2001). Disse blir sammenlignet med den

Material og metode

samme aldersgruppen uten slike stønader i samme tidsrom. Studiet inkluderer også personer som har fått innvilget grunn- og/eller hjelpestønad etter 2001 men de vil bli regnet i gruppen med personer som ikke mottar stønad (Figur 3.1). Forberedelsen til analyse og avgrensning viser at antall mottakere endrer seg på de ulike måletidspunktene og en kan derfor ikke være sikker på at det samme utvalget blir undersøkt hele perioden. Personer som mottar grunnstønad er jevnt i hele perioden, mens antallet mottakere av hjelpestønad synker utover i tidsperioden. Antall mottakere av begge stønadene er høyest ved baseline (2001) og er inklusjonskriteriet for gruppen med funksjonsnedsettelse i denne studien. Inklusjonsprosessen illustreres i figur 3.1.

Figur 3.1 Inklusjonsprosessen

3.3. Datamateriale

Masteroppgaven er en del av prosjektet «Sites of access» og vil bruke registerdata fra microdata.no, som er utviklet av Norsk Senter for forskningsdata (NSD) og Statistisk Sentralbyrå (SSB), og som har innebygget analyseprogram. Microdata.no inneholder komplette, umodifiserte data der de personvern fremmende tiltakene er innebygd i teknologien. Tilgang til microdata.no er åpen for alle forskere og mastergrad-/doktorgradsstudenter ved godkjente forskningsinstitusjoner og det er ikke behov for ekstra taushetsklæringer eller tillatelser. Innlogging skjer via ID-porten etter at brukeren og institusjonen har e-signert en avtale om rett bruk og gir tilgang til en hel registerdatabase. Personvernet er ivaretatt ved at brukerne ikke får tilgang til rader og kolonner av individdata, bare beskrivelsen av dem (Ballo, 2019; Datatilsynet 2019). Samtidig gir integreringen av variabler og analyseverktøy forskere umiddelbar tilgang til å analysere dataene. Microdata

omfatter både forløpsdata og statusdata om befolkning, utdanning, arbeidsmarked, trygd og inntekt (Ballo, 2019).

3.4 Beskrivelse av datasettet og tilrettelegging av variabler i microdata

Microdata.no er brukt for å lage datasettet som skal analyseres for å finne svar på forskningsspørsmålene.

Til dette datasettet ble det brukt flere variabler som er nødvendige for å finne svar på forskningsspørsmålene. Aldersvariabelen ble brukt og alle født i 1985 beholdt. Utvalget som ble født i 1985 og er registrert bosatt i Norge fra 2001-2015, utgjør 51091 personer.

Kjønnsfordelingen er vist for årskullet. Baseline for utvalget er satt til 2001 og alle med grunnstønad og/eller hjelpestønad ble trukket ut på dette tidspunktet (01.11.2001) og er forklaringsvariabelen i studiet.

3.4.1 Uavhengig variabel

Den uavhengige variabelen i denne studien er funksjonsgraden hos deltagerne i kohorten og vil bli definert nærmere.

3.4.1.1 Funksjonsgrad

Funksjonsfrisk er definert på bakgrunn av opplysning om de i utvalget som ikke er mottakere av grunn- og/eller hjelpestønad ved baseline (2001).

Funksjonsnedsatt er definert på bakgrunn av opplysning om mottak av grunnstønad og/eller hjelpestønad ved baseline (2001).

Grunnstønad

Grunnstønad skal dekke nødvendige ekstrautgifter på grunn av varig skade, sykdom, funksjonshemming eller medfødte funksjonsnedsettelse. En kan ha rett til grunnstønad hvis en har nødvendige ekstrautgifter friske personer ikke har. Det gis grunnstønad til drift av tekniske hjelpemidler, transport (en kan få dekket differansen mellom utgiftene en hadde som frisk og nødvendige utgifter en nå har), førerhund, fordyret kosthold på grunn av spesialdiett (cøliaki- sats 3 (kr 16 464 pr. år) mellom 5-30 år), slitasje på klær, sengetøy, sko og støvler pga. ofte vasking og bruk (herunder ADHD med hyperaktivitet som får innvilget sats 1 (kr 8 232 pr. år)) og servicehund (sats 3).

Hjelpestønad

Hjelpestønad kan innvilges hvis en trenger langvarig, privat pleie og tilsyn på grunn av en sykdom, skade eller medfødt funksjonshemming. Utgiftene til pleie og tilsyn må minst tilsvare sats 1 (Kr 14 748 pr. år), som er beregnet til å bekoste 2 - 2 1/2 timer privat hjelp pr. uke.

Det er disse reglene som er utgangspunkt for hvordan utvalget i populasjonen blir fordelt som personer med funksjonsnedsettelse (fh= 1) og funksjonsfriske (0), henholdsvis personer med grunnstønad og /eller hjelpestønad fra NAV eller personer uten grunnstønad og/eller hjelpestønad fra NAV ved baseline (2001).

3.4.2 Avhengige variabler

Studien undersøker fullført utdanningsgrad og arbeidsdeltagelse.

Utdanningsvariablene presenteres først og etterfulgt av variablene i forhold til arbeid.

3.4.2.1 Utdanningsvariabler

Det er brukt tre ulike variabler for å måle utdanningsaktivitet.

Fullført videregående opplæring, målt i 2005, 2010 og 2015

Variabelen for første gang fullført videregående skole er en kontinuerlig variabel som er omkodet til en dikotom variabel med verdiene 0 for ikke fullført videregående opplæring, og 1 for fullført videregående opplæring. Dette er gjort for å finne andel som fullfører utdanningen og hvilket år de er ferdige med utdanningen i videregående opplæring. Videre vil den synliggjøre forskjeller i populasjonen, mellom gruppene med og uten funksjonsnedsettelse og endringene mellom de to gruppene på de ulike måletidspunktene (2005, 2010 og 2015). Variabelen fullført videregående opplæring (vgs), brukes også i logistisk regresjonsanalyse for å sammenligne gruppene med og uten funksjonsnedsettelse i forhold til fullføringsgrad i videregående utdanning og måle sammenheng med arbeidsdeltagelse. Variabelen er også i denne analysen omgjort til en dikotom variabel med verdiene 0 for ikke fullført (nei) og 1 for fullført (ja).

Fullført bachelorgrad, målt i 2010 og 2015

Variabelen første gang fullført bachelorgrad er en kontinuerlig variabel som er omkodet og gjort dikotom. Verdiene er 0 for ikke fullført og 1 for fullført bachelor og er målt på to tidspunkt i følgeperioden (2010 og 2015). Variabelen er brukt i studien for å undersøke hvor

mange i kohorten som fullfører en bachelorgrad, vise forskjeller mellom gruppene med og uten en funksjonsnedsettelse og vise endring på de to måletidspunktene (2010 og 2015).

Fullført mastergrad, målt i 2010 og 2015

Variabelen første gang fullført mastergrad er en kontinuerlig variabel og er valgt for å finne andelen i utvalget som fullfører mastergrad og sammenligne gruppene med og uten funksjonsnedsettelse på de ulike måletidspunktene. Variabelen er omkodet til en dikotom variabel med verdiene 0 for ikke fullført master og 1 for fullført mastergrad. Variabelen måles på to tidspunkt i følgeperioden (2010 og 2015) for å se på endring over tid og sammenligne utviklingen hos funksjonsnedsatte og funksjonsfriske i kohorten.

3.4.2.2 Arbeidsvariabler

Det er brukt flere variabler for å måle arbeidsdeltagelse, om de arbeider deltid eller fulltid og hvilken yrkestilhørighet deltagerne i kohorten har.

Arbeidsdeltagelse 2005, 2010 og 2015

Arbeidsmarkedsstatus er en kategorisk variabel. Den er i microdata inndelt i fem kategorier: lønnstakere, selvstendig næringsdrivende, helt ledig, arbeidsmarkedstiltak og utenfor arbeidsstyrken. Variabelen er i studien omkodet til 2 (dikotom) og har kategoriene inaktive (helt ledige, arbeidsmarkedstiltak og utenfor arbeidsstyrken) med verdi 0 og aktive (lønnstakere og selvstendig næringsdrivende) med verdi 1. Dette for å beskrive arbeidsdeltagelsen for kohorten som er trukket ut i undersøkelsen og sammenligne aktivitet i forhold til funksjonsgrad (funksjonsnedsett og funksjonsfrisk). Det gir muligheten til å undersøke hvor mange som er yrkesaktive og hvor mange som ikke er yrkesaktive, både på de ulike måletidspunktene (2005, 2010 og 2015) og mellom gruppene med og uten en funksjonsnedsettelse. Denne variabelen er også brukt for å se på sammenhengen i forhold til utdanning med en ordinær logistisk regresjonsanalyse (OLS).

Arbeidstid 2005, 2010 og 2015

Variabelen arbeidstimer er en kontinuerlig variabel og er i denne studien dikotomisert til deltid (verdi 0) og fulltid (verdi 1). Måletidspunktene for å se på arbeidstidsvariabelen er 2005, 2010 og 2015. Det er enklere med et skille mellom deltid og heltid og mest relevant for denne studiens formål. Formålet er å undersøke om det er forskjeller i arbeidstid mellom unge

med og uten funksjonsnedsettelse på ulike tidspunkt i følgeperioden (2005, 2010 og 2015) og om det er variasjoner i forhold til kjønn i denne fordelingen (2010 og 2015).

Yrke 2010 og 2015

Variabelen yrke, er en ordinal variabel som i studien er omkodet til 4 kategorier ut fra minstekrav til utdanning for de ulike yrkesfeltene og blir nevnt for hver kategori. Yrke dannes vanligvis uten hensyn til yrkesutøverens utdanning, yrkesstatus og næring, men er karakterisert ved arbeidsoppgaver med bestemte likhetstrekk og har ti yrkesfelt og 201 kategorier (Styrk 08, 2011). For å kunne undersøke hvilke yrker utvalget har, ble variabelen kategorisert i 4 kategorier ut fra de ti yrkesfeltene og er følgende:

Lederyrker - har ingen krav til formell kompetanse, selv om flertallet har bakgrunn fra universitet og høyskole, har verdien 0.

Akademiske-/høyskoleyrker - som normalt krever utdanning fra universitet og høyskole av minimum 1- 4 års varighet utover videregående opplæring, har verdien 1.

Kontor-, salgs- og serviceyrker – som krever videregående opplæring i 10-12 år eller realkompetanse, har verdien 2.

Håndverkere, industri- og hjelpearbeideryrker – som er litt mer sammensatt og krever utdanning på videregående nivå eller realkompetanse, men også ufaglærte uten fagbrev og med minimum 9-årig grunnskole og har verdien 3.

Primærnæring (bønder, fiskere m.m.) og militære yrker eller uoppgitt er utelatt i denne studien og derfor ikke med i analysene som er gjort.

3.4.3 Kontrollvariabel

Studien ønsker å måle forskjeller mellom kvinner og menn i forhold til arbeidstid og har valgt ut variabelen for kjønn.

Kjønn

Den dikotome variabelen kjønn er valgt ut i studien for å vise kjønnsfordelingen for kohorten og undersøke andel menn og kvinner som er funksjonsnedsett eller funksjonsfrisk (jfr. tabell 4.1 og 4.2). Variabelen er også brukt i analysen som undersøker kjønnsfordelingen i forhold til arbeidstidsvariabelen. Menn har verdien 1 og kvinner har verdien 2.

3.5 Statistisk analyse

I microdata er de ulike analyseteknikkene innebygget i systemet og deskriptiv statistikk blir presentert med krysstabeller, grafer, histogram og logistisk regresjonstabell med 3 modeller, for å måle endring i gruppene på de ulike tidspunktene og sammenheng mellom flere variabler. Univariat analyse gjøres for å se hvordan deltagerne i kohorten fordeler seg på verdiene på en enkelt variabel. Bivariat analyse brukes for å undersøke sammenhengen mellom uavhengig og avhengige variabler i studien. Dette er gjort for å kunne svare på forskningsspørsmålene og vil bli gjennomført og presentert i krysstabeller og grafer.

Regresjonsanalyse er brukt for å måle signifikansnivå og en ordinær logistisk regresjonsanalyse (OLS) for å undersøke sammenhengen mellom ulike avhengige variabler og mellom uavhengig variabel som er gruppene med og uten funksjonsnedsettelse og vil bli presentert i en regresjonstabell med tre ulike modeller (Johannessen et al., 2016).

3.6 Etiske betraktninger

I microdata er det lagt inn flere tiltak for å sikre anonymiteten for å ivareta personvernet etter Lov om offisiell statistikk og Statistisk sentralbyrå (§§ 2-4 & 2-5). Minimumspopulasjon, Winsorisering og støylegging av deskriptiv statistikk er noen av tiltakene og vil bli nærmere redegjort for. Tiltaket med minimumspopulasjon hindrer forsøk på å analysere små populasjoner og blir stoppet av en avsløringskontroll som ligger innebygget i systemet.

Populasjoner med færre enn 1000 personer er derfor ikke mulig å definere i microdata.

Winsorisering er det andre tiltaket som er innebygget i microdata og brukes ofte i analyser for å hindre at ekstreme observasjoner skal få for stor innvirkning på analyseresultatene.

Winsorisering påvirker alle statistikker, analyser og grafiske plott og hindrer at de mest ekstreme verdiene blir synlige eller influerer på analysene. Teknikken består i å kutte av

fordelingen av numeriske variabler i begge ender med 2 prosent windsorisering og betyr at 1 prosent av verdiene i begge ender skjules ved importering av variablene i en bestemt

studiepopulasjon. Dette kan få innvirkning på numeriske variabler og kan der påvirke

gjennomsnitt og standardavvik, som kan bli estimert for lave. Det har derimot ingen

innvirkning på median, kvartiler og andre prosentiler. Støylegging er et tiltak som medfører at antall/prosenter under fem ikke skal kunne vises i tabeller og at totalsum i tabellene ikke skal

varierte med mer enn +/- 5, for å sikre anonymiteten, men vil bety lite når en skal beskrive

sammenhengene i analysene. Støyleggingen skal være konstant og det er derfor ikke mulig å gjenta samme opptelling flere ganger innen rammen av samme populasjon og få ulike

resultater. Når en leser resultatene i tabellene må en også være oppmerksom på at i tabeller støylegges indre celler og marginalceller uavhengig av hverandre. Støylagte tabeller blir derfor ikke additive (SSB, Microdata, brukermanual, 2019; Ballo, 2019).

Det er innført krav om ROS-analyse på Masterstudiet i Rehabilitering og Habilitering og dette er derfor utført for dette studiet, selv om mikrodata.no har innebygd flere sterke tiltak for å sikre anonymiseringen i analyseresultatene.

3.7 Metodediskusjon

Den vide definisjonen av funksjonsnedsettelse kan være en svakhet ved studien. Gruppen i utvalget med funksjonsnedsettelse er begrenset til mottakere av grunnstønad og/eller hjelpestønad kun fra baseline (16 år). Dette ble gjort for å få det samme utvalget hele følgeperioden på 15 år. Dette kan ha ekskludert potensielle deltakere som har fått stønad seinere enn 2001 fra kategorien med funksjonsnedsettelse, og derigjennom gjort utvalget mindre representativt for populasjonen av funksjonsnedsatte på de aktuelle måletidspunktene for utdanning og arbeidsdeltagelse. Det kan også være en styrke for studien at den følger de samme personene i hele perioden på 15 år.

Det er ikke funnet tidligere studier som følger en kohort for å se på forløpet når det gjelder utdanning og arbeidsdeltakelse over en lengre periode. Det er gjort noen studier for å sammenligne unge personer med funksjonsnedsettelse med funksjonsfriske i forhold til utdanningsgrad og yrkesaktivitet (Bø, 2018; Halvorsen R. & Hvinden B. 2018; Ballo, 2019; Aamodt, et.al. (red.), 2019).

Ved å bruke microdata er det et noe begrenset utvalg av analysemetoder og fleksibilitet knyttet til grafisk visualisering og dette kan være en utfordring (Ballo, 2019). Resultatene fra analysene i microdata er derfor kopiert inn i excel for å kunne ha flere muligheter til å vise resultatene i grafikk som ulike grafer og histogram. Krysstabellene er laget i Word for å gjøre de mer oversiktlige enn outputen i microdata, og dette er vanlig å gjøre også i andre statistikkprogram som SPSS. Hensikten med studien er å øke kunnskapen om unge med funksjonsnedsettelse for å bidra til utforming av likeverdige og virkningsfulle tiltak både i forhold til utdanning og arbeid. Det er viktig at materialet kan nyttes i kunnskapsutvikling som på lengre sikt kan komme denne ungdomsgruppen til gode og er hensiktsmessig ut fra et samfunnsmessig ressursperspektiv (Ballo 2019).

Kapittel 4. Resultater

Analysene i denne studien er gjennomført for å finne svar på følgende forskningsspørsmål:

- Har personer med funksjonsnedsettelse lavere grad av fullført utdanning sammenlignet med funksjonsfriske på samme alder?
- Hvilken utdanningsgrad har de fullført og kan utdanningsgraden ha betydning for om de kommer i arbeid?
- Hvor mange er i arbeid, jobber de deltid eller fulltid og hvilket yrke har de?

Resultatkapittelet innledes med en presentasjon av deskriptive data over kohorten som er valgt ut i studien. Deretter presenteres resultater for utdanning og arbeidsdeltagelse i kohorten. Det vil presenteres hvilke yrkesgrupper deltakerne tilhører, og gjøres rede for sammenligningen mellom personer med og uten funksjonsnedsettelse i utvalget. Presentasjonen etterfølges av en beskrivelse av sammenhenger mellom utdanning og arbeidsdeltagelse. Kapittelet avsluttes med en oppsummering av funnene i studien.

4.1. Fordeling av kjønn og funksjonsgrad

Tabell 4.1 viser utvalgets fordeling av kjønn og andel som mottar grunn- og /eller hjelpestønad ved baseline i 2001, som er oppstarten for følgestudiet på 15 år.

Kjønnsfordelingen i hele kohorten er veldig lik gruppen uten stønad (funksjonsfriske), mens andelen menn er høyere i gruppen som mottar stønad (funksjonsnedsatte). Tabell 4.2 viser andelen funksjonsfriske og andelen funksjonsnedsatte i kohorten. Selv om andelen funksjonsnedsatte er en marginal gruppe kan den sees i sammenheng med andre alderskohorter født i samme tidsepoke og funnene vedrørende utdanning og arbeidsdeltagelse kan generaliseres til disse. Det er den samme gruppen funksjonsnedsatte som blir fulgt i hele følgeperioden på 15 år. Det er altså mange flere menn enn kvinner som mottar grunn- og/eller hjelpestønad ved baseline i 2001 i denne kohorten.

Resultater

Tabell 4.1 *Frekvenstabell med kjønnsfordeling i 2001 for personer med og uten funksjonsnedsettelse født i 1985*

	Total			Funksjonsfrisk			Funksjonsnedsatt		
Kjønn	Mann	Kvinne	Total	Mann	Kvinne	Total	Mann	Kvinne	Total
n	26336	24753	51091	25330	24072	49396	1018	679	1697
%	51,5	48,5	100	51	49	100	60	40	100

Tabell 4.2 *Andel med og uten funksjonsnedsettelse i studien.*

Gruppe	%
Funksjonsfrisk	96,7
Funksjonsnedsatt	3,3
Total	100

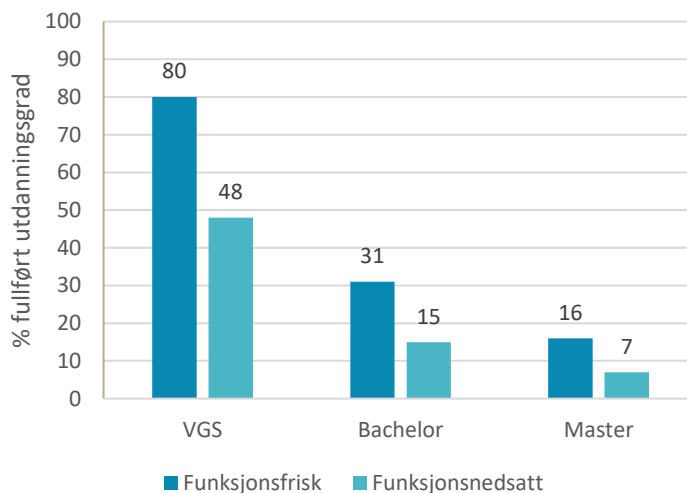
4.2 Utdanningsvariabler

Studien viser at 80 prosent av populasjonen har fullført videregående skole i løpet av følgeperioden. Forberedende analyser som ble utført i starten av studiet viser at andelen med funksjonsnedsettelse halverer seg fra fullført grunnskole (98 %) til fullført videregående utdanningsnivå (48 %). Studien presenterer først resultatene av kohortens fullføringsgrad ved utgangen av følgeperioden i 2015.

Figur 4.1 viser fullført utdanning på de tre ulike nivåene videregående-, bachelor- og masterutdanning både for gruppen med funksjonsnedsettelse og gruppen funksjonsfriske ved utgangen av følgeperioden i 2015. For utvalget med funksjonsnedsettelse er det bare 48 prosent som har fullført videregående skole innen 2014, og videre 15 prosent av alle med funksjonsnedsettelse som også har fullført en bachelorgrad innen 2015. Det er 7 prosent i gruppen med funksjonsnedsettelse, som også fullfører en mastergrad innen 2015. I gruppen med funksjonsfriske fullfører 80 prosent videregående skole. Videre fullfører 31 prosent en bachelorgrad og 16 prosent har også fullført en mastergrad innen 2015. Differansen i fullført videregående utdanning er på 31 prosentpoeng mellom gruppen med funksjonsnedsettelse og de funksjonsfriske i kohorten i 2015 (48 % og 80 %). Bare halvparten så mange personer med funksjonsnedsettelse har fullført en bachelorgrad i forhold til de funksjonsfriske i 2015 (15 %

Resultater

og 31 %) og det samme gjelder også for hvor mange som fullfører en mastergrad (7% og 16 %) ved utgangen av følgeperioden (2015).

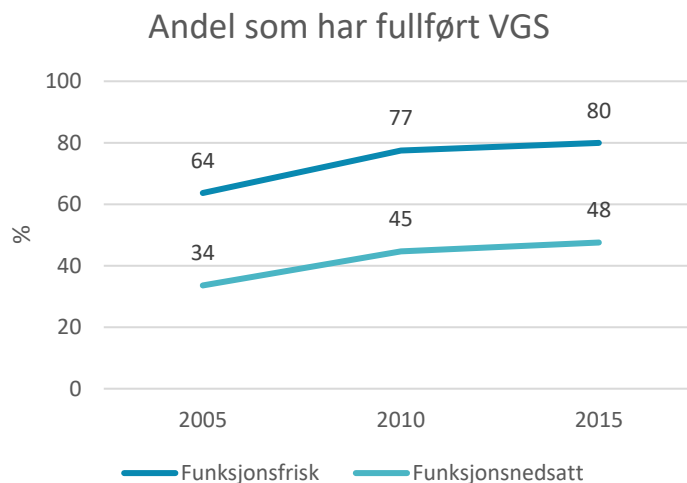
Figur 4.1 Andel funksjonsfriske og funksjonsnedsatte med fullført utdanningsgrad innen 2015. Forskjellen mellom gruppene er signifikant på $p < 0,05$ -nivå.

Microdata har ikke har innebygget signifikanstesting i sine analyser. Det ble derfor gjort en regresjonsanalyse i etterkant for å sjekke signifikansnivå ($p < 0,05$) for differansen mellom gruppene.

4.2.1. Videregående opplæring

For videregående opplæring sammenlignes fullføringsgraden i 2005, 2010 og 2015 for begge gruppene. Analysene viser forløp og endring på de tre måletidspunktene for kohorten for å kunne svare på forskningsspørsmålene i studien. Dette er vist i figur 4.2. Grafen viser forskjellen i andel mellom de funksjonsfriske og de funksjonsnedsatte, og hvordan dette endrer seg i andel som fullfører videregående opplæring. Fullføringsgraden øker gradvis på samme måten i 2005 og 2010, men flater så mer ut i begge gruppene fra 2010 til 2015. Det er fortsatt en liten stigning mellom 2010 og 2015 i gruppen med funksjonsnedsettelse og denne ser ut til å stige videre også etter følgeperioden. For gruppen med funksjonsfriske viser ikke denne stigningen. Regresjonsanalysen viser at funksjonsnedsatte har lavere sannsynlighet for å ha fullført videregående skole, sammenlignet med de som er funksjonsfriske i kohorten. De som er funksjonsnedsatte har i gjennomsnitt 32 prosentpoeng mindre sannsynlighet for å ha fullført videregående opplæring enn de funksjonsfriske i kohorten.

Resultater

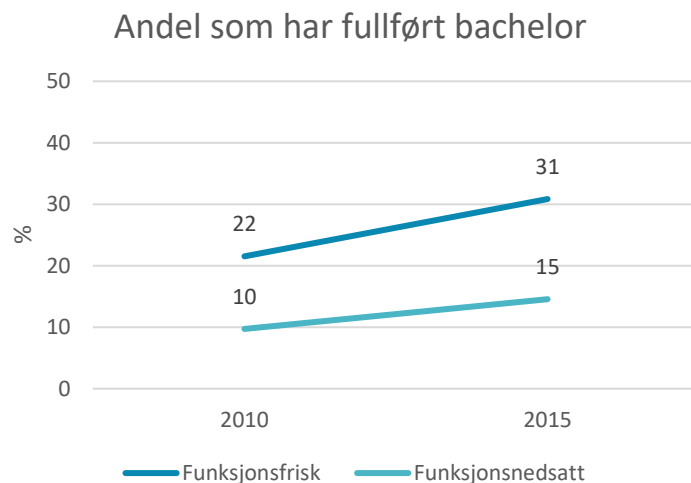
Figur 4.2 Prosentvis fullført videregående opplæring for funksjonsfriske og funksjonsnedsette i 2005, 2010 og 2015. Forskjellen mellom gruppene er signifikant på $p < 0,05$ -nivå.

4.2.2 Bachelor- og mastergradsutdanning

Analysen undersøker forskjellen mellom funksjonsfriske og funksjonsnedsette i kohorten både i forhold til andel som fullfører akademisk utdanning, og forløpet i følgeperioden. For universitets- og høyskoleutdanning ser studien på hvordan gruppene i utvalget fullfører bachelorgrad og mastergrad på de to siste måletidspunktene (figur 4.3 og figur 4.4). I 2005 er kohorten bare 20 år og har derfor ikke hatt muligheten til å fullføre høyere utdanning.

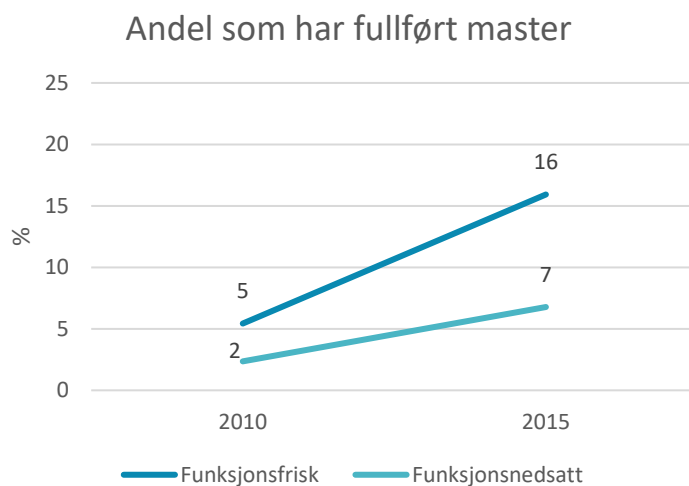
Det er 10 prosent i gruppen med funksjonsnedsettelse som har fullført en bachelorgrad i 2010, mens 22 prosent funksjonsfriske har fullført til samme tid. Fullføring av bachelorutdanning øker fra 10 prosent i 2010 til 15 prosent i 2015 for gruppen funksjonsnedsette, mens den prosentvise økningen er nesten dobbelt så stor i samme periode for gruppen funksjonsfriske (figur 4.3). Regresjonsanalysen viser at funksjonsnedsette har 16 prosentpoeng lavere sannsynlighet for å ha fullført bachelorgraden sammenlignet med de som er funksjonsfriske i kohorten i 2015 (figur 4.3).

Resultater

Figur 4.3 Utvikling av fullført bachelor for funksjonsfriske og funksjonsnedsette i 2010 og 2015. Forskjellen mellom gruppene er signifikant på $p < 0,05$ -nivå.

Andelen som har fullført masterutdanning i 2010 er 2 prosent funksjonsnedsette og 5 prosent funksjonsfriske. For masterutdanningen er økningen 5 prosent fra 2010 til 2015 for funksjonsnedsette og 11 prosent for funksjonsfriske. Forskjellen er signifikant (figur 4.4). Det er 9 prosentpoeng færre i gruppen funksjonsnedsette som har fullført en mastergrad når de er fylt 30 år.

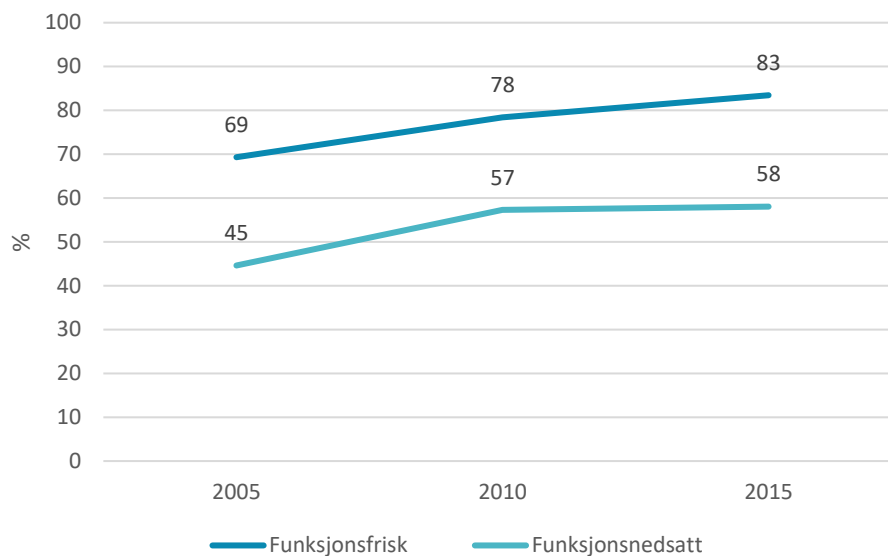
Figur 4.4 Prosentvis utvikling av fullført master for funksjonsfriske og funksjonsnedsette i 2010 og 2015. Forskjellen mellom gruppene er signifikant på $p < 0,05$ -nivå.

4.3 Arbeidsdeltagelse

Denne studiens forskningsspørsmål ønsker å finne svar på hvordan arbeidsdeltagelsen er for funksjonsnedsatte og funksjonsfriske i kohorten og undersøke forløpet i en følgeperiode på 15 år. Når en undersøger hvem som er yrkesaktive mellom 2005- 2015, viser resultatene at 69 prosent i 2005 og 83 prosent i 2015 uten funksjonsnedsettelse er i arbeid, mens hos de med funksjonsnedsettelse er arbeidsdeltagelsen 45 prosent i 2005 og 58 prosent i 2015. Det er flere uten funksjonsnedsettelse som er i arbeid enn de med funksjonsnedsettelse (se vedlegg A, tabell a). Figur 4.5 viser utviklingen i yrkesaktivitet i årene fra 2005 til 2015 når en sammenligner personer med funksjonsnedsettelse med funksjonsfriske personer i kohorten. En sammenligning mellom gruppene viser at andelen yrkesaktive med funksjonsnedsettelse endrer seg fra 45 prosent i 2005 til 57 prosent i 2010 og er nesten det samme (58%) i 2015. Hos yrkesaktive uten funksjonsnedsettelse er endringen i samme periode fra 69 prosent i 2005, 78 prosent i 2010 til 83 prosent i 2015. Fra 2010 og til 2015 ser vi at linjen for funksjonsnedsatte flater helt ut mens linjen for funksjonsfriske fortsetter å stige. Dette viser at for de som er funksjonsnedsatte i kohorten øker ikke andelen nye yrkesaktive de fem siste årene i følgeperioden (2010-2015), mens stadig flere funksjonsfriske starter i arbeid mellom 2010 og 2015.

Regresjonsanalysen viser at funksjonsnedsatte har lavere signifikant sannsynlighet for å være i yrkesaktivitet, sammenlignet med de som er funksjonsfriske i kohorten. Det vil si at de som er funksjonsnedsatte har gjennomsnittlig 25 prosentpoeng lavere sannsynlighet for å være yrkesaktive enn de funksjonsfriske i kohorten i en alder av 30 år (figur 4.5).

Resultater

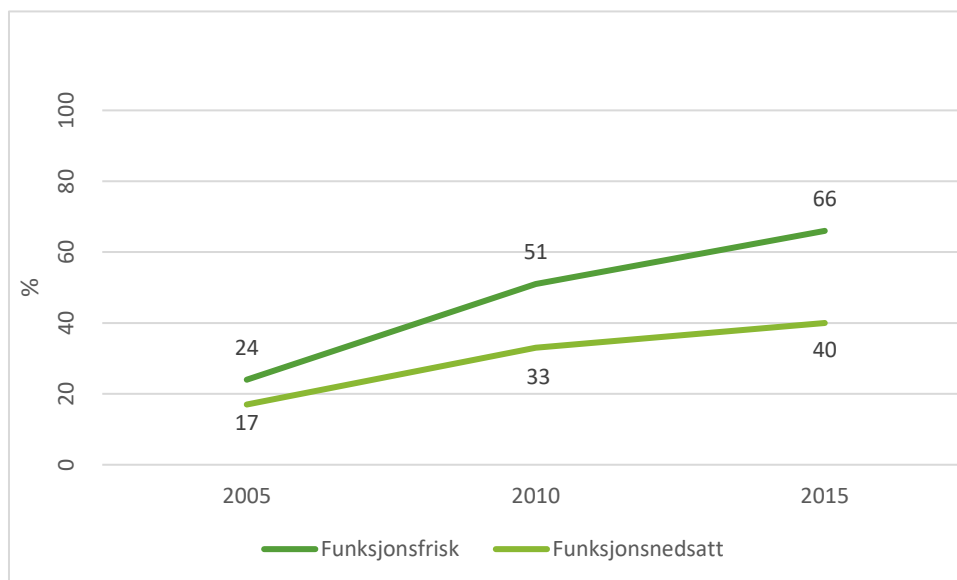
Figur 4.5 Sammenligning av utvikling i yrkesaktivitet fra 2005-2015 mellom funksjonsfriske og funksjonsnedsatte. Forskjellen mellom gruppene er signifikant på $p < 0,05$ -nivå.

4.4 Arbeidstidsvariabel

For å kunne svare på studiens forskningsspørsmål om de yrkesaktive i kohorten arbeider deltid eller har full stilling, ble det gjort en analyse av arbeidstid. Analysen ble gjentatt på alle de tre måletidspunktene for å se forløp og endring i følgeperioden. Når en ser samlet på arbeidstidsvariabelen, som er omgjort til en dikotom variabel, i hele kohorten er ca. halvparten (52 %) i jobb enten deltid eller fulltid i 2005. Andelen stiger videre til 78 prosent i 2010 og dette er også situasjonen på siste måletidspunkt i 2015 (se vedlegg B, tabell b). De prosentvise andelenene når en har analysert variabelen arbeidstimer, samstemmer ikke med prosentandelene når en sammenligner med resultatet fra analysen for variabelen arbeidsdeltagelse (kap. 4.3). Tallmessig skiller grunnlaget seg i 2005 og 2015, mens det er likt i begge analysene i 2010. Ettersom det er de samme deltagerne som er trukket ut i begge analysene, og det bare er laget ett datasett med variabler fra databasen, kan forklaringen ligge i variablene fra registerdatasystemet. Det er to ulike arbeidstidsvariabler i databasen og resultatene i denne studien baserer seg på variabelen arbeidstimer, som hadde data fra alle de tre siste måletidspunktene for studien. Variabelen arbeidstid, med kategorier hadde bare data til 2014 og kunne derfor ikke brukes som grunnlag. Dette kan være en forklaring på at tallmaterialet er forskjellig.

Resultater

Det er 17 prosent i gruppen med funksjonsnedsettelse som er i full jobb i 2005 og 24 prosent i gruppen funksjonsfriske som jobber fulltid (figur 4.6). Ser vi på fordelingen 5 år seinere har dette endret seg til 33 prosent i gruppen med funksjonsnedsettelse som jobber fulltid, mens 51 prosent av de funksjonsfriske jobber fulltid. I 2015 er den prosentvise fordelingen 40 prosent med funksjonsnedsettelse som er i full jobb og 66 prosent funksjonsfriske.

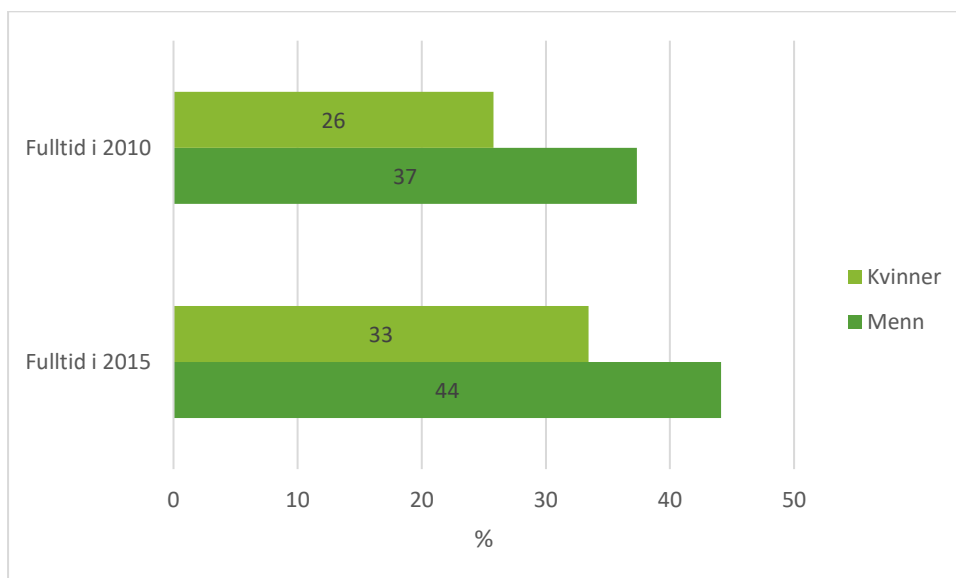

Figur 4.6 Andel yrkesaktive som jobber fulltid for de to gruppene.

Det er gjort en analyse for å undersøke kjønnsforskjeller i andelen funksjonsnedsatte som jobber fulltid (figur 4.7). Dette er vist for måletidspunktene 2010 og 2015, ettersom forberedende analyse for 2005 ble stoppet av avsløringskontrollen i microdata og derfor ikke kunne gjennomføres. Det er flere menn enn kvinner som jobber fulltid både i 2010 og 2015 (figur 4.7). Andelen kvinner er lavere blant de med funksjonsnedsettelse, som jobber fulltid og er 26 prosent i 2010 og 33 prosent i 2015, men kvinnene har den samme utviklingen over tid som mennene med funksjonsnedsettelse som jobber henholdsvis 37 prosent i 2010 og 44 prosent i 2015 (figur 4.7). Den prosentvise økningen (7%) er like stor hos både menn og kvinner fra 2010 til 2015.

Resultater

Figur 4.7 Andel funksjonsnedsatte som jobber fulltid i 2010 og 2015 fordelt på kjønn.

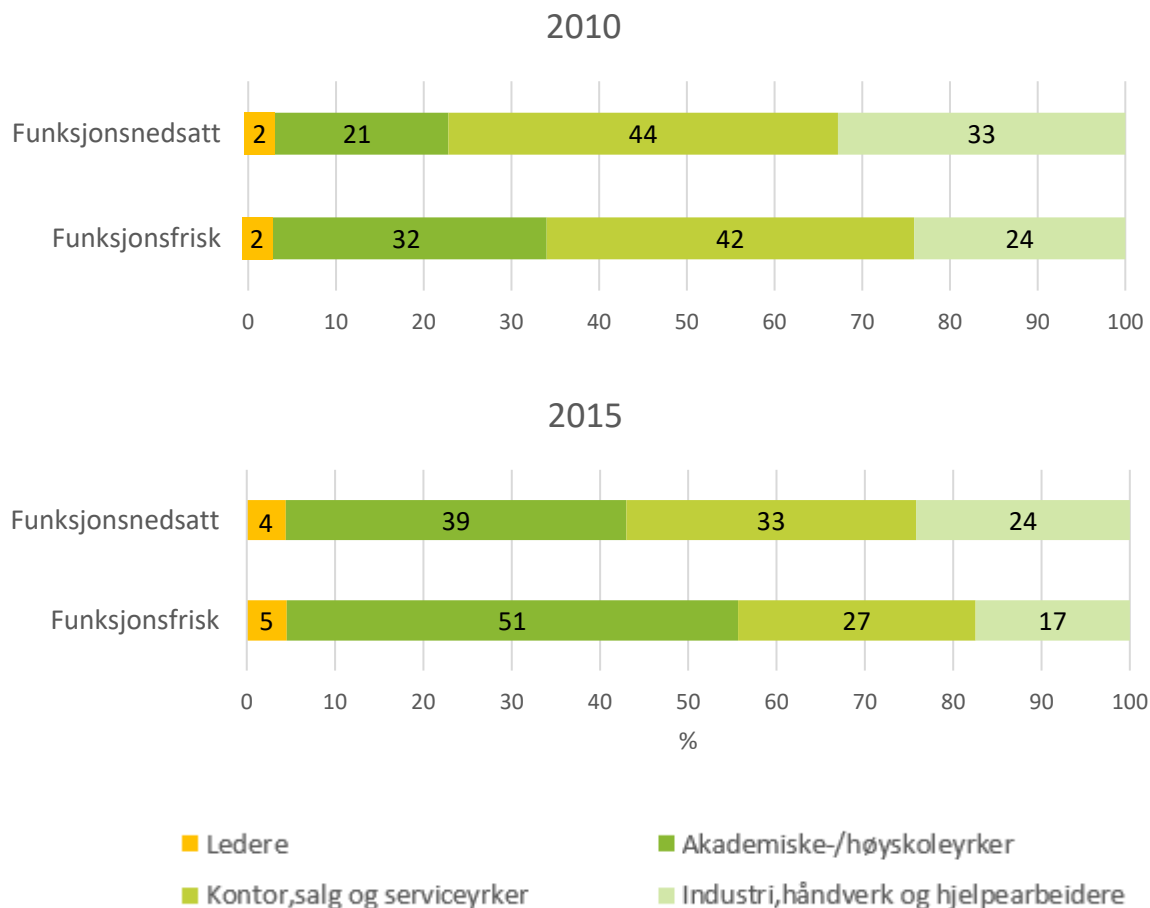
4.5 Yrkesvariabel

For å finne svar på hvilken yrkesgruppe de yrkesaktive i kohorten jobber innenfor i denne studien ble det gjort en analyse for å undersøke dette i kohorten på to tidspunkt i følgeperioden (2010 og 2015). Dette er gjort for å sammenligne hvordan gruppen med funksjonsnedsettelse og gruppen funksjonsfriske fordeler seg i de fire yrkeskategoriene. Videre er det for å se på endringer mellom yrkesgruppene fra 2010 til 2015. De fire kategoriene utgjør lederyrker, akademiske yrker, kontor, salg- og serviceyrker og industri, håndverk og hjelpearbeideryrker. Resultatene av analysen viser at fordelingen i de fire ulike yrkeskategoriene er noe ulik mellom de funksjonsnedsatte og de funksjonsfriske som er yrkesaktive.

Figur 4.8 viser at fordelingen av andelen ledere dobler seg fra 2010 til 2015 i begge gruppene. Antall akademikere øker også i begge gruppene fra 2010 til 2015. Her er økningen størst blant de funksjonsfriske (51 % i 2015), men denne yrkesgruppen er også den som sysselsetter flest i gruppen med funksjonsnedsettelse i 2015 (39 %). Kontor-, salg- og serviceyrket er den største yrkesgruppen i 2010, både blant de funksjonsfriske og de funksjonsnedsatte (42 og 44 %). Andelen yrkesaktive i denne yrkesgruppen synker mellom 11 prosent og 15 prosent fra 2010 til 2015, minst i gruppen funksjonsnedsatte, mens andelen går fra 42 prosent til 27 prosent for de funksjonsfriske i kohorten. Yrkesgruppen med industri-, håndverks- og hjelpearbeidere er den fjerde yrkeskategorien i denne studien. Dette er en gruppe som har fullført minimum grunnskole og er også synkende mellom 2010 og 2015 i begge grupper. Fra en

Resultater

sysselsettingsgrad på 33 prosent (funksjonsnedsette) og 24 prosent (funksjonsfriske) av de yrkesaktive i 2010 er andelen henholdsvis 24 prosent for funksjonsnedsette og 17 prosent for funksjonsfriske i 2015 innen industri-, håndverks og hjelpearbeidere (se vedlegg C, tabell c).

Figur 4.8 Oversikt over i hvilke yrkesgrupper de to gruppene i kohorten arbeider i 2010 og 2015.

4.6 Sammenheng mellom utdanning og arbeidsdeltagelse

Ett av forskningsspørsmålene denne studien ønsker å finne svar på er om fullføring av videregående opplæring kan ha betydning for om deltagerne i kohorten er yrkesaktive. Det er gjort en ordinær lineær regresjonsanalyse (OLS) for å forklare og predikere sammenhengen mellom kohortens utdanning og sannsynligheten for at de er yrkesaktive i 2015.

Regresjonsmodellen (tabell 4.5) er følgelig en modell for å forklare variasjonen i den avhengige variabelen arbeidsdeltagelse. Analysen er bygd opp stegvis. I første modell vises den gjennomsnittlige forskjellen i sannsynlighet for å være yrkesaktiv for ungdom med eller uten funksjonsnedsettelse. De funksjonsfriske utgjør konstanten i modell 1. Når konstanten er 0.83 betyr det at det er 83 prosent sannsynlig å være yrkesaktiv blant funksjonsfriske.

Resultater

Koeffisienten for funksjonsnedsette viser differansen i prosentpoeng til de som er funksjonsnedsett. Koeffisienten på -0.25 viser at sannsynligheten for å være sysselsatt blant funksjonsnedsette er 58 prosent ($0.83+(-0.25) = 0.58$).

I modell 2 tas kontroll for fullført videregående opplæring inn. Konstantleddet refererer nå til funksjonsfriske uten fullført videregående opplæring. Konstantleddet viser at sannsynligheten for arbeidsdeltagelse er 63,4 prosent. Koeffisientene for henholdsvis funksjonsnedsette og fullført videregående opplæring er -0.17 og 0.24. Det vil si at den gjennomsnittlige forskjellen på sysselsettingssannsynlighet mellom funksjonsfriske og funksjonsnedsette er 17 prosentpoeng, når analysen er justert for fullført videregående opplæring eller ei. De som har fullført videregående opplæring har en sannsynlighet for å være yrkesaktiv som er 24 prosentpoeng høyere enn de som ikke har gjennomført videregående opplæring, uavhengig av funksjonsgrad.

I modell 3 vises betydningen av fullført videregående opplæring variert etter funksjonsgrad. Konstanten refererer til funksjonsfriske uten fullført videregående opplæring. Denne viser at det er 63.9 prosent sannsynlighet for å være yrkesaktiv viss en er funksjonsfrisk, men ikke har fullført videregående opplæring. Koeffisienten for funksjonsnedsette refererer nå til funksjonsnedsette uten fullført videregående opplæring. Ved å subtrahere koeffisienten for funksjonsnedsette (-0.24 i modell 3) fra koeffisienten i konstanten (0.639 i modell 3), utgjør dette 40.3 prosent (0.403) sannsynlighet for at funksjonsnedsette uten fullført videregående opplæring er yrkesaktive i 2015. Koeffisienten for videregående opplæring (0.24) refererer til betydningen av fullført videregående opplæring for funksjonsfriske unge voksne. Konstantleddet (0.639) i modell 3, adderes med koeffisienten (0.24) for fullført videregående opplæring. Dette viser at det er 88 prosent (0.88) sannsynlighet for å være yrkesaktiv viss en er funksjonsfrisk og har fullført videregående opplæring.

Interaksjonsleddet for funksjonsnedsett og fullført videregående opplæring.

Her viser analysen at sannsynligheten for å være yrkesaktiv blant funksjonsnedsette med fullført videregående opplæring er 76 prosent, og regnes ut ved å bruke koeffisienten fra konstanten i modell 3 (0.639) addert med koeffisienten for funksjonsnedsette som er -0.24 (modell 3), koeffisienten for fullført videregående opplæring i modell 3 (0.24) og koeffisienten for funksjonsnedsett og fullført videregående opplæring (0.12). Dette blir til sammen 0.76. Hvis en subtraherer 0.88 og 0.76 (= 0.12), utgjør dette forskjellen mellom funksjonsnedsette som har fullført videregående opplæring, sammenlignet med

Resultater

funksjonsfriske som har fullført videregående opplæring. Dette viser at funksjonsnedsatte har 12 prosentpoeng lavere sannsynlighet for å være yrkesaktive i 2015, sammenlignet med funksjonsfriske.

I modellen er også R^2 oppgitt for å vise hvor mye av variasjonen i avhengig variabel som skyldes variasjon i den uavhengige variabelen. Regresjonsmodellen viser at R^2 stiger fra 0.018 i modell 1 til 0.083 i modell 2 og 0.084 i modell 3, og forklarer at noe av variasjonen i arbeidsdeltagelsen kan forklares med fullføring av videregående opplæring og funksjonsnedsettelse.

Tabell 4.5 Regresjonsanalyse over sammenhengen mellom funksjonsnedsettelse og fullført videregående opplæring for sannsynligheten for å være yrkesaktiv.

* signifikant forskjell ved signifikansnivå $p < 0.05$.

	Modell 1		Modell 2		Modell 3	
	b (coef.)	SE (st.f)	b (coef.)	SE (st.f)	b (coef.)	SE (st.f)
FN	-0.25*	0.009	-0.17*	0.009	-0.24*	0.012
Fullført vgo.			0.24	0.003	0.24	0.004
FN fullført vgo.					0.12	0.018
Konstant	0.834	0.001	0.634	0.003	0.639	0.003
R^2	0.014		0.083		0.084	

4.7 Oppsummering av funn

Denne studien viser at en større andel med funksjonsnedsettelse har lavere grad av fullført utdanning sammenlignet med funksjonsfriske på samme alder. Resultatene viser at funksjonsnedsatte i kohorten har mindre sannsynlighet for å fullføre videregående-, bachelor- og masterutdanning i følgeperioden sammenlignet med de funksjonsfriske i kohorten og forskjellen konvergerer ikke, men øker over tid. Videre viser analysene at funksjonsnedsatte som ikke har fullført videregående utdanning viser en signifikant lavere sannsynlighet for å være yrkesaktive enn funksjonsnedsatte med fullført videregående utdanning. Andelen yrkesaktive er signifikant forskjellig når en sammenligner funksjonsgrad og øker i følgeperioden. For andelen som arbeider fulltid øker forskjellen mellom gruppene i forhold til funksjonsgrad, mens den viser samme utvikling mellom

Resultater

kjønnene selv om det er flest menn som jobber fulltid på begge tidspunkt. Studien viser at tilhørigheten er ulik i forhold til populasjonens funksjonsgrad og at den endrer seg i følgeperioden fra 2010 til 2015. Resultatene av analysen viser at kohortens arbeidsdeltagere har størst yrkestilhørighet innenfor akademiske yrker i 2015.

Kapittel 5. Diskusjon

Denne studien har analysert forløpet av utdanning og arbeidsdeltagelse i en kohort født i 1985, ved å følge de fra de er 16 til 30 år og sammenligne et utvalg i kohorten som har en funksjonsnedsettelse som gir rettighet til grunn- og /eller hjelpestønad frå NAV med funksjonsfriske på samme alder. Rettigheter til grunn- og /eller hjelpestønad skal primært være en kompensasjon for økonomiske merutgifter (NAV 2016). Det er også en indikasjon på at en har en tilstand som gjør at en kan trenge tilrettelegging både i utdanning og det å kunne delta i arbeidslivet, for å ha de samme mulighetene som personer uten slike rettigheter og tilstander (Hanisch, 2013, Haug, 2017, Frøyland, 2017, Ballo, 2019, Solvang, 2019).

Studien har vist at en større andel funksjonsnedsatte har lavere grad av fullført utdanning på alle utdanningsnivå som er målt, sammenlignet med funksjonsfriske på samme alder. Det er også vist at forløpet i utdanningen, i løpet av følgeperioden, viser mindre stigning i andel som fullfører de ulike utdanningsgradene hos funksjonsnedsatte. Sammenlignet med funksjonsfriske er det færre med funksjonsnedsettelse som fullfører utdanning på alle utdanningsnivåene noe som fører til større forskjell mellom funksjonsnedsatte og funksjonsfriske i denne kohorten i slutten av følgeperioden. For yrkesaktive har denne studien vist at det er færre funksjonsnedsatte som er i arbeid i hele følgeperioden, sammenlignet med funksjonsfriske i kohorten. Studien viser også at økende alder fører til større forskjell i arbeidsdeltagelse mellom personer med funksjonsnedsettelse og funksjonsfriske i kohorten. Det er også vist at det er færre funksjonsnedsatte som jobber fulltid sammenlignet med funksjonsfriske, men at økningen over tid, i andelen som jobber fulltid, er like stor for funksjonsnedsatte menn og kvinner i følgeperioden. I denne studiens kohort viser resultatene at det er flest yrkesaktive med funksjonsnedsettelse i yrkesgruppen innenfor kontor, salg og serviceyrker ved 25 års alder.. Studien finner også at yrkestilhørigheten hos funksjonsnedsatte i arbeid viser en endring og at akademiske yrker utgjør yrkestilhørigheten for flest funksjonsnedsatte ved 30 års alder. Studien analyserer hvilken betydning fullført videregående opplæring har for om kohortens deltagere er yrkesaktive. Her viser studien en signifikant sammenheng mellom sannsynligheten for å være yrkesaktiv og fullført videregående opplæring for de funksjonsnedsatte i kohorten.

Denne studiens populasjon, både med og uten funksjonsnedsettelse, møter utfordringer i det samme utdanningssystemet og arbeidslivet. Individuelt og i samhandling med profesjonelle

fagpersoner vil mange oppleve behov for tilrettelegging av livssituasjonen sin for å klare å stå i og fullføre sine prosjekter (Grue, 2010).

5.1. Utdanningsfaktorene

Resultatene vedrørende fullført utdanning for hele kohorten og spesielt gruppen med funksjonsnedsettelse viser at sannsynligheten for å ha fullført utdanning er lavere i gruppen med funksjonsnedsettelse enn de funksjonsfriske i kohorten. Det er flest i gruppen med funksjonsnedsettelse som ikke fullfører videregående utdanning (52 %), selv om det også i gruppen med funksjonsfriske i kohorten er 20 prosent som ikke gjør seg ferdig med videregående utdanning innen de fyller 30 år. Befolkningsundersøkelser som er gjort viser de samme resultatene som denne studiens populasjon med funksjonsnedsatte og funksjonsfriske (SSB 2020). Denne store forskjellen mellom gruppene (31 %) kan ha flere forklaringer som kan sammenlignes med andre studier som har undersøkt dette (Falch T. & al. 2010; SSB, rapport 2019/39).

De som ikke blir ferdig med videregående skole er representert i frafallstatistikken og det er gjort mange studier både internasjonalt og nasjonalt, for å finne mulige årsaksfaktorer til det store frafallet i videregående skole. Noen av disse viser at elevenes faglige forutsetninger, foreldres utdanningsnivå og de regionale arbeidsmarkedsforholdene har innvirkning på frafallsstatistikken (Markussen, 2010; Halvorsen et al., 2014; Hyggen, 2015). De statistiske funnene impliserer at kombinasjonen av frafall i videregående skole og svake grunnskolekarakterer gir spesielt dårlige utsikter for framtidig arbeidsdeltagelse (Falch T. & al. 2010). Annen forskning undersøker ulike helseproblemer og funksjonsnedsettelse som årsak til at mange unge ikke fullfører videregående skole (Wendelborg et al., 2011; Gjertsen, 2014; Hyggen, 2015; Markussen et al., 2019; Solvang, 2019; SSB, 2020). Dette er studier som peker på lignende resultater som denne studien der stort frafall i videregående skole i kohortens utvalg med funksjonsnedsettelse (over 50 %) og gruppens sannsynlighet for deltagelse i arbeidslivet i løpet av følgeperioden er undersøkt.

I studien er det tidligere diskutert hvordan vi kan forstå begrepet funksjonsnedsettelse og at dette kan ha betydning for hvordan vi møter personer med nedsatt funksjonsgrad i samfunnet, innenfor utdanningssystemet og ute i arbeidslivet. Grue & Finnvold fremhever det å ha kunnskap om de ulike forståelsene for funksjonsnedsettelse, og kjenne til og ta i bruk føringer fra politiske myndigheter om hvordan vi som samfunn skal inkludere og tilrettelegge for funksjonsnedsatte sine ulike utfordringer (Grue & Finnvold 2014). Mange har behov for

Diskusjon

tilrettelegging av opplæringen for å få motivasjon til å mestre faglig innhold. Mestring av faglig innhold fører til gode faglige forutsetninger som de tar med seg videre i utdanningssystemet. Manglende mestring kan føre til tap av motivasjonen for den enkelte. Fleksibilitet og tilrettelegging av undervisningssituasjonen kan være en måte å møte dette på (Ekeland & Heggen (red.), 2007; Grue, 2009; Hyggen, 2015; Solvang, 2019). Fokus på inkluderende læringsmiljø og arbeid for å anerkjenne ulikhet og alminneliggjøre anledeshet, både i utdanningssektoren og samfunnet for øvrig skaper et mer inkluderende skolemiljø som kommer alle deltagerne til gode (Meld.St.nr.44 2008-2009; Grue, 2010; Meld.St.nr.18 2010-2011; Lundh, 2014; Markussen et al., 2019; Haug, 2017; KUD: NOU 2019:25; Gusfre, 2021). En studie viser at to tredjedeler av elevene i videregående skole som mottar spesialundervisning tas ut av klassen sin og plasseres i egne spesialklasser (Markussen et al., 2019). Etersom det er tett sammenheng mellom segregert undervisning og elevens sosiale deltagelse og opplevelse av mestring er dette svært alvorlig (Frøyland, K. 2017; Haug, 2017). Ekskluderende spesialundervisning kan derfor være en viktig faktor for at funksjonshemmede faller ut av videregående utdanning og passer dårlig inn i regjeringens uttalte mål om at 9 av 10 elever skal fullføre videregående opplæring (Unge funksjonshemmede, 2020). Fellesskolen og et mangfoldig elevfellesskap er derfor myndighetenes utgangspunkt og det som gir de beste rammene for den enkeltes mulighet til å lære. Å legge til rette for at flere skal klare å fullføre formell utdanning for å kunne delta i arbeidslivet på sitt nivå og med sine ressurser er derfor et fokusområde som myndighetene legger sterke føringer for å få gjennomført. Et inkluderende utdanningssystem er derfor et grunnleggende prinsipp i regjeringens utdanningspolitikk og er også i samsvar med WHO sin relasjonelle forståelse av funksjonsnedsettelse der gapet mellom individets forutsetninger og samfunnets krav må gjøres minst mulig eller fjernes helt (WHO, 2001; Grue 2009; Solvang & Slettebø, 2012). Studier har vist at inkludering som aktivt tar hensyn til de unges ulike forutsetninger og evner, både i organisering og pedagogikk, slik at det blir likeverdig og tilpasset den enkelte og skaper god individuell læring og et godt læringsmiljø for alle. Ved å skape inkluderende læringsmiljøer der både det faglige og det sosiale fellesskapet oppleves både utviklende og godt for elevene selv om det i noen sammenhenger kreves individuell tilrettelegging for at elevene skal finne trivsel, livsglede, mestring og følelse av egenverdi (Lundh et al., 2014; Gibson et al., 2015; Solvang, 2019). Å utvikle utdanningssystemet slik at ulikheter og mangfold blir møtt med en positiv og anerkjennende holdning krever kompetanse på alle nivåer i utdanningssystemet vårt og er både krevende og spennende for alle som har sitt daglige virke innenfor utdanningssektoren på kommunalt, fylkeskommunalt og statlig nivå

Diskusjon

(Meld.St. nr. 18, 2010-2011, Udir.no, 2015; Solvang, 2019). At bare 48 % av de funksjonsnedsatte i kohorten fullfører videregående utdanning viser at regjeringens forslag om en fullføringsreform kan være et viktig ledd for å sette i gang ordninger som får flere til å fullføre videregående utdanning i fremtiden (Meld.St.nr.21 2020-2021). Det blir spennende å følge med på hvordan dette forslaget skal gjennomføres i praksis.

Videregående opplæring er den utdanningsgraden denne kohorten har brukt lengst tid på å fullføre (11 år mot normert tid 3 år). I gruppen med funksjonsnedsettelse er det 48 prosent som fullfører videregående opplæring på normert tid (3 år), mens 20 prosent gjør seg ferdig året etter og enda 12 prosent bruker 5 år på å fullføre videregående opplæring. De siste 19 prosent med nedsatt funksjonsgrad som fullfører videregående opplæring fordeler seg på de neste 6 årene til utgangen av skoleåret 2014. For funksjonsfriske elever i kohorten er tallene 60 prosent etter 3 år, 18 prosent bruker 4 år og 8 prosent 5 år på å fullføre videregående opplæring. Blant de funksjonsfriske er det 10 prosent som bruker de 6 neste årene på å fullføre videregående opplæring.

En forklaring på den lange fullføringsperioden for de som fullfører videregående opplæring i kohorten, kan være at mange av studieretningene i videregående opplæring er yrkesfaglige, der elevene går to år på skole og to år i lære for så å ta fagbrev. De kan eventuelt ta ettårig påbygning for å få studiekompetanse for å begynne på universitets- og høyskoleutdanninger rett etter de to årene med yrkesfaglig studieretning, eller ta påbygningsåret etter avsluttet læretid/fagbrev. De vil da bruke 3 eller 4 år på å fullføre utdanningsløpet uten avbrudd i utdanningen. Elevene som tar fagbrev er registrert som ferdige etter avlagt fagbrev, selv om de har rett til å ta ettårig påbygning i etterkant (som det 5 året). Elevene har rett til å ta et omvalg i videregående skole, dette kan også være en forklaring på at de bruker flere år enn normert tid. Alle de nevnte reglene gjelder inntil personen fyller 25 år (opplæringsloven §3-1).

En forklaring på at elevene med funksjonsnedsettelse bruker flere år enn normert (3 år) kan være muligheten de har til å søke utvidet utdanningsløp inntil 5 år. Det at opplæringsloven har lagt til rette for at elever med utfordringer i funksjonsgrad kan bruke lenger tid på utdanningen sin uten å miste opplæringsretten er et sosialt perspektiv på funksjonsnedsettelse og gir rom for ønsket om å ta kontroll over eget liv (Grue, 2009). Studien har ikke sett på hvilken studieretning elevene har fullført i videregående utdanning, og det er ikke sett på tidligere studier som har undersøkt elevers studieretningsvalg og fullføring av utdanningsvalget deres. Dette kan være interessant å se nærmere på i en annen sammenheng.

Diskusjon

I kapittel 2 ble de kritiske overgangene i livsløpsmodellen løftet frem. Her fremheves det to perspektiver som omhandler blant annet utdanningsinstitusjonene på den ene siden og individets historie og framtidsplaner på den andre. Livsfasemodellen prøver å kombinere de to forståelsene, og viser at det er de mest samfunnsnyttige tiltakene som overstyrer, til tross for at også forebygging og tidlig innsats for enkeltpersoner gir mest samfunnsøkonomisk utbytte (Solvang, 2019).

Hvordan tilrettelegging av videregående utdanning kan bidra til å møte den kritiske overgangen fra grunnskole til videregående utdanning og videre i arbeidslivet er prøvd ut i mange prosjekter. En kombinasjon av disse to kritiske overgangene finner en i prosjektet «Fleksibel opplæring innen fag- og yrkesopplæringen» som var et tilbud i videregående utdanning fra 2007- 2014 (se vedlegg D). Tilbudet ble opprettet for å ivareta lite motiverte/skoletrøtte elever, og hadde som mål at elevene skulle ta fagbrev og bli fagarbeidere innenfor blant annet barne- og ungdomsarbeiderfag eller helsearbeiderfag. Dette var gjerne elever som hadde opplevd grunnskolen som utfordrende på grunn av dårlig mestring av teorifag og lite praktisk relaterte fag. Rapporten som ble skrevet i etterkant av prosjektet konkluderte med at dette var en god utdanningsvei for de som slet med motivasjon og mestring i teori og som hadde bestemt seg tidlig for hva de skulle bli. Elevene fikk veldig gode tilbakemeldinger på at de var dyktige i jobben og klarte å knytte teori og praksis sammen i utdanningen sin på en bedre måte enn de ordinære lærlingene. Bedriftene som hadde elevene/lærlingene i arbeid var veldig fornøyd med samarbeidet og følte at de fikk god oppfølging fra lærerne og andre som var involvert i hele utdanningsløpet, spesielt de to første årene av utdanningsløpet. Det var flere grunner til at tilbudet ble avsluttet og en av grunnene var økonomi, ettersom dette var en linje med maksimum 10 elever i hver klasse og det derfor ikke var lønnsomt å tilby. Det var også noe frafall i elevgruppen på denne linjen og dette var en annen årsak til at linjen ikke ble videreført etter prosjektperioden var over (se vedlegg E). Ungt Entreprenørskap er et samarbeidsprosjekt som blir sett på som en viktig komponent på alle nivåer i utdanningssystemet for å skape flere arbeidsplasser og være en brobygger mellom utdanning og arbeidsliv (UE 1997). Både i grunnskolen (elevbedrift), videregående opplæring (ungdomsbedrift) og på universiteter og høyskoler (studentbedrift) har entreprenørskap fått større fokus ved at det nå finnes metodisk opplæring som lærer deltagerne om entreprenørskap. Den pedagogiske metoden gir deltagerne mulighet til å lære, på en aktiv og innovativ måte, gjennom å teste egenskaper som kan gjøre dem til fremtidige entreprenører etter endt utdanning (Spilling, 2014). Dette kan også bygge relasjoner til bedrifter i arbeidslivet gjennom mentorfunksjonen og ved å samarbeide med næringslivet gjennom

Diskusjon

entreprenørskapet er dette en effekt som kan gjøre deltagerne mer synlige og attraktive i arbeidslivet (Amundsen, 2017).

De kritiske overgangene i livsfasemodellen som er diskutert tidligere i denne oppgaven kan også være utfordrende med tanke på at en må etablere nye relasjoner for hver overgang. En kan lett få en opplevelse av å starte på nytt ved overgangene mellom grunnskole og videregående opplæring og mellom videregående opplæring og høyskoler og universiteter. Manglende forståelse, kunnskaper og diskriminerende holdninger kan skape frustrasjon og er tidkrevende ved nyetableringer av samarbeidsrelasjoner for hver overgangsfase.

Holdningsskapende arbeid og økt kunnskap kan i tillegg til gode systemer for overføring av elever i utdanningsinstitusjonene skape den inkluderende utdanningssektoren som myndighetene legger opp til (Anvik, 2006; Solvang, 2019).

Elevundersøkelsen gjennomføres hvert skoleår, både for elever i ungdomsskole og på videregående skole. I en analyse av elevundersøkelsen i 2011 fant forskerne at andelen elever i ungdomsskole og videregående opplæring som opplever seg diskriminert to til tre ganger pr. måned utgjør 9.7 prosent og at 3.9 prosent av denne gruppen oppgir å ha en funksjonsnedsettelse (Wendelborg et al. 2011). Analysen som er gjort av elevundersøkelsen fra 2011 måler også variabler som mestring og motivasjon, og viser gjennomsnittsverdien samlet for alle klassetrinn. Analysen viser ingen forskjell i mestring når en ser på forskjellen mellom grunnskole og videregående opplæring. Resultatene av motivasjon viser gjennomsnittsverdier i negativ retning fra ungdomsskole og til videregående opplæring i relativ stor grad (Wendelborg et al. 2011). Manglende mestring og motivasjon kan være mulige årsaker til at en ikke får gjort seg ferdig med utdanning i årene mellom 15- 25 år og dette kan også være faktorer for deltagerne som ikke fullfører utdanningen i denne studien.

Det kan være deltagere i utvalget med funksjonsnedsatte i denne studien som har tilstander som gjør at de ikke får gjennomført utdanning, heller ikke i et lengre tidsperspektiv enn følgeperioden for denne studien. En har likevel rett til å utdanne seg på et seinere tidspunkt viss situasjonen endrer seg. Utdanning for voksne er en måte å få fullført videregående utdanning, enten det er studieforberevende utdanning for å ta høyere utdanning eller yrkesfaglig utdanning og fagbrev for å bli fagarbeider. Begge utdanningsveiene er viktige for å få formell utdanning og kompetanse som gjør det enklere å komme seg videre i utdanningssystemet på høyskoler og universiteter eller inn på arbeidsmarkedet. Inkludering og tilrettelegging for voksne har også stor innvirkning på muligheter for å fullføre i utdanningssystemet, også når det gjelder bachelor og masterutdanning som blir kartlagt i

Diskusjon

denne studien frem til de er 30 år og får de samme konsekvensene som for de som prøver å fullføre videregående utdanning. I et teoretisk perspektiv kan dette understøtte Bickenbach sin måte å løfte frem WHO sitt rammeverk ICF, ved å inkludere den sosiale forståelsen av funksjonsnedsettelse og heller se på funksjonsnedsettelse som et fenomen som kan ramme oss alle på ulikt vis gjennom livsløpet (Bickenbach, 2012; Solvang, 2019). Det kan altså være kronisk sykdom eller andre tilstander som gjør det vanskelig å være i utdanning de årene det er meningen at personer skal holde på med utdanning. Det å vite at en kan komme tilbake på skolen og ta utdanning i voksen alder kan gjøre at flere får den formelle kompetansen som arbeidslivet etterspør. Utdanning for voksne er derfor også del av planen myndighetene har om å skape det kunnskapsbaserte samfunnet der flest mulig får en formell utdanning som skaper kompetente innbyggere og trygge rammer både for den enkelte arbeidstaker og arbeidsgivere på arbeidsplassene (WHO 2001; Voksenopplæringsloven, 2009; Meld.St. nr. 18 2010-2011, Udir.no, 2015; Utdanningsdirektoratet 2021).

Resultatene vedrørende fullført bachelor- og masterutdanning i studien viser at forskjellen mellom de funksjonsnedsatte og de funksjonsfriske i kohorten øker i følgeperioden og viser at tidsfaktoren ikke klarer å redusere gapet mellom de to gruppene fullføringsgrad. Hvor mange i kohorten som starter på universitets- og høyskoleutdanning, men avslutter før bestått eksamen, er ikke sett på i denne studien. Disse går inn i antallet som ikke har fullført de ulike gradene. Tidsfaktoren er ikke tilstrekkelig til at forskjellen mellom deltagerne i studien med ulik funksjonsgrad konvergerer, og betyr at de funksjonsnedsatte ikke har samme positive utvikling i å fullføre høyere utdanning som de funksjonsfriske i kohorten. Dette er også vist i andre studier (Anvik, 2006; Hyggen, 2015). Etersom dette studiet bare følger kohorten til de er 30 år, kan det være mulig at flere i kohorten tar videreutdanning på et seinere tidspunkt i livet enn det denne studien ser på. Ved å følge kohorten enda lengre kunne en studert om det økende gapet mellom funksjonsnedsatte og funksjonsfriske i kohorten i stedet nærmet seg hverandre igjen.

Tilrettelegging for alle er også vesentlig i høyere utdanning, slik at gapet mellom de to gruppene i denne studien blir minst mulig. Å skape den inkluderende skolen som myndighetene planlegger og etterspør, må indikere at en klarer å skape motivasjon og mestring også til de som har en funksjonsnedsettelse som gjør det mer utfordrende å fullføre utdanning på alle nivåer i utdanningssystemet. Klarer personene å fullføre videregående utdanning, gir det de også muligheten til å ta høyere utdanning og bidra med å skape et kunnskapssamfunn der formell utdanning ligger til grunn for kompetansen også i arbeidslivet.

Diskusjon

Dette er også noe som arbeidslivet etterspør, og det kan være flere måter å opparbeide seg formell kompetanse på. Resultatene i studien viser at den største andelen av de som er yrkesaktive ved 30 års alder, har jobber innenfor akademiske yrker og høyskoleyrker. Dette tyder på at deler av kohorten har klart å fullføre både videregående utdanning og høyere utdanning på universitets- og høyskolenivå og derfor har høy jobbsannsynlighet. Studien viser også at utviklingen over tid fører til større sannsynlighet for å fullføre de tre ulike utdanningsgradene som er undersøkt. Hvis en trekker inn funksjonsgraden i kohorten, viser studien at funksjonsnedsatte har lavere sannsynlighet for å fullføre de ulike utdanningsgradene og at forskjellen, i forhold til de funksjonsfriske i kohorten, øker i følgeperioden. Dette kan også settes i en teoretisk sammenheng med den sosiale forståelsen av funksjonsnedsettelse og viser at det fortsatt er en vei å gå før Oliver og funksjonshemmingsaktivistene sin interessepolitikk fører til et universelt samfunn med muligheter og enkel tilgjengelighet for alle (Oliver, 1983; Grue, 2009).

Ettersom nesten 5500 elever årlig, mister retten til å fullføre videregående utdanning fordi de ikke klarer det innen fem år er det på trappene en endring av regelverket. På bakgrunn av studier som viser at fullføring av videregående skole er det som betyr mest for menneskers videre muligheter for utdanning og arbeidsdeltagelse, er det forslått en fullføringsreform (St.meld. nr. 21 (2020 - 2021)), (Falch T. & al. 2010). Fullføringsretten skal gi alle rett til å fullføre videregående utdanning uavhengig av alder og antall år. Kunnskaps- og integreringsminister Guri Melby sier dette skal gi alle elever en reell mulighet til å fullføre og bestå videregående utdanning ved å få en ny sjanse og litt bedre tid (NTB 2021). Kompetanse er etterspurt i samfunnet og i arbeidslivet i stadig stigende grad, og andelen sysselsatte er lavere for dem uten videregående utdanning viser både denne og andre studier.

5.2.Arbeidslivsfaktoren

Samfunnet trenger kompetanse på alle nivåer og det er viktig for den enkeltes mestring og selvstendighet at en har fått tilstrekkelig og kunnskapsbasert opplæring til å bidra i arbeidslivet på en forsvarlig måte. Det skaper trygghet både for arbeidstaker, arbeidsgiver og alle som er avhengig av de tjenestene som blir tilbudt i velferdssamfunnet vårt. Overgangen mellom utdanning og arbeidsliv er trukket frem som en kritisk fase i livsløpsmodellen og handler om veien fra ungdom til voksen og fra formell utdanning til ansettelse i arbeidslivet (Solvang, 2019). Resultatene fra denne studien viser at overgangene mellom utdanning og arbeidsliv er enda mer kritiske for at de som har en funksjonsnedsettelse enn for de

funksjonsfriske. Ballo sin studie om betydningen av kjønn og høyere utdanning på arbeidsmarkedet for personer som mottar grunn- og /eller hjelpestønad viser samme tendens som denne studien vedrørende den prosentvise arbeidsdeltagelsen. Studiet til Ballo hadde nesten samme aldersgruppe (20-35 år), og de samme stønadene som grunnlag for funksjonsnedsettelsen (Ballo 2019).

5.2.1 Arbeidsdeltagelse

Studien har vist at sannsynligheten for at deltakerne med funksjonsnedsettelse er yrkesaktive er lavere enn for de funksjonsfriske deltakerne i kohorten. AKU- undersøkelsen 2. kvartal 2018 viser også dette. I Tor Petter Bø sin artikkel om AKU 2018 fant han at forskjellen mellom den totale befolkningen og funksjonsnedsatte er minst blant de yngste (15- 24 år). Dette stemmer over ens med denne studien som viser størst forskjell når kohorten er 30 år gammel (figur 4.5). Ettersom denne studien bare følger kohorten fra de er 15 til de er 30 år, kan forskjellen i resultatene på arbeidsdeltagelse fra denne studien sammenlignet med statistikken fra AKU- undersøkelsen ha med forskjellen i aldersspennet å gjøre (Bø, 2018). Denne studien viser en positiv endring i arbeidsdeltagelsen i kohorten og at effekten øker over tid, spesielt i alderen 20 til 25 år. Denne økningen flater så ut for gruppen med nedsatt funksjonsgrad mellom de er 25 til 30 år alder og viser bare ett prosentpoengs endring i andelen som arbeider. For gruppen funksjonsfriske er andelen som starter i arbeid stigende fra 25 til 30 års alder og forskjellen utgjør en signifikant forskjell etter ulik funksjonsgrad i kohorten.

Det kan være flere forklaringer på hvorfor andelen funksjonsnedsatte i arbeid nesten ikke øker fra de er 25 -30 år. Det kan bety at de fortsatt studerer, eller går tilbake i utdanning gjennom voksenopplæringen som allerede er diskutert i delkapittelet om utdanningsfaktorer.

Deltidsstudier og etablering av familie kan være grunner som gjør at de ikke er yrkesaktive disse årene i livet sitt. Om kohorten er i arbeid eller fortsetter med studier etter fylte 30 år, kan denne studien ikke gi svar på.

Halvorsen, Hvinden og Schøyen sin studie om inkludering av unge på arbeidsmarkedet i et systemperspektiv i de nordiske landene, kan sammenlignes med funnene som er gjort for arbeidsdeltagelsen blant unge med funksjonsnedsettelse i denne studien. Deres studie om inkludering av ungdomsgrupper med funksjonsnedsettelse og hvordan ulike velferdspolitiske tiltak virker inn på yrkesdeltagelsen i Norden, viser at deltagelse i arbeid i Norge er lavere for funksjonsnedsatte enn funksjonsfriske på to tidspunkt. Deres studie viser at differansen mellom sysselsettingsratene er økende på siste måletidspunkt, noe også denne studien viser.

Diskusjon

Studien om inkludering av unge på arbeidsmarkedet i Norden, har litt andre måletidspunkt (2002 og 2011) enn denne studien (2005, 2010 og 2015). Aldersgruppen som blir undersøkt i Halvorsen m.fl. sin studie er unge fra 15 til 39 år og derfor sammenlignbar med denne studiens funn. Det at Halvorsen m.fl. finner lignende resultater som denne studien for arbeidsdeltagelse kan understøtte at denne studien kan generaliseres til resten av befolkningen i samme tidsperiode (Halvorsen et al., 2019).

Arbeidsinkludering er tidligere omtalt i en kvalitativ studie av Frøyland fra 2017 med søkelys på sårbar ungdom som kan ha utfordringer knyttet til psykisk helse, sykdom eller motivasjon. Studiet trekker frem flere viktige tiltak for å få til god arbeidsinkludering og dreier seg om å bygge selvtillit og tro på framtiden hos den unge. Det å ha gode hjelpere som har evne til å skape likeverdige relasjoner og finne arbeidsoppgaver som gir mestringsopplevelser er viktige momenter. Dette er gjerne langsiktige prosesser som krever at hjelperen må dra prosessen i perioder og ha en helhetlig og kontinuerlig oppfølging over tid. Både kunnskap om og kompetanse på hvordan en kan støtte både arbeidsplassen og den sårbare unge på en inkluderende og motiverende måte kreves i denne sammenheng (Frøyland, 2017).

I denne studien er det funnet sammenheng mellom det at funksjonsnedsatte ikke har klart å fullføre videregående skole og ikke er i jobb. Manglende fullført utdanning og lite eller ingen arbeidserfaring skaper et misforhold mellom ungdommen og behovet til arbeidslivet, og når de i tillegg har en funksjonsnedsettelse kan det være lett for mulige arbeidsgivere å avvise jobbsøknader allerede før intervjuet (Anvik, 2006). Kompetanse på inkludering er trukket frem i flere studier om arbeidsdeltagelse for funksjonsnedsatte (Gjertsen, 2014; Frøyland, 2020). Å bevare arbeidslinja er fortsatt sentral i norsk velferdspolitikkettersom det er vist at det å jobbe er viktig både for livskvalitet og selvfølelse hos den enkelte (Gjertsen, 2014). NEET`s («Not in Education, Employment or Training») er ungdom som har en ekstra utfordring med helse eller funksjonsgrad og som står utenfor utdanning, arbeid eller tiltak gjennom NAV. Kjetil Frøyland har utforsket hvilken utfordring inkludering av utsatt ungdom (NEETs) i arbeidslivet er. I Frøyland sin definisjon av «utsatt ungdom» inkluderer han psykiske lidelser, lærevansker, adferdsvansker og sosiale problem, rus og kriminalitet. Studien presenterer arbeidsgivere og andre sentrale hjelpere i arbeidslivet sin forståelse av arbeidsinkludering av utsatt ungdom. I lys av dette konkluderer Frøyland med at inkluderingen krever sammensatte og lange prosesser og er noe som både ungdommene, arbeidsplassene og hjelpeapparatet må ha tålmodighet til å lære å stå i (Frøyland, 2020).

Diskusjon

En måte å møte denne utfordringen på, både for ungdommene og arbeidsgiverne, kan være å innkalle til intervju og tilby en praksisperiode for at begge parter skal bli kjent med hverandre. Målet er å la den arbeidssøkende få vise sine egenskaper og ressurser som kan gjøre at de, til tross for manglende utdanning og erfaring, likevel kan være interessante å ha som arbeidstaker på en arbeidsplass. Kjell Arne Halvorsen som driver Hompen Dekk og Bil A/S og Taxi Vikeså, kan være et eksempel på at dette kan virke. Hans visjon er å gi folk verdighet og respekt gjennom å tilby arbeid. Prinsippet hans er enkelt. Karakterer og eksamenspapirer er aldri det første Halvorsen spør etter, hans motto er at alle fortjener en sjanse (Odland, 2021). I Meld.St.46 2012-2013 fremheves tilrettelegging for deltagelse i arbeidslivet for alle og viktigheten av å sette i gang tiltak for å få dette til (Meld.St.46 2012-2013). Det er tidligere i denne oppgaven vist til flere studier som har sett på hvordan ulike tiltak for å få unge inn i arbeidslivet fungerer, og dette er viktig forskning for å øke arbeidsdeltagelsen (Grue L., 2006, Drange, I., Frøyland, K., Mamelund, S.E., 2015, Bø, T.P., 2018, Halvorsen et al., 2019).

5.2.2 Yrkesaktivitet og arbeidstidsfaktor.

I studien er det gjort analyser for å undersøke hvor mange i kohorten som jobber deltid eller fulltid og resultatene viser en forskjell mellom gruppene fra første måletidspunkt. Forskjellen mellom funksjonsnedsatte og funksjonsfriske som jobber fulltid i 2005 er på 7 prosentpoeng (figur 4.7). Denne forskjellen øker hele følgeperioden og er på 18 prosentpoeng i 2010 og viser hele 26 prosentpoeng forskjell i 2015. Andelen funksjonsnedsatte som jobber fulltid øker ikke like mye som for de funksjonsfriske, til tross for at andelen som jobber fulltid øker i begge grupper i følgeperioden. En forklaring på den store differansen mellom funksjonsnedsatte og funksjonsfriske som jobber fulltid, kan være at funksjonsnedsatte opplever at de ikke klarer å ha full stilling på grunn av nedsatt funksjonsgrad. Det kan også være manglende opplevelse av inkluderende arbeidsliv på arbeidsplassen som gjør at de må slutte i arbeid eller gå ned i stillingsprosent. For alle i yrkesaktiv alder er samspillet mellom funksjonsgrad (helse), hjem og arbeid(aktivitet) sentralt for å mestre livet og oppleve anerkjennelse fra omgivelsene. I hjemmet er det rollen som partner og mor/far i husholdningen som skal håndteres. På arbeidsplassen er det den lojale og gode arbeidskollegaen som er rollekravet. I tillegg har de fleste møte med helsevesenet i løpet av yrkesaktiv alder, enten på grunn av et kortvarig funksjonsproblem eller på grunn av en varig funksjonsnedsettelse, som gjør at de må ha hjelp til å håndtere problemet. Studier har vist at aktivitet og arbeid er helsefremmende og at inkluderingslinjen er høyt prioritert av myndighetene. Det er likevel viktig å kunne bli anerkjent for at en ikke alltid klarer å være til

Diskusjon

stede i alle de tre samfunnsfaktorene i like stor grad til enhver tid i løpet av et yrkesaktivt liv (Solvang, 2019).

Lars Grue tar i boken om inkluderende arbeidsliv til orde for at virkemidlene for å få flere til å kunne realisere utdanningen på arbeidsmarkedet må være forankret i en sosial forståelse av funksjonsnedsettelse. Videre fremhever han at myndighetene må senke terskelen for arbeidsdeltagelse og tilby større fleksibilitet i tilknytningsformer til arbeidslivet. Dette kan handle om permisjonsrettigheter som ligner de vi allerede har for svangerskap, fødsel og videreutdanning (Grue, 2006). Selv om mange arbeidsgivere ikke deler oppfatningen av at unge med funksjonsnedsettelser er mindre produktive og har nedsatt arbeidsevne, er det vist i tidligere studier at arbeidsgivere er tilbakeholdne med å ansette funksjonsnedsatte uansett utdanningsnivå (Halvorsen et al., 2019). Mangel på kunnskap og forsømmelse av arbeidsgivers plikter om tilrettelegging gjør at det er få arbeidsgivere som fremmer inkludering på arbeidsplassen i praktisk forstand. Også en vedvarende frykt for ekstra kostnader knyttet til det å ha funksjonsnedsatte i arbeid er medvirkende til at mange næringer velger vekk søkere med funksjonsnedsettelse (Halvorsen et al., 2019). Dette er holdninger som kan føre til at arbeidssøkere med nedsatt funksjonsgrad prøver å skjule funksjonsnedsettelsen sin ved å unngå å be om tilrettelegging for å unngå diskriminering og trakassering på arbeidsplassen (Halvorsen & Hvinden, 2014).

Denne studien har også sammenlignet arbeidstidsfaktoren (deltid/fulltid) med kjønn. For gruppen med nedsatt funksjonsgrad er det flere menn enn kvinner som jobber både deltid og fulltid (11 % lavere kvinneandel). Økningen fra første til andre måletidspunkt viser den samme endringen hos funksjonsnedsatte for begge kjønn, mens forskjellen mellom kjønn øker over tid hos de som jobber fulltid i hele kohorten.. Det samme viser Ballo sin studie, at det er mindre forskjell mellom kjønnene blant funksjonsnedsatte, og dette understøtter at denne kohortstudien også kan generaliseres til resten av befolkningen i samme tidsperiode (Ballo, 2019).

5.2.3 Yrkestilhørighet

Når det gjelder hvilken yrkestilhørighet populasjonens yrkesaktive innehar, viser resultatene i studien at antall ledere og personer i akademiske eller høyskoleyrker øker i hele populasjonen fra 25 til 30 års alder. Dette kan bety at de fortsatt studerer på høyskole eller universitet fra 20 til 25 års alder og at de får arbeid i en akademisk stilling eller lederjobb etter fullført universitets- og høyskoleutdanning når de er mellom 25- 30 år.

Diskusjon

Nedgangen i de to yrkesgruppene innen kontor, salg, service og industri, håndverk, hjelpearbeider mellom 25 og 30 års alder kan være en indikasjon på at de som er yrkesaktive går tilbake på skolebenken i opplæring for voksne og utdanner seg videre for å få høyere formell kompetanse som gjør at de kan avansere i yrkesgruppene med kontor, salg, service og industri, håndverk, hjelpearbeider. Etter minst fem års yrkespraksis kan de også be om å bli realkompetansevurdert innenfor det faget de jobber i og få godkjent dette som hele eller deler av formell fagutdanning. De må da gå opp til fagprøve innenfor faget og får formell utdanning hvis de består fagbrevet. Det kan også være at de utdanner seg videre ved høyskoler og universiteter, og fullfører denne slik at de kan søke jobb innenfor yrkesgrupper som krever høyere formell utdanning.

Det at figur 4.8 viser en nedgang i andel som arbeider innenfor yrkesgruppene kontor, salg, service og industri, håndverk, hjelpearbeider i 2015, kan forklares med at den totale andelen yrkesaktive stiger fra 25 til 30 års alderen, og derfor blir prosentvis lavere i yrkesgruppene kontor, salg, service og industri, håndverk, hjelpearbeider i 2015. Nedgangen blant de som tilhører yrkeskategorien industri, håndverk, hjelpearbeider og som ikke har fullført videregående opplæring, kan også ha med at de ikke har like stabile arbeidsvilkår for ansettelsen som de som har en mer formell utdanning. Midlertidige stillinger med eller uten arbeidskontrakt og korte vikariater på grunn av sykemeldinger kan føre til korte engasjement og lave stillingsprosenter på arbeidsplasser med mye gjennomtrekk og ufaglært arbeidskraft. Dette kan føre til uforutsigbarhet i arbeidsdeltagelsen og dårligere vilkår for å beholde en jobb der det ikke er krav om formell utdannelse.

Nedgangen kan også forklares med den nasjonale økonomiske situasjonen i perioden, slik Simson fant i sin studie om lokale arbeidsmarkedsforhold og frafall i videregående opplæring. Hun fant at det i gode økonomiske tider er lettere å få jobb som ufaglært og at konsekvensen er at flere ikke fullfører videregående opplæring. Hun anbefaler derfor forsterket innsats mot frafall i videregående opplæring når det er gode økonomiske tider i Norge (Simson 2014). Dette kan være situasjonen for noen av de tidligere omtalte NEET- ungdommene, og da kreves det langsiktige og gode tiltak som kan gi ungdommene bedre helse, mestring og anerkjennelse gjennom arbeid. Vi trenger arbeidskraft på alle nivåer i Norge og det er også en bra sosial investering. Bedriftene er tjent med å ha stabile arbeidsforhold og godt arbeidsmiljø for å sikre god økonomi og kanskje bli en lærende organisasjon for fremtiden (Solberg& Lekve, 2014; Halvorsen et al., 2019; Solvang, 2019; Frøyland, 2020).

5.2.4 Sammenheng mellom fullført videregående opplæring og arbeidsdeltagelse.

Denne studien har vist at fullføring av videregående opplæring øker sannsynligheten for arbeidsdeltagelse, og at deltageres funksjonsgrad også har innvirkning på om de er i arbeid. Det er funnet en signifikant sammenheng mellom fullført videregående opplæring og arbeidsdeltagelse for deltagerne med nedsatt funksjonsgrad i denne kohorten ved utgangen av følgeperioden ved 30 års alder. Flere studier har sett på sammenhengen mellom videregående opplæring og deltagelse i arbeidslivet med ulike perspektiv.

I artikkelen fra AKU i 2018 finner Tor Petter Bø at blant funksjonsnedsatte som ikke er i arbeid dominerer de som har fullført videregående opplæring eller lavere (Bø, 2018). I denne andelen ligger også de som ikke har fullført videregående opplæring, noe som kan sammenlignes med resultatene i denne studien som viser en lavere sannsynlighet for å være i arbeid uten fullført videregående opplæring hvis en er funksjonsnedsett.

I Falch et al. sin studie om årsaker og konsekvenser av manglende fullføring av videregående skole, fremhever Falch at varierende arbeidstilknytning og fullføring av videregående opplæring ikke bare kan tolkes som at fullføring har en kausal effekt på arbeidsmarkedstilknytningen. De hevder at sammenhengen også kan reflektere at de som ikke fullfører videregående opplæring uansett hadde stått uten arbeid (Falch et al., 2010). Dette kan også være tilfelle i denne studien, selv om sannsynligheten for å være yrkesaktiv uten fullført videregående opplæring viser en signifikant forskjell og differansen mellom funksjonsfriske og funksjonsnedsatte halveres, med fullført videregående opplæring innen 2015 i kohorten.

I studien til Hege Gjertsen fra 2014 har hun sett på overgangen fra videregående opplæring til arbeidsliv for elever med funksjonsnedsettelse (Gjertsen, 2014). Hun har i sin forskning funnet en del forhold som har betydning slik at denne overgangen blir best mulig. Å se den enkelte elevs muligheter, planlegge overgangsprosessen, lage avtaler med tydelige forpliktelser og ha klar ansvarsfordeling i samarbeidet mellom de ulike instansene som skole, opplæringskontor, bedrifter og NAV slik at alle parter er trygge på at elevene blir fulgt opp hele veien (Gjertsen, 2014). For unge som ønsker en fag- og yrkesopplæring kan det bety fleksibel opplæring som en mulighet som er diskutert i forhold til utdanningsfaktorene i denne studien.

Et annet studie fra 2014 har sett på frafall i videregående skole og betydningen av lokale arbeidsmarkedsforshold (Simson, 2014). Hennes studie viser at det er en statistisk sammenheng mellom økt mulighet for å få seg jobb på hjemmeplassen og sannsynligheten for å

Diskusjon

droppe ut av videregående opplæring uten å fullføre. Resultatene fra Simsons studie kan også være en mulig forklaring på en del av frafallet fra videregående opplæring som er funnet i denne studien. Ettersom ungdom kan komme tilbake til videregående skole som voksen (25 år) kan ønsket om å få seg jobberfaring uten formell utdanning gi ungdom som er lite motivert for videregående skole et pusterom, både for å få tilbake motivasjon og finne ut hvilket yrke de skal satse på. Mange ungdommer lever i nåtiden og legger mindre vekt på fremtidsplaner. Derfor prøver de gjerne ut i kortsiktige muligheter på arbeidsmarkedet, ofte som ringevikarer gjennom bemanningsbyråer eller direkte i de kommunene de bor (Simson, 2014).

Det er vist at jobberfaring for ufaglært ungdom uten fullført videregående opplæring også kan ha positive effekter på fremtidig utdanning og karriere i arbeidslivet. Ny motivasjon til å fullføre den påbegynte utdanningen i videregående opplæring eller omvalg og en ny start gjennom opplæring for voksne. Mange norske bedrifter har og kan få et mer systematisk forhold til kunnskap som en ressurs og arbeidsplassene som en læringsarena. På den måten kan næringslivet bidra til at unge i større grad også anser arbeidserfaring som en del av opplæringen som på sikt kan føre til den kompetansen de trenger for å få en godkjent formell utdanning. Gode samarbeidsprosjekter mellom utdanningsinstitusjonene og private og offentlige bedrifter kan gjennom ordninger som Fleksibel opplæring og Ungt Entreprenørskap være med å bidra til at flere unge får formell kompetanse som kan kvalifisere de til høyere utdanning eller arbeid som fagutdannet. I tillegg får bedriftene muligheten til å påvirke og lære opp fremtidige medarbeidere med faglig gode ferdigheter og kvaliteter som de selv mener er viktige for å bli en god og kompetent arbeidsdeltager i yrkeslivet (Solberg & Lekve, 2014).

Kapittel 6. Konklusjon og videre forskning

I en kvantitativ studie som dette er det vanskelig å trekke noen klare konklusjoner, men en kan antyde og sannsynliggjøre noen tendenser som også kan generaliseres til resten av befolkningen som har det samme utgangspunktet (Johannessen et al., 2016).

Denne studien har vist at en av fordelene med å fullføre videregående opplæring er at det øker sannsynligheten for å få seg jobb i årene mellom 18 og 30 år. Målet må derfor være å få flest mulig, både funksjonsnedsatte og funksjonsfriske, til å gjennomføre og bestå videregående opplæring.

Flere, både med og uten funksjonsnedsettelse, må fullføre videregående opplæring for å nå målet om at 9 av 10 skal fullføre videregående opplæring innen 2030 slik regjeringen har uttalt. Det er vist at under halvparten av personene med funksjonsnedsettelse, og 80 prosent av de funksjonsfriske, har fullført videregående opplæring innen de er 30 år. Dette viser at det fortsatt er en vei å gå. Tilrettelegging, slik at utdanningsinstitusjonene er inkluderende og tilgjengelig for alle, også personer med funksjonsnedsettelse eller kroniske sykdommer, kan få flere til å fullføre opplæringen både i videregående opplæring og på høyskoler og universiteter.

Studien har fulgt en kohort i 15 år og resultatene viser at tidsfaktoren har ulik innvirkning på om en fullfører utdanningen, når en sammenligner funksjonsnedsatte og funksjonsfriske i kohorten. Dette må tas hensyn til i utdanning ved å tilby mer fleksible opplæringsløp som gir rom for mestring og muligheter for alle, uavhengig av hvilke utfordringer en har.

Det er funnet at en ulik andel funksjonsnedsatte og funksjonsfriske, fullfører alle utdanningsgradene som er undersøkt i studien og at den største gruppen yrkesaktive i kohorten jobber innenfor akademiske yrker det året de fyller 30 år. Dette kan antyde at vi er på vei til å skape det universelle og kunnskapsbaserte samfunnet som sentrale myndigheter setter høyt, for at Norge skal møte fremtiden som en viktig samarbeidspartner i forskning og utvikling også i global sammenheng.

Å delta i arbeidslivet betyr at en har et sosialt nettverk av kollegaer og venner. Det betyr rutiner og oppgaver som strukturerer hverdagene. I tillegg betyr arbeidsdeltagelse at en føler seg verdsatt og er et viktig bidrag til å holde samfunnshjulene i gang. Det er derfor en utfordring at færre med en funksjonsnedsettelse er i arbeid ved 30 års alder og at færre av de funksjonsnedsatte jobber fulltid som denne studien har målt. For å møte dette må målrettede,

Konklusjon

politiske tiltak innføres for å fange opp og hjelpe personer inn i arbeidslivet. For å vite at de tiltakene som fremmes er etter intensjonen, må det fortsatt gjøres studier som vurderer og evaluerer virkningen av tiltakene og som undersøker hvordan de blir mottatt i befolkningen de er rettet mot.

Funnene i denne studien retter søkelys mot et forbedringspotensial i arbeidet med å få flere unge funksjonsnedsatte til å fullføre utdanning og ta del i arbeidslivet. Det foregår mye forskning på dette feltet, og det er behov for ytterligere forskning om tematikken for å finne ut mer. Studier som kan se på forskjeller mellom funksjonsnedsettelse med utgangspunkt i ulike diagnoser, for å måle de samme avhengige variablene som i denne studien. Studier der en undersøker om en får lignende resultater hvis en studerer flere kohorter og med andre måletidspunkt, for å belyse om trenden stemmer med en større andel i befolkningen.

Referanseliste

Amundsen, V. A. (2017). *Samarbeid mellom skole og arbeidsliv i metoden studentbedrift*. Masteroppgave: Høgskolen i Hedmark.

Anvik, C.H. (2006). Mellom drøm og virkelighet? Unge funksjonshemmede i overganger mellom utdanning og arbeidsliv. NF-rapport nr. 17/2006. Bodø: Nordlandsforskning. Arbeids- og sosialdepartementet. (2002-2003). *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer*. (St.meld. nr. 40 (2002-2003)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Arbeids- og sosialdepartementet. (2012-2013). *Flere i arbeid*. (St.meld. nr. 46 (2012-2013)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>

Arbeids- og velferdsetaten (NAV), (2016). Grunn- og hjelpestønad. Hentet 4. mai 2016 <https://www.nav.no/no/Person/Familie/Grunn+og+hjelpestonad>

Ballo, Jannike Gottschalk (2019). *Labour Market Participation for Young People with Disabilities: The Impact of Gender and Higher Education*. USA: *Sage Publications*

Ballo, Jannike Gottschalk (2019). *Microdata.no: Ny teknologi gir forskere umiddelbar tilgang til norske registerdata*. Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet ved OsloMet

Bickenbach, J.E., Chatterji, S., Badley, E.M., Ustun, T.B. (1999). Models of disablement, universalism and the international classification of impairments, disabilities and handicaps. *Social, Science & Medicine*.

Bickenbach, J.E. (2012). *WHO's Definition of Health: Philosophical Analysis: Handbook of the Philosophy of Medicine*. ResearchGate.

Bjørndal, A. & Hofoss, D. (2004). *Statistikk for helse- og sosialfagene*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Bø, T.P. (2018). Funksjonshemmede på arbeidsmarkedet. Potensial for flere funksjonshemmede i arbeid. SSB analyse 2018/21

<https://www.ssb.no/arbeid-og-lonn/artikler-og-publikasjoner/potensial-for-flere-funksjonshemmede-i-arbeid>

Conrad & Schneider, (1992). *Deviance and Medicalization: From Badness to Sickness*. Published by: *Temple University Press*

Referanseliste

De Ridder, K.A.A., Pape, K., Cuypers, K., Johnsen, R., Holmen, T.L., Westin, S., & Bjørngaard, J. H. (2013). High school dropout and long-term sickness and disability in young adulthood: a prospective propensity score stratified cohort study (the Young-HUNT study).

De Ridder et al. *BMC Public Health*, 13:941 <http://www.biomedcentral.com/1471-2458/13/941>

Drange, I., Frøyland, K., Mamelund, S.-E. (2015). Unge mottakere av tiltakspenger. Om betydningen av tiltakspenger for gjennomføring av utdanning og overgang til arbeid. Hentet fra:

https://www.researchgate.net/publication/293484192_Unge_mottakere_av_tiltakspenger_Om_betydningen_av_tiltakspenger_for_gjennomforing_av_utdanning_og_overgang_til_arbeid/link/56b8bc8808ae5ad3605f53ff/download

Ekeland, T.-J. & Heggen, K. (red.) (2007). *Meistring og myndiggjering. Reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal akademisk

Falch, T. (prosjektleder), Borge, L.-E., Lujala, P., Nyhus, O. H., & Strøm, B. (2010).

Prosjektet «Personer som slutter i videregående opplæring – hva skjer videre?» Oslo: Arbeidsdepartementet. Hentet fra:

https://fido.nrk.no/355bda6a64a1500d2b348e3b0daccbb24fa5673ac656f0d74f1906cd1f884fa8/arsaker_og_konsekvenser_vgO1.pdf

Feiring, M., Solvang, P.K. (2013). *Rehabilitering mellom medisin og samfunnsfag - en feltanalytisk skisse*. Oslo: Forlaget Hexis.

Frøyland, K. et. Spjelkavik, Ø. (2014). *Inkluderingskompetanse. Ordinært arbeid som mål og middel*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Frøyland, K. (2015). Å «stå langt fra arbeid» Refleksjonar og førestillingar om kven som kan jobbe. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid*, volum 12, nr. 4, s. 307 -316.

Frøyland, K. (2017). Sentrale kvalitetar i arbeidsinkludering av sårbar ungdom, slik ungdom sjølv og arbeidsgivarar opplever det. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 18(2), 3–26.

<https://journals.hioa.no/index.php/ungdomsforskning/article/view/2567/2483>

Frøyland, K. (2020). Arbeidsinkludering av utsett ungdom- kva slags utfordring er det? *Tidsskrift for velferdsforskning*. Årgang 23, nr. 3.

Referanseliste

- Gibson, B.E., Teachman, G. et Hamdani, Y. (2015). Rethinking «Normal Development» in Children`s Rehabilitation. FL: *CRC Press*.
- Gjertsen, H. (2014). Vanskelig overgang fra videregående opplæring til arbeidsliv for elever med funksjonsnedsettelse – hvordan kan skolene bidra i denne prosessen? *Søkelys på arbeidslivet Nr. 1 -2, Årgang 31*.
- Grue, L. (2006). Forståelser og virkemidler. Om funksjonshemning og yrkesaktivitet. I T. Hammer, & E. Øverbye, (red.), *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og Strategier*. (s. 103 – 123). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Grue, J. (2009). Critical discourse analysis, topoi and mystification: disability policy documents from a Norwegian NGO. *Discourse Studies: SAGE Publication*
- Grue, J. (2010). Annerledeshet og identitet. I J. Kristeva & E. Engebretsen (red.), *Annerledeshet: Sårbarhetens språk og politikk*, (s. 84 – 101). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Grue, J. (2012). Funksjonshemning som begrep og fenomen - fysiologiske eller politisk-sosiale forklaringsmekanismer. I P. K. Solvang & Å. Slettebø (red.), *Rehabilitering. Individuelle prosesser, fagutvikling og samordning av tjenester*, (s. 84 – 96). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Grue, L. & Finnvold, J. E. (2014). *Hjelp eller barrierer*. (NOVA Rapport 8/14). Oslo: HiOA.
- Gusfre, K. S. prosjektleder (2019-2021). Bry deg – sammen mot mobbing. Læringsmiljø- og antimobbeprogram. Læringsmiljøsentret. (Nasjonalt senter for læringsmiljø og atferdsforskning). Universitetet i Stavanger (uS). Hentet fra <https://www.uis.no/nb/bry-deg>
- Halvorsen, R. & Hvinden, B. (2014). Nordic reforms to improve labour market participation of vulnerable youth: an effective new approach? *International Social Security Review*, 67(2), 29-47.
- Halvorsen, R. & Hvinden, B. (2018): Youth, Diversity and Employment: Comparative Perspectives on Labour Market Policies, Cheltenham, USA: *Edward Elgar Publishing*.
- Halvorsen R.; Hvinden, B.; Schøyen M.A. (2019). Hva skal til for å få flere unge funksjonshemmede i arbeid? Et systemperspektiv. I H. Aamodt, et.al. (red.), *Sosialt arbeid og sosialpolitikk i samhandling*, (s.246-266). Bergen: Fagbokforlaget.

Referanseliste

- Hammell, K.W. (2006). *Perspectives on Disability & Rehabilitation. Contesting Assumptions, Challenging Practice. Chapter 4: Theoretical models of disability*. Churchill Livingstone.
- Hammel, K.W. (2015). Quality of life, participation and occupational rights: A capabilities perspective. *Occupational Therapy Australia*
- Hammer, T. & Øverbye, E. (red.) (2006). *Inkluderende arbeidsliv? Erfaringer og strategier*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Hanisch, H. (2013). Politics of love: Narrative structures, intertextuality and social agency in the narratives of parents with disabled children. *Sociology of Health & Illness*.
- Haug, P. (2017). Understanding inclusive education: ideals and reality. *Scandinavian Journal of Disability Research*.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (1998-1999). *Ansvar og meistring: Mot ein helskapleg rehabiliteringspolitikk*. (St.meld. nr. 21 (1998-1999)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Hoff, G. H. (2019, 23.09). Jeg vil ikke bli ansatt i sympati. The World News. Dat. 23.09.2019. Hentet fra <https://theworldnews.net/no-news/jeg-vil-ikke-bli-ansatt-i-sympati>
- Hyggen, C., (2015). Unge utenfor utdanning og arbeid i Norden utfordringer, innsatser og anbefalinger. Danmark: Nordisk ministerråd. www.norden.org/no/publikasjoner
- Johannessen, A., Tufte, P.A. & Christoffersen, L. (2016): *Introduksjon til samfunnsvitenskaplig metode*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Kunnskapsdepartementet. (2008-2009). *Et solidarisk kunnskapssamfunn – Utdanningslinja*. (St.meld. nr. 44 (2008–2009)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Kunnskapsdepartementet. (2010-2011). *Læring og fellesskap*. (St.meld. nr. 18 (2010–2011)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-18-20102011/id639487/?ch=1>
- Kunnskapsdepartementet. (2020-2021). *Fullføringsreformen – med åpne dører til verden og fremtiden*. (St.meld. nr. 21 (2020–2021)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no>
- Lundh, L.; Hjelmbrekke, H.; Skogdal, S. (2014). *Inkluderende praksis: Gode erfaringer fra barnehage, skole og fritid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Referanseliste

- Markussen, E. (2010): Frafall i utdanning for 16-20-åringer i Norden. Oslo: NIFU
<https://www.nifu.no/publications/1026866/>
- Markussen, E; Carlsten, T. C.; Grøgaard, J. B. & Smesrud, J. (2019): «... respekten for forskjelligheten ...»: En studie av spesialundervisning i videregående opplæring i Norge skoleåret 2018-2019, NIFU Rapport 2019:12 <https://www.udir.no/globalassets/filer/tall-og-forskning/rapporter/2020/evaluering-av-fravarsgrensensluttrapport.pdf>
- Mackelsprang, R.W.;Salsgiver, R.O. (1999). *Disability: A Diversity Model Approach in Human Service*. Oxford University Press.
- Nordahl, T. (2010). *Eleven som aktør. Fokus på elevens læring og handlinger i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nordahl, T. (2012). *Dette vet vi om klasseledelse*. Oslo: Gyldendal forlag
- Norsk Senter for Forskningsdata (NSD)& Statistisk Sentralbyrå (SSB), (2018). *Brukermanual for microdata.no*. Hentet fra <https://microdata.no/brukermanual.pdf>
- Norsk senter for forskningsdata (NSD) og Statistisk sentralbyrå (SSB), (2018). *Microdata.no gjør det enklere å analysere registerdata*.
- NOU 2019:25. (2019). *Med rett til å mestre — Struktur og innhold i videregående opplæring*. Oslo: Kunnskapsdepartementet. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2019-25/id2682947/>
- Odland, K. (2021, 26.03). Hompen realiserer 10-15 år gamle planar: Nybygg på 1.200 kvadratmeter kan på sikt gi fleire arbeidsplassar. *Dalane Tidende*, s.32 – 33.
- Oliver, M., Sapey, B. & Thomas, P. (1983). *In Social Work with Disabled People*, Basingstoke, U.K. Palgrave: Macmillan.
- Oliver, M. (1990). *The Politics of Disablement*. Basingstoke, U.K. Palgrave: Macmillan.
- Oliver, M. (1996). *Understanding Disability*. Basingstoke, U.K. Palgrave: Macmillan..
- Opplæringslova. (1998). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (LOV-1998-07-17- 61). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>.
- Simson, K. von (2014). Frafall i videregående skole og lokale arbeidsmarkedsforhold. *Søkelys på arbeidslivet*. Nr. 1 – 2. Årgang 31, 42-59.

Referanseliste

- Solberg, E. & Lekve, K. (2014). Bedriften lærer å lære. Kronikk: læring og innovasjon. *Innsats nr. 1. Innovasjon Norge*.
- Solvang, P.K. (2007). Developing an ambivalence perspective on medical labelling in education: case dyslexia. *International Studies in Sociology of Education Volume 17*
- Solvang, P.K. & Slettebø, Å. (red.) (2012). *Rehabilitering. Individuelle prosesser, fagutvikling og samordning av tjenester*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Solvang, P.K. (2019). *(re)habilitering. Terapi, tilrettelegging, verdsetting*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Spilling, O. R. (2014). Tilnærminger til entreprenørskapsutdanning. I V. Johansen & L. A. Støren (Red.). *Entreprenørutdanning i Norge: Tilnærminger, utbredelse og effekter*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Statistisk sentralbyrå. (2018). Funksjonshemmede, arbeidskraftundersøkelsen. 2. kvartal 2018. Hentet fra <http://www.ssb.no/akutu>.
- Statistisk Sentralbyrå (SSB) Rapport 2019/39: Utdanningsløpet til personer født i 1975, 1985 og 1995. Hentet fra <https://www.ssb.no/utdanning/artiklerogpublikasjoner/attachment/406839?ts=16f0ede14e8>
- Statistisk Sentralbyrå (SSB) (2020) Statistikk, utdanning: Gjennomføring i videregående opplæring. Hentet fra <https://www.ssb.no/vgogjen>
- Supported Employment Norge (SENO). <https://www.seno.no/>
- Thomas, C. (2002). Disability Theory: Key Ideas, Issues and Thinkers. In Disability Studies Today. Edited by: Barnes, C. Oliver, M. & Barton, L. *Cambridge: Polity Press*.
- Udir.no (2015): Relasjonsbasert klasseledelse – faktorer i læringsmiljøet som bidrar til et godt læringsutbytte. Thomas Nordahl. Senter for praksisrettet utdanningsforskning, Høgskolen i Hedmark. Hentet fra <https://www.udir.no/globalassets/filer/ungdomstrinn-i-utvikling/thomas-nordahl-relasjonsbasert-klasseledelse.pdf>
- Unge funksjonshemmede. (2020). Eivind Digranes, Rådgiver i unge funksjonshemmede: Høringssvar på NOU 2019: 25 – Med rett til å mestre – Struktur og innhold i videregående opplæring. Hentet fra <file:///C:/Users/metlam/Downloads/H%C3%83%C2%B8ringssvar%20-%20NOU%202019-25%20Med%20rett%20til%20%C3%83%C2%A5%20mestre.pdf>

Referanseliste

Ungt Entreprenørskap (1997). Hentet fra <https://www.ue.no/>

Voksenopplæringsloven. (2009). Lov om voksenopplæring (LOV-2009-06-19-95). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-95/%C2%A71#%C2%A71>

Wendelborg, C.; Røe, M.; Skaalvik, E. (2011): Elevundersøkelsen 2011 Analyse av Elevundersøkelsen 2011 Rapport 2011. *Mangfold og inkludering*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.

https://www.udir.no/globalassets/upload/forskning/2011/elevundersokelsen_2011_analyse.pdf

World Health Organization (WHO), (2001). International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). Hentet fra <https://www.who.int/classifications/icf/en/>

<https://www.who.int/classifications/drafticfpracticalmanual.pdf>

Wågø, S.; Høyland, K.; Kittang, D.; Øvstedal, L. (2006): Universell utforming Begrepsavklaring. Sintef Byggforsk A/S. Trondheim. Hentet fra

https://www.sintef.no/globalassets/upload/universel-utforming_begrepsavklaring.pdf

Vedlegg

Vedlegg A

Tabell a *Arbeidsdeltagelse i 2005- 2015 for populasjonen født i 1985, funksjonsfriske og funksjonsnedsatte i antall (N) og %.*

	Funksjonsfrisk (0) n %	Funksjonsnedsett (1) n %	Total n %
Yrkesaktiv05			
inaktiv	15148 (31)	934 (55)	16074 (31)
aktiv	34213 (69)	757 (45)	34980 (69)
			51056 (100)
Yrkesaktiv10			
inaktiv	10655 (22)	721 (43)	11371 (22)
aktiv	38720 (78)	972 (57)	39693 (78)
			51067 (100)
Yrkesaktiv15			
inaktiv	8181 (17)	708 (42)	8889 (17)
aktiv	41206 (83)	985 (58)	42188 (83)
Total	49363	1697	51077 (100)

Vedlegg

Vedlegg B

Tabell b *Arbeidstid i 2005- 2015 for populasjonen født i 1985, funksjonsfriske og funksjonsnedsatte i totalt antall og %. Missingverdier indikerer de som ikke arbeider.*

	Funksjonsfrisk	%	Funksjonsnedsett	%	Missing	Total n	%
Yrkesaktiv05							
deltid	28		17				
fulltid	24		17				
Total n	25967		571		24548 (24)	51094	(100)
Yrkesaktiv10							
Deltid	28		24				
Fulltid	51		33				
Total n	38720		972		11400 (22)	51100	(100)
Yrkesaktiv15							
Deltid	13		12				
Fulltid	66		40				
Total n	39082		878		11132 (22)	51090	(100)

Vedlegg

Vedlegg C

Tabell c *Oversikt over i hvilke yrkesgrupper de to gruppene arbeider (ledere, akademikere, kontor m.m. og industri m.m.) i 2010 og 2015, N (%).*

Yrker	Funksjonsfriske	Funksjonsnedsette	Total
Ledere 2010 n (%)	667 (2)	15 (2)	681 (2)
Ledere 2015 n (%)	1776 (5)	39 (4)	1821 (5)
Akademikere 2010 n (%)	10417 (32)	154 (21)	10569 (32)
Akademikere 2015 n (%)	20030(51)	331 (39)	20360 (51)
Kontor m.m. 2010 n (%)	13646(42)	331 (44)	13969 (42)
Kontor m.m. 2015n (%)	10549(27)	287 (33)	10846 (27)
Industri m.m. 2010 n (%)	7846(24)	246 (33)	8087 (24)
Industri m.m. 2015 n (%)	6852 (17)	221 (24)	7067 (17)

Vedlegg D

PROSJEKT FLEKSIBEL OPPLÆRING INNAN FAG- OG YRKESOPPLÆRINGA PROSJEKTSKILDING

Innleiing

Vidaregåande skole og lærebedrifter opplever at det er eit stendig aukande problem at elevar og lærlingar sluttar i vidaregåande opplæring. Opplæringsdirektøren i Hordaland fylkeskommune tok derfor i januar 2007 initiativ til eit prosjekt som skulle utvikle og prøve ut ein alternativ modell til den tradisjonelle fag- og yrkesopplæringa, som er 2 år i vidaregåande skole og 2 år i bedrift, evt. full opplæring (4 år) i bedrift.

Prosjektet er i samsvar med Hordaland Fylkeskommune si satsing mot fråfall i vidaregåande opplæring, GIVO-rapporten (Tiltak for bedre gjennomføring i vidaregåande opplæring) av 30.8.2006 og Stortingsmelding 16 2006-07 "...og ingen stod igjen".

OT/PPT og NAV har vore med i prosjektet frå starten. Erfaringar desse aktørane har tilseier at mange unge lettare greier å gjennomføre opplæring dersom denne er praktisk orientert.

Arbeidet med å redusere fråfallet i vidaregåande opplæring er ei ekstra utfordring for dei vidaregåande skolane og lærebedriftene. Gjennom auka fokus på skolen og bedriftene som lærande organisasjonar, med tydeleg leing og elev-/lærlingmedverknad, kan fråfallet i vidaregåande opplæring bli vesentleg redusert.

Altfor mange unge har opplevd nederlag på barne- og ungdomsskolen, og misser motet fordi dei må følgje eit styrt opplæringsløp i skole som dei har vanskar med å finne seg til rette i. Kan dei derimot få påvirke opplæringsløpet sjølve, og i større grad vere med og bestemme rekkefølga av faga, kan dei få ein heilt annan motivasjon.

Vi ønskjer derfor å legge til rette for at fleire elevar som har valt yrkesfaglege utdanningsprogram, skal få tilbod om kombinert opplæring skole/bedrift frå første året etter ungdomsskolen og få høve til å ha ein større del av opplæringa i lærebedrifta enn det som er vanleg med 2+2-modellen.

Den alternative modellen vi vil prøve ut, "Fleksibel opplæring innan fag- og yrkesopplæringa", er likeverdig med og gjev same kompetanse som 2+2 modellen og Full opplæring i bedrift.

A. Visjon og mål

Hva er visjonen for hverdagen etter prosjektets slutt?

Alle elevane/lærlingane som følgjer Fleksibel opplæring, skal oppnå fag-/sveinebrev!

"Alle som sluttar i yrkesfag er tapte fagfolk". For kvar ungdom som fullfører vidaregåande opplæring har vi ein person mindre på fråfallsstatistikken, fråfallsprosenten på dei involverte skolane skal derfor reduserast monaleg.

Hva skal bli bedre for elevane/lærlingene (pedagogisk hovedmål)?

Auka valfridom for elevane gjennom utvikling av ein alternativ ny modell for v.g. opplæring (sjå pkt. D) som gjer det mogeleg for langt fleire av elevane å oppnå sluttkompetansen fag-/sveinebrev

Betre høve til å tilpasse opplæringa til den einskilde eleven utan at sluttkompetansen vert endra

Hvilke varige endringer av organisasjonens felles praksis skal prosjektet arbeide mot (organisatorisk hovedmål)?

Etablere arena på skolen for regelmessig deling av positive og negative erfaringar, justering av kursen og systematisk oppfølging

Strukturert og forpliktande samarbeid mellom v.g. skole, bedrift, elev/lærling, føresette, NAV og avgivarskolar

Etablering av funksjon som arbeidslivskoordinator/kontaktlærer med hovudansvar for einskildeleven (lærlingen) og elevgruppa som får opplæring etter denne modellen. Særleg tett oppfølging av fråver. Koordinator skal finne lærebedrifter til elevane og i samarbeid med lærebedrifta lage opplæringsplan for den enkelte eleven/lærlingen for heile opplæringsperioden. Koordinator følgjer opp eleven i bedrifta, finn ny lærebedrift dersom det er

Vedlegg

føremålstenleg, og skal vere støttespelar for bedrifta. Vedkomande har også ansvaret for løpande dokumentasjon i høve til prosjektet og å synleggjere positive/negative erfaringar.

Hva er sammenhengen mellom valgt problemstilling og resultatene fra ståstadsanalysen?

Prøveprosjektet starta i august 2007. Opplæringstida i dei lærefaga som er aktuelle i prosjektet, er fire år. Dei tre prosjektklassane blir dermed ferdige og skal avlegge fag-/sveineprøve i 2011. Ståstadsanalysen er gjennomført for dei tre aktuelle programområda i januar 2008, og vil vidare inngå i prosessarbeidet ved dei tre skolane. Analysen er i første omgang avgrensa til den avdelinga pr skole som er med i prosjektet. Då sikrar vi betre at vi får samanliknbare data for prosjektet når analysen på nytt vert gjennomført neste år. Planen er å ta i bruk ståstadsanalysen i stor skala i samanheng med innføring av modellen som eit nytt, ordinært tilbod innan fleire aktuelle yrkesfag.

Ut frå analysen peikar skolane på at dei har potensiale for betring når det gjeld læring, motivasjon og gjennomføring for elevane. To av skolane kan også betre samarbeidet med fagopplæring og OT for å forebygge fråfall.

Oversikta over elevar som søker læreplass og korleis det går med desse kan også bli betre. Dette prosjektet kan medvirke til eit generelt tettare samarbeid med næringslivet og føre til meir dialog på dette feltet.

Hva er prosjektets delmål? Hvilke ”veier” har prosjektet valgt for å nå de pedagogiske og org. målene?

Bruke handlingsrommet i læreplanane etter Kunnskapsløftet og rundskriv F-012-06, og gjennom tempodifferensiering av opplæringa gi auka motivasjon for teoridelen.
Tilrettelegge opplæringa for den enkelte elev/lærling, og utarbeide individuelle arbeidsplanar (IAP)
Auke ivaretakinga av eleven/lærlingen ved at skole/ lærebedrift har auka fokus på gjennomføring/fråver
Utarbeide handbok/plan for modellen for å betre sikre kvaliteten på opplæringa
Etablere formelt samarbeid og faste møteplassar mellom
v.g. skole og lærebedrift, avgivarskole og v.g. skole, v.g. skole og NAV, v.g. skole og føresette
Etablere faste møte/samlingar for dei involverte lærarane, og også for heile personalet (deling av positive/negative erfaringar, planlegging av vidare utvikling i organisasjonen)
Skolen må velje ut ein interessert og godt kvalifisert lærar til koordinatorfunksjonen
Instruktør/fagleg leiar i lærebedrift må få særleg rettleiing/opplæring dersom dei ønskjer det
Formalisere informasjonsutvekslinga mellom alle involverte partar
Skape nettverk med andre vidaregåande skolar som kan gi synergieffekt i høve til modellen og lærings-overføring med sikte på utviding av tilbodet. Også skape nettverk mellom dei involverte bedriftene/bransjane.
Styrke prosjektet ved å gi den enkelte skole rom for tilpassing og utvikling av prosjektet til egne tilhøve, til dei aktuelle faget og til bransjen som er involvert.

Hva er prosjektets målbare resultatmål for:

Oppstartsåret 2007/2008

Utvikle ein alternativ modell med ulike opplæringsløp – gjerne modulbasert - som har fag-/sveinebrev som mål for opplæringa. Modellen skal vere eit nytt alternativ i høve til den tradisjonelle 2 + 2 modellen og dei etablerte alternative ordningane Full opplæring i bedrift og TAF-modellen (tekniske og allmenne fag), innanfor same kostnadsramme for undervisningsdelen. Modellen skal vere i tråd med forskingsresultat og erfaringar i høve til fråfall, og i tråd med resultatata frå ståstadsanalysen. Skole, lærebedrift, fagopplæring, OT/PPT og NAV skal delta i utvikling av modellen.

Definere målgruppa innanfor den delen av elevmassen som søker ordinært inntak

Modellen skal prøvast ut i løpet av skuleåret 2007/2008

Informasjon til elevane om modellen må utarbeidast

Skolane må engasjere ein eigna lærar til koordinatorfunksjonen

Skolane må finne nok elevar frå målgruppa til å kunne starte tre klassar med 7-10 elevar pr klasse

Koordinator må finne lærebedrift til kvar elev

Koordinator lagar IAP for kvar elev i samarbeid med lærebedrifta, og syter for at eleven/lærlingen til ei kvar tid er i det læringsmiljøet der ho/han har størst læringsutbytte

Koordinator etablerer samarbeid med lokalt NAV-kontor v/ kontaktperson

Vedlegg

Skolen må setja inn ekstra ressursar dersom einskildeleven har stort fråvær
Skolen må syte for kompetansebevis for gjennomført opplæring dersom ein elev vel å slutte
Utpøvinga skal resultere i eit framlegg til handbok for modell "Fleksibel opplæring"

Året 2008/09

Oppstart av tre nye klassar som skal følgje modellen, ved dei same skolane. Kvalitessikring av prosjektet.
Kvar elev skal få individuell oppfølging, og ingen av elevane som har opplæring etter modell Fleksibel opplæring, skal falle frå i 2008/09
Skolen som organisasjon skal få erfaringar som fører til endringskompetanse

Hele prosjektperioden

At elevane/lærlingane som har hatt opplæring etter fleksibel modell, har minst 75% lågare fråfallsprosent enn dei som går ordinære opplæringsløp
At modellen er blitt ein del av det samla tilbudet innan v.g. opplæring i Hordaland, og at det skal bli eit tilbod i dei fleste utdanningsprogram.
At alle dei involverte bedriftene er interesserte i å ta imot elevar som følgjer Fleksibel opplæring, på nytt.

B. Dokumentasjon og spredning til andre

Hvordan skal resultat (metoder, verktøy og modeller) og erfaringer fra prosjektet dokumenteres og formidles til andre utenfor prosjektet?

Prøveprosjektet skal resultere i ei "handbok", ein fullstendig presentasjon av modellen. Handboka skal brukast av skolar og bedrifter ved plan./gjennomføring av opplæring etter fleksibel modell. Boka skal innehalde erfaringane som er gjorde i prosjektet, skildre bakgrunnen, gi retningslinjer og gode råd for arbeidet, og synleggjere kritiske punkt og fallgruver. Handboka skal brukast ved planlegging av nye "Fleksibel-klassar" ved v.g. skolar og bedrifter i Hordaland. Dersom prosjektet får tilført statsmidlar, kan handboka leggst på Internett og brukast fritt av alle.

Resultata og erfaringane frå prosjektet (fullføringsprosent med meir) skal oppsummerast i halvårlege rapportar, og til sist ein sluttrapport. NLA utarbeider struktur for dette.

Hvilke tiltak for erfaringsutveksling og kunnskapsdeling skal gjennomføres innenfor prosjektet?

Faste møte mellom koordinator og fagleg leiar
Jamnlege møte i arbeidsgruppa (annankvar månad) og strukturert informasjon frå skolen sine medlemmer i arbeidsgruppa til rektor
Faste møte kvar veke mellom lærarane som er involverte i prosjektet på den enkelte skole
Dagleg (umiddelbar) oppfølging av elev-fråvær, tett dialog vedr fråvær både i skolen og i bedrifta
Jamnlege møte mellom prosjektgruppa, skolen og bedriftene

Hvilke møteplasser vil prosjektet benytte for formidling og spredning?

I Hordaland:

Møte i rektorkollegiet (to gongar årleg) – formidle erfaringar både frå bruk av modellen og for skolesamfunnet
Årleg konferanse for opplæringskontor og lærebedrifter
Årlege informasjonsmøte for rådgivarar i grunnskulen og v.g. skule, OT/PPT
NAV brukar sine møteplassar

På landsbasis:

Forum for opplæringsdirektørane i fylkeskommunane
Forum for fagopplæringsjefane
Inntaks- og formidlingskonferansen (dersom tilbudet vert annonsert i katalogen)

Vedlegg

Hvem har ansvaret for de ulike spredningstiltak og prosjektdokumentasjonen? Hva er skoleeiers rolle for å spre kunnskap om prosjektet til andre lokale skoler/aktører?

Prosjektansvarleg/skoleeigar har hovudansvaret for å spreie kunnskapen.

NLA Høgskolen får hovudansvar for prosjektdokumentasjon, og også for å lage ein struktur for oppfølging av prosjektet, med vurderingskriteriar, måling av resultat og plan for dokumentasjon. Vi ser også for oss at ståstadsanalysen som no er gjennomført, vert utvida med ein meir prosjektretta analyse.

C. Deltakere i prosjektet

Hvilke skoler, barnehager og andre deltar i prosjektet?

Sandsli vidaregåande skole på restaurant- og matfag (lærefag: kokk og servitør).

Åsane vidaregåande skole på teknikk- og industriell produksjon (lærefag: bilmek.faget, lette kjøretøy og CNC-fag)

Fitjar vidaregåande skole på helse- og sosialfag (lærefag: b&u-faget og helsearbeidarfaget).

NAV Hordaland

3 opplæringskontor med til saman 13 medlemsbedrifter (to bedrifter har to elevar kvar)

9 enkeltstående bedrifter

Hvorfor er disse valgt ut? Hvilke forutsetninger har skolene for utviklingsarbeid? Hvilke roller har de?

Alle aktørane er med fordi dei har hatt lyst til, interesse for, og sett verdien av å vere med i prosjektet.

Alle skolane er interesserte i å prøve nye vegar for å auke læringsutbyttet.

Initiativ til val av skolar kom frå skoleeigar, ut frå følgjande kriteriar:

At både distrikt og bynære skolar skal vere representerte

Spreiing på utdanningsprogram

Vi får prøvd ut både tradisjonelle ”jentefag”, tradisjonelle ”gutefag”, og meir blanda klassar

Skolen si rolle:

Hovudansvarleg for opplæring av eleven første og andre år, men skal også ha kontakt med og oppfølging av lærling og bedrift dei to siste opplæringsåra

Engasjere arbeidslivskoordinator (kontaktlærar)

Skolane har gjort førespurnad til aktuelle bedrifter i sitt kontaktnett om deltaking i prosjektet. Lærebedrifta si rolle:

Bedrifta v/dagleg leiar er hovudansvarleg for opplæring av lærlingen tredje og fjerde året. Fagleg leiar er lærebedrifta sin ansvarlege for opplæringa, og naturleg kontaktperson mot koordinator. Instruktørane vil også få ein sentral rolle i prosjektet.

NAV si rolle:

NAV er med i styringsgruppa, og kan vere innsøkjande instans for ungdom som kan ha nytte av tilbodet. NAV kan eventuelt gå inn med individstøtte etter gjeldande reglar.

Driver skoleeier andre utviklingsprosjekter der disse deltakerne er med?

Nei

Hvordan er prosjektet forankret hos elever og foresatte på skolene/barnehagene?

Vedlegg

Informasjonsbrev vart sendt til alle søkjarar til utdanningsprogrammet ved dei tre skolane i samband med andreinntaket, og alle Vg1-elevane som starta på programmet fekk meir informasjon etter skolestart. Elevane valde så sjølve om dei ville følgje denne modellen.

Avtale mellom skole og elev/føresette vart skriven når eleven takka ja til å vere med i prosjektet og skolen hadde fått informert føresette. Både elev og føresette må vere innforstått med at eleven følgjer ein ny opplæringsmodell og vel lærefag frå starten av, og kva konsekvensar dette medfører.

Dei tillitsvalde elevane i prosjektklassane skal brukast som referansepersonar.

Hvilke kompetansemiljø deltar? Hvorfor dette utvalget? Hvilken kjernekompetanse har de? Hvilken rolle skal de ha i prosjektet?

Etter førespurnad til og tilbudsrunde med fleire kompetansemiljø har vi gjort ein avtale med NLA Høgskolen. NLA gav eit komplett tilbud på oppdraget. Høgskolen har fagleg ekspertise og god praktisk erfaring både innan organisasjon, leing, endring, læring/læringsmiljø og samarbeid/partnerskap i opplæringa, og vil bli ein god samarbeidspart i dette prosjektet. NLA vil delta i prosjektarbeidet med tre personar.

NLA Høgskolen si rolle:

Gjennomgang av ståstadsanalyse, hjelp i søknadsprosessen, utarbeide vurderingskriteriar og modell for vurdering, evaluering og spreing av resultatata. Vidare rettleiing for den enkelte skole knytt til utfordringar i eit utviklingsprosjekt og korleis bli verande i ein slik prosess. Vurderings- og evalueringsarbeid undervegs. Avsluttande vurdering og evaluering av prosjektet. Resultatpresentasjon. Hjelp i arbeidet med å spreie resultatata av prosjektet.

D. Hovedaktiviteter og fremgangsmåte

Hva er de viktigste aktivitetene i prosjektet (også tiltak finansiert ved egeninnsats)?

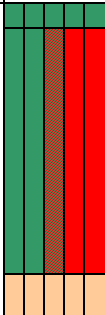
Skolen og bedrifta følgjer umiddelbart opp dersom eleven uteblir ein dag, ved at koordinator kontaktar eleven. Koordinator følgjer opp dersom det er nødvendig med tiltak slik at eleven kan følgje opplæringa.

Skolen må engasjere ein lærar som er interessert i og egna til å jobbe så tett med elevane og dei andre involverte partane som denne ordninga krev

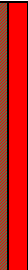

Læreplanarbeid, bruke moglegeheitene i planverket til å skape gode opplæringsplanar for eleven/lærlingen Elev-/lærlingmedverknad, som gir høve til å påvirke eigen arbeidsplan, og dermed betre innsikt i og oversikt over dei fire åra i vidaregåande opplæring. Dette kan igjen gi auka motivasjon og dermed auka læringsutbytte. Involvering av og meir strukturert samarbeid med føresette, som har ei viktig rolle når det gjeld å hindre fråfall. Godt samarbeid med avgivarskolen for å tidlegast mogleg kunne fange opp elevar som står i fare for å droppe ut God dokumentasjon av modellen og føresetnader for opplæring etter denne, for å kvalitetssikre opplæringa når nye skolar og bedrifter skal ta i mot elevar som skal ha opplæring etter fleksibel modell

Hvilke fremgangsmåter (metoder/verktøy/modeller) benyttes for å nå de ped. og org. målene i prosjektet?

Modell Flexibel opplæring – prøveprosjekt

	Fordeling av tid	Status og ansvar	Dokumentasjon	Tilskot til skole/bedrift Løn til elev/lærling	+ for skolen	+ for bedrifta
År 1 startar ca 20/8		Elevstatus – skolen har hovudansvaret. Første 6 veker (ca.) – opplæring i skolen Koordinator skaffar lærebedrift og set opp plan for ungdommen sine 4 år i opplæring i samarb. med bedrifta. Koordinator følgjer opp eleven og agerer umiddelbart ved fråver	Skrive avtale elev/føresette - skole Skrive avtale skole – bedrift. Skrive intensjonavtale elev – bedrift som gjeld fram til lærekontrakten. Koordinator har ansvar for dokumentasjon av opplæringa.	Skolen mottar vanleg godtgjersle pr elev. 1. halvår: Ikkje løn/støtte 2. halvår: Eleven kan søkje individstøtte frå NAV for arbeidet + reiseutg.	Lønsmidlar til 50% koordinatorstilling Lågare elevtal i klassa Midlar til reise og tlf. etter statens satsar	Bistand frå skolen dersom nødvendig. Bedrifta tek straks kontakt med koord. ved fråver
		Evt. sommarjobb, tilsett i bedrift	Evt godskrivning av praksis etter læreplanen	Løn som sommarhjelp		

Vedlegg

År 2 startar ca 20/8	 	Elevstatus – skolen har hovudansvaret Koordinator følger opp eleven og er medspelar for bedrifta. Umiddelbar kontakt med eleven ved fråver.	Koordinator har ansvar for dokumentasjon av opplæringa	Skolen mottar vanleg godtgjersle pr elev. Eleven kan søkje individstøtte frå NAV for arbeidet + reiseutg.	Lønsmidlar til 50% koordinatorstilling Lågare elevtal i klassa Midlar til reise og tlf. etter statens satsar	Bistand frå skulen dersom nødvendig. Bedrifta tek straks kont. med koord. ved fråver
År 3 startar ca 20/6	 	Lærlingstatus – bedrifta har hovudansvaret Koordinator er medspelar. Umiddelbar kontakt med eleven ved fråver.	Lærekontrakt frå juni/juli. Bedrifta har ansvar for dokumentasjon av opplæringa i bedrifta, koordinator har ansvar for dokumentasjon av opplæringa i skolen.	Lærebedrifta får utbetalt tilskot som for 2+2 modellen Bedrifta lønнар lærlingen, ordinær lærlingløn		
År 4 startar ca 20/6	 	Lærlingstatus – bedrifta har hovudansvaret Koordinator er medspelar Umiddelbar kontakt med eleven ved fråver.	Bedrifta har ansvar for dokumentasjon av opplæringa i bedrifta, koordinator har ansvar for dokumentasjon av opplæringa i skolen.	Lærebedrifta får utbetalt tilskot som for 2+2 modellen. Bedrifta lønнар lærlingen, ordinær lærlingløn		
		Fag-/sveineprøve Evt. 2 gongs fag-/sveineprøve Evt. forlenge læretid med inntil 1 år	Krav ved oppmelding til fag-/sveineprøve: Kompetansebevis frå skolen for gjennomført og bestått Vg1 og Vg2 etter fire års opplæring. Lærebedrifta staftestar fullført læretid og at opplæringa har skjedd etter gjeldande læreplanar.			

 Tid i skole	 Tid i bedrift med bistand frå skolen (tilpassa opplæring)
 Tid i bedrift	 Skole eller individuelt tilpassa tid i bedrift med bistand frå skolen

Hvilken erfaring og dokumentert kunnskap er lagt til grunn ved valg av aktiviteter og fremgangsmåter?

OT/PPT og NAV har vore med i prosjektet frå starten. Erfaringar desse aktørane har tilseier at mange unge lettare greier å gjennomføre opplæring dersom denne er praktisk orientert. Erfaringar frå eit tidlegare prosjekt mot fråfall ved Sandsli v.g. skole viste at ein kombinert modell skole/bedrift og tett oppfølging av eleven i større grad sikrar gjennomføring.

Hvordan skal prosjektet skape varig endring i hele organisasjonen?

Skoleleiinga og dei involverte lærarane har vore med i prosjektet frå første dag, og har delteke i prosessen med å utvikle modellen. Dei har dermed også eit eigartilhøve til prosjektet. Lærarane er valde ut fordi dei er personar med interesse for og vilje til å ta ansvar for denne typen klasse. Ved utviding av prosjektet skal opplegget justerast ut frå organisasjonen sine erfaringar første året. Ein utvidar då også arbeidet med org.utvikling. Fleire i skolesamfunnet blir involverte og godt lagarbeid utvikla. Bedrift/opplæringskontor er ein likeverdig samarbeidspart med skolen. Det er svært viktig at opplæringa fungerer for lærebedriftene, dei skal derfor vere med i prosessen heile vegen. Både politisk og administrativt er det i Hordaland lagt til grunn at dette prosjektet vert gjennomført og dokumentert slik at vi kan tilby eit permanent opplegg for ungdom som treng tilpassa opplæring ut over det som andre opplæringsløp gir rom for.

Hvilken rolle har hhv. skoleeier, skoleledelsen og prosjektledelsen i prosjektet?

Oppdragsgivar og prosjekteigar: skoleeigar/opplæringsdirektør Svein-Erik Fjeld
Leiinga ved dei tre skolane: repr. i styringsgruppa, og er dermed med på å legge føringane for prosjektet
Prosjektansvarleg: har det overordna ansvaret for prosjektet
Prosjektlear: har det utøvande ansvaret etter styringsgruppa sine føringar

Fremdriftsplan med ansvarsfordeling

Delmål	Tiltak/aktivitet	Når	Ansvarlig	Deltakere/målgr
<i>Forprosjekt – finne ny modell</i>				

Vedlegg

<i>Godkjent modell og føresetnader for prøveprosjekt</i>	<i>Prosjektgr. utarb. forslag til plan. Etablere arbeidsgruppe med medlemmer frå skole, OT/PPT, fagopplæring og skoleeigar. Samarbeidsavtale med NAV. Etablere referansegruppe. Arbeidsgruppa utarbeider forslag til modell og rammevilkår</i>	<i>15010 7- 05060 7</i>	<i>Prosjektans v.</i>	<i>Styringsgruppa</i>
<i>Prosjekt 2007-2011 Opplæring etter ny modell</i>				
<i>Etablere koordinator-funksjonen</i>	<i>Engasjere interesserte og godt kvalifiserte lærarar</i>	<i>30060 7</i>	<i>Rektor</i>	<i>Lærarane</i>
<i>Etablere formelt samarbeid med lærebedrifter/opplæringskontor</i>	<i>Arbeidsgruppa utarb. avtale-mal. Skolane avtalar skriftleg med bedrift. Rutinar for info.utveksling</i>	<i>30080 7</i>	<i>Rektor</i>	<i>Koordinator og dagleg leiar</i>
<i>Opprette prosjektklassane Samarbeid med føresette Utarb. individuelle arbeidsplanar Samarbeid med lokalt NAV-kontor</i>	<i>Informasjonsbrev ved 2. inntaket. Info-møte med elevane ved skolestart. Info-møte med føresette til aktuelle elevar. Skriftleg avtale skole-elev-føresette ved deltaking i prosjektet. Rutinar skole-NAV.</i>	<i>01080 7- 30090 7</i>	<i>Rektor</i>	<i>Elevane Føresette Koordinator NAV</i>
<i>Etablere rutinar for dokumentasjon av opplæringa</i>	<i>Kartlegge regelverk. Bruk av opplæringslogg, It's learning ol Vurdering/karakterar</i>	<i>30090 7</i>	<i>Prosjektleiar</i>	<i>Arbeidsgruppa</i>
<i>Prosjektdokumentasjon og kriterium for evaluering</i>	<i>Rutinar og frekvens Vurderingskriterium</i>	<i>30090 7</i>	<i>Prosjektleiar</i>	<i>Prosjektgruppa</i>
<i>Evaluering 1. halvår</i>	<i>Skriftleg rapport frå skolane Møte elevar, bedrifter, ref.pers.</i>	<i>20110 7</i>	<i>Rektor</i>	<i>Styringsgruppa/ arbeidsgruppa</i>
<i>Vedtak om nye "fleksibel-klassar" frå august 2008</i>	<i>Oppsummering av erfaringane frå 1. halvår vert lagt til grunn</i>	<i>24010 8</i>	<i>Prosjektans v.</i>	<i>Styringsgruppa</i>
<i>Oppfølging av ståstadsanalysen</i>	<i>Møte med kvar skole v/NLA. Resultatanalysen, vegen vidare.</i>	<i>31030 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Personalet ved skolen</i>

Vedlegg

<i>Utarbeide plan for organisasjons-utviklinga i skolen</i>	<i>Plan for faste møte Skriftleg rapportering</i>	<i>31030 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Personalet ved skolen</i>
<i>Etablere formelt samarbeid med avgivarskolar med tanke på fråfall</i>	<i>Lage rutinar for info-utveksling Avtale faste møtetidspunkt</i>	<i>31030 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Rektor ved avgivarskolen</i>
<i>Bedriftsavgaltar vedr. plass for nye elevar</i>	<i>Informasjon på konferanse for opplæringskontor/lærebedrifter. Direkte dialog med akt. bedrifter</i>	<i>01060 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Koordinator Dagleg leiar</i>
<i>Evaluering av første året av prosjektet Evt justering av modellen</i>	<i>Utarbeide vurderingskriterium Modell for vurdering, evaluering, spreining av resultat</i>	<i>01060 8</i>	<i>NLA</i>	<i>Prosjektleiinga Skolane Lærebedriftene</i>
<i>Forslag til "Handbok"</i>	<i>Systematisere framgangsmåte og erfaringane til alle involverte</i>	<i>01060 8</i>	<i>Prosjektleiar</i>	<i>Skolar og lærebedrifter</i>
<i>Justere prosjektorganisasjonen etter behovet i vidare fase</i>	<i>Vurdere samans. av gruppene Engasjere ekstern prosjektleiar?</i>	<i>01060 8</i>	<i>Prosjektansv.</i>	<i>Styringsgruppa</i>
<i>Vurdere koordinatorfunksjonen ut frå igongsette og nye klassar</i>	<i>Engasjere interesserte og dyktige lærarar</i>	<i>30060 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Lærarane</i>
<i>Opprette tre nye prosjektklassar ved dei same skolane og i same lærefaga (ev nye fag)</i>	<i>Informasjonsbrev ved 2. inntaket. Info-møte med elevane/føresette. Skriftleg avtale</i>	<i>30080 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Elevane Føresette Koordinator</i>
<i>Etablere formelt samarbeid med føresette</i>	<i>Faste møte to gonger pr år (haust og vår)</i>	<i>30080 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Føresette Koordinator</i>
<i>Utarbeide ind. arbeidsplanar - lokal tilpassing/utvikling</i>	<i>Samarbeid med eleven Samarbeid med lærebedrift</i>	<i>30090 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Koordinator, elev, fagleg leiar</i>
<i>Samarbeid med lokalt NAV-kontor</i>	<i>Informasjon og handsaming av søknader om individstøtte</i>	<i>30090 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Koordinator og kontaktpers. NAV</i>
<i>Samling om utviklingsarbeidet</i>	<i>Rettleiing om utfordr. v/ NLA</i>	<i>Haut 08</i>	<i>Rektor</i>	<i>Personalet</i>
<i>Informasjon om modellen</i>	<i>Informere på rektorsamling, rådgivarkonferansane</i>	<i>30110 8</i>	<i>Prosjektansv.</i>	<i>Grunnskolar og v.g. skolar Hord.</i>
<i>Nettverk med andre v.g. skolar</i>	<i>informasjonsutv./samarbeid</i>	<i>31120 8</i>	<i>Rektor</i>	<i>Rektorar</i>
<i>Skape nettverk for bedrifter</i>	<i>Kartlegge behov</i>	<i>31120 8</i>	<i>Fagoppl.sjefen</i>	<i>Bransjane</i>

Vedlegg

<i>Evaluering av andre året Evt justering av modellen</i>	<i>Møte med skolen Vurdering, evaluering</i>	<i>31120 8 30060 9</i>	<i>NLA</i>	<i>Prosjektleiinga, skolen, bedriftene</i>
<i>Samling om utviklingsarbeidet</i>	<i>Rettleiing om utfordr. v/ NLA</i>	<i>Vår 09</i>	<i>Rektor</i>	<i>Personalet</i>
<i>Opplæring av instr./fagleg leiar</i>	<i>Kartlegge behov</i>	<i>30060 9</i>	<i>Prosjektans v.</i>	<i>Bedriftene</i>
<i>Oppdatert handbok</i>	<i>Systematisere erfaringane til alle involverte partar</i>	<i>30060 9</i>	<i>Prosjektleiar</i>	<i>Arbeidsgruppa</i>
<i>Samling om utviklingsarbeidet</i>	<i>Rettleiing om utfordr. v/ NLA</i>	<i>Haust 09</i>	<i>Rektor</i>	<i>Personalet</i>
<i>Informasjon om modellen til andre fylke</i>	<i>Inntaks- og form.konferansen Forum for fagopplæringssjefane Forum for utdanningsdir.</i>	<i>30110 9</i>	<i>Prosjektans v.</i>	<i>Opplæringsavd. Yrkesoppl.ne mnd V.g. skolar</i>
<i>Evaluering av tredje året Evt justering av modellen</i>	<i>Møte med skolen Vurdering, evaluering</i>	<i>31120 9 30061 0</i>	<i>NLA</i>	<i>Prosjektleiinga, skolen, bedriftene</i>
<i>Utviklingsarbeidet i skolen</i>	<i>Møte. Rettleiing om korleis bli i ein utv.prosess v/NLA</i>	<i>Vår 10 Haust 10</i>	<i>Rektor</i>	<i>Personalet i skolen</i>
<i>Evaluering av fjerde året</i>	<i>Møte med skolane. Vurdering, evaluering</i>	<i>31121 0</i>	<i>NLA</i>	<i>Prosjektleiinga, skolen, bedriftene</i>
<i>Sluttrapportering</i>	<i>Møte med skolane.Vurdering, evaluering. Resultatpresentasjon</i>	<i>30061 1</i>	<i>NLA</i>	<i>Alle involverte i prosjektet</i>
<i>Spreiing av resultat</i>	<i>NLA utarbeider plan for spreiiing</i>	<i>30061 1</i>	<i>Prosjektans v.</i>	<i>Alle fylkeskomm.</i>

E. Faktorer som er avgjørende for å lykkes

Hvilke faktorer er avgjørende for prosjektets måloppnåelse og gjennomføring? Nevn 3-5 faktorer.

Samarbeidet skole/bedrift med lokal forankring (jfr. intensjonen i Kunnskapsløftet) er avgjerande for best mogeleg å sikre at eleven/lærlingen trivst i opplærings situasjonen og dermed fullfører. Koordinator og fagleg leiar er sentrale personar i høve til å få opplæringa til å fungere, og skal følgje raskt opp ved fråver.

Å få fanga opp elevar i målgruppa så tidleg som råd

At vi har mange nok lærebedrifter som er motiverte for å gå inn i eit forpliktande samarbeid om desse elevane, i og med at det også skal vere plass til lærlingar etter ordinære ordningar, elevar ute i prosjekt til fordjuping osv. Klare ansvarslinjer for planlegging og dokumentasjon av opplæringa, i og med at denne skjer vekselvis i skole og bedrift.

Vedlegg

F. Prosjektorganisering

Hvordan er prosjektet organisert? Lag gjerne et kart som viser styringsstruktur.

Prosjekteigar og oppdragsgivar: opplæringsdirektør Svein Erik Fjeld

Styringsgruppe: Inger Ø. Tønder (skolesjef, prosjektansvarleg), Anna-Bodil H. Tislevoll (rektor Fitjar v.g. skole), Nina Ludvigsen (leiar OT/PPT), Harald Simonsen (leiar NAV), Marianne Haaland (opplæringsavd. - satsing mot fråfall), Anne Hjermann (opplæringsavd.), Ole Gerhard Fredheim (fagopplæringsjef)

Prosjektgruppe/arbeidsgruppe: Anne Sara Svendsen (fagopplæringskontoret – prosjektleiar), Grete Steigberg (OT/PPT), Iris Krokmyrdal (OT/PPT), Ingmar Ljones (opplæringsavd.), Nils Skavhellen (inntaksleiar), Anne Kristin Skår (Fitjar v.g. – koordinator/kontaktlærer), Sissel Jørgensen (Fitjar v.g. – lærar), Toril Mork Levåg (Fitjar v.g. – studieinspektør), Vegard Storhaug (Sandsli v.g. – koordinator/kontaktlærer), Stig Hammersland (Sandsli v.g. – elevmiljøleiar), Olav Røttingen (Sandsli v.g. – avdelingsleiar), Jarle Larsen (Åsane v.g. – koordinator/kontaktlærer), Leif Harald Kvaale (Åsane v.g. – ass. rektor)

Rådgevarar: kompetansemiljø og referansegruppe

Hvorfor har prosjektet valgt denne prosjektleideren? Er delprosjektlederne en del av ledelsen? Hvordan medvirker ansatte, elever og foresatte i prosjektet?

Prosjektleiar: 11 års erfaring frå fagopplæringskontoret i HFK. Bakgrunn frå industribedrift og ulike prosjekt i den samanheng. Gjennomført BI sitt kurs Praktisk prosjektleiing. Utdanna driftsingeniør og bedriftsøkonom. Prosjektgruppa er elles sett saman av medlemmer med bakgrunn innan pedagogikk, spesialpedagogikk, psykologi, undervisningspraksis og arbeidslivspraksis.

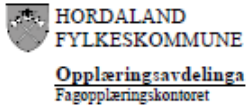
Delprosjektleiarane: Rektorane er representerte i styringsgruppa for prosjektet. Bedriftene har så langt vore trekt inn som rådgivarar, dette må vurderast vidare.

Tilsette ved skolane (koordinator + 1-2 personar til frå kvar skole) er med i arbeidsgruppa.

Elevane v/tillitsvald for kvar klasse er med som referansepersonar

Føresette blir involverte ved at skolen skal ha faste møte med dei to gonger pr år.

Vedlegg E

Arkivsak 200703225-113
Arkivnr. 545
Saksh. Svendsen, Anne Sara

Saksgang	Motedato
Yrkesopplæringsnemnda	10.01.2012
Opplærings- og helseutvalet	17.01.2012

STATUSRAPPORT FOR PROSJEKT FLEKSIBEL OPPLÆRING INNAN FAG- OG YRKESOPPLÆRINGA

SAMANDRAG

Opplæringsavdelinga sette hausten 2007 i gong eit prøveprosjekt innan fag- og yrkesopplæringa, prosjekt "Fleksibel opplæring". Prosjektet er ein del av fråfalls-satsinga i Hordaland, og er eit samarbeidsprosjekt mellom elev, føresette, skole, lærebedrift og NAV.

Målsettinga er å prøve ut om det blir lettare for lite motiverte elevar - som har føresetnader for å oppnå fag-/sveinebrev - å gjennomføre vidaregåande opplæring dersom dei får kombinere arbeid i ei lærebedrift og teori på skulen alle fire opplæringsåra, og i tillegg får ekstra oppfølging frå kontaktlærar.

Fleksibel opplæring er eit godt tilbod for ein del ungdom. Vi arbeider no med korleis ordninga skal vidareførast. Grensegang i høve til dei andre opplæringstilboda er viktig, ut frå kva målsetting vi har med dette tilbodet. Detaljar i ordninga må droftast ut frå erfaringane som er gjorde i prosjektet. Det må takast høge for moglege statlege føringar for praksisbrevordninga.

FORSLAG TIL INNSTILLING:

Opplærings- og helseutvalet tar saka til orientering.

Paul M. Nilsen
fylkesrådmann

Inger Ø. Tonder
opplæringsdirektor

Vedlegg

FYLKESRÅDMANNEN, 20.12.2011:

Bakgrunn

Bakgrunnen for prosjektet er Hordaland Fylkeskommune si satsing mot fråfall i vidaregåande opplæring, GIVO-rapporten og Stortingsmelding 16 "...og ingen stod igjen".

Arbeidet med å redusere fråfallet i vidaregåande opplæring går inn som ein naturleg del av dei vidaregåande skolane og lærebedriftene sitt ansvarsområde. Gjennom auka fokus på skolen og bedriftene som lærande organisasjonar, og ha tydeleg leing og elev-/lærlingmedverknad, kan fråfallet i vidaregåande opplæring bli vesentleg redusert.

Fleksibel opplæring (FOFY) er eit samarbeidsprosjekt mellom elev, føresette, skole, lærebedrift/opplæringskontor, OT/PPT og NAV. Skuleeigar har prosjektansvaret, og prosjektleinga er lagt til fagopplæringskontoret.

Opplærings- og helseutvalet er tidlegare orienterte om prosjektet i møte 19.6.07, 30.9.08, 2.12.08 og 21.9.2009.

Målsetting

Målsettinga er å prøve ut om det blir lettare for lite motiverte elevar - som har føresetnader for å oppnå fag-/sveinebrev - å gjennomføre vidaregåande opplæring dersom dei får kombinere arbeid i ei lærebedrift og teori på skulen alle fire opplæringsåra, og i tillegg får tett oppfølging frå kontaktlærar. Ingen av dei ordinære opplæringsmodellane som fører fram til fag-/sveineprøve omfattar eit oppfølgingsansvar av denne typen.

Elevane/lærlingane har opplæring i alle delar av læreplanane, men opplæringa blir fordelt mellom bedrift og skule alle opplæringsåra. Td kan eleven vere tre dagar i lærebedrifta og to dagar på skulen ei vanleg veke.

Skulen må skaffe lærebedrift/opplæringskontor til eleven, som har elevstatus dei to første åra og lærlingstatus dei to siste åra. Lærebedrift og skule samarbeider nært om opplæringa av den enkelte eleven/lærlingen.

Modellen har vore prøvd ut ved fire skular innan utvalde lærefag sidan 2007. Resultata viser at ein god del ungdom har nytte av denne måten å lære på.

Målgruppe

Målgruppa er ungdom som er i risikograppa for å ikkje gjennomføre vidaregåande opplæring, og som derfor vil ha større utbyte av eit meir fleksibelt, tilpassa opplegg enn dei vanlege opplæringslopa. Tett oppfølging er også eit sentralt element.

Motivasjonen til å kunne gjennomføre vidaregåande opplæring vil for mange unge vere avhengig av å kunne kome seg i arbeid, i staden for å vere heildagselev. Dette har vore utgangspunktet for prosjektet. Opplæringa i bedrift skal starte så tidleg som mogeleg.

Målgruppa samsvarer i stor grad med OT/PPT si målgruppe:

- Ungdom som ikkje sokjer vidaregåande opplæring
- Dei som sokjer vidaregåande opplæring, men takkar nei til plass
- Dei som startar i vidaregåande opplæring, men sluttar etter ei tid. Dette er gjerne ungdom som har stort fråver den tida dei går i skulen.

Dei viktigaste aktivitetane i modell fleksibel opplæring

- Skolen må engasjere ein lærar (koordinator) som er interessert i og egna til å jobbe så tett med elevane og dei andre involverte partane som denne ordninga krev.
- Skolen og bedrifta følgjer straks opp dersom eleven uteblir ein dag, ved at koordinator kontaktar eleven. Koordinator følgjer opp dersom det er nødvendig med tiltak slik at eleven kan følgje opplæringa.
- Læreplanarbeid: bruke mogelegheitene i planverket for best mogleg tilpassing til målgruppa.
- Elev-/lærlingmedverknad, som gir høve til å påverke eigen arbeidsplan, og dermed betre innsikt i og oversikt over dei fire åra i vidaregåande opplæring. Dette kan igjen gi auka motivasjon og dermed auka læringsutbytte.
- Involvering av og meir strukturert samarbeid med foresette, som har ei viktig rolle når det gjeld å forebygge fråfall.
- Godt og formalisert samarbeid med avgjevarskolen for å tidlegast mogeleg kunne fange opp elevar som står i fare for å droppe ut

Dersom eleven likevel ikkje trivst med opplæringa skal alternative ordningar vurderast. Dette kan vere td full opplæring i bedrift, lærekandidatorordninga eller heilt andre tilbod.

Det finst i dag ulike vegar fram til fag-/sveinebrev og kompetansebevis:

2+2 modellen består av to års opplæring i skule og deretter to år i lærebedrift. Dette er den vanlegaste vegen til fag-/sveinebrev.

"Full opplæring i bedrift":

1+3 modellen (eitt år i skule og tre år i bedrift, teori i form av "læringskule") og 0+4 modellen (fire år i bedrift inkl. teori).

Dette er ein modell for dei som

- ønskjer/treng ei ordning der meir av opplæringa skjer i bedrift og er knytt til praktisk arbeid
- eller evt ønskjer eit fag-/sveinebrev i programområde som vidaregåande skular i fylket ikkje har relevant Vg1 eller Vg2 opplæringstilbod i.

Ved full opplæring i bedrift har lærlingen teoriundervisning td ein dag i veka, men får i liten grad individuell oppfølging og tilrettelegging.

Lærekandidatorordninga

Lærekandidaten følgjer dei delar av læreplanane som ligg best til rette for vedkomande, og går opp til kompetanseprøve etter fire år. Lærekandidaten kan evt bygge på til fagbrev.

Målgruppa er ungdom som av ulike grunnar ikkje vil ha fag- eller sveinebrev som målsetting, men går mot grunnkompetanse.

Praksisbrev

Nokre fylke er med i ei forsøksordning der det vert gitt tilbod om opplæring som fører fram til praksisbrev. Dette er eit to-årig opplæringstilbod med både teori og praksis, som gir kompetansebevis. Målgruppa er elevar som har svake føresetnader for å gjennomføre vidaregåande opplæring med dagens krav til teoriopplæring i alle faga. Desse ungdommane kan ha nytte av å arbeide mot eit nærare mål enn fagbrev og skaffe seg formalisert kompetanse på eit lågare nivå enn det som trengst for å ta fag-/sveinebrev.

Hordaland fylkeskommune gir så langt ikkje tilbod om praksisbrev. Praksisbrev er i utgangspunktet ei toårig ordning. Nokre av provefylka som har innført ordninga, praktiserer likevel ordninga som fireårig der kandidatane skal avslutte med å avleggje fag-/sveinebrev. Praksisbrevordninga vil då ha ein del likskapar med fleksibel opplæring.

Roller og ansvar i fleksibel opplæring

Hordaland Fylkeskommune v/opplæringsavdelinga er prosjektansvarleg.

Skolen si rolle:

- Skolen skal ha hovudansvaret for den enkelte av elevane dei to første åra, og skal også ha kontakt med og oppfølging av lærling og bedrift dei to siste opplæringsåra.
- Skolen engasjerer ein lærar (koordinator) som jobbar tett med elevane alle fire opplæringsåra.
- Koordinator syter for at eleven får plass i lærebedrift, og for at det blir skrivne ein intensjonsavtale mellom elev-føresette-skole og bedrift/opplæringskontor.
- Koordinator er bindeledd mellom skole og bedrift. Ho/han gir bedrifta støtte og rettleiing i å ivareta eleven og eleven si utvikling, og skal ha jamleg kontakt med bedrifta. Koordinator skal finne alternativ dersom eleven har vald feil og/eller bedrifta opplever at opplærings situasjonen er for krevjande.
- Koordinator besøker elev/bedrift td annankvar veke.
- Elevane skal følgjast opp i si ordinære arbeidstid i bedrifta.
- Koordinator er hovudansvarleg for planlegging og dokumentasjon av opplæringa.

Lærebedrifta/opplæringskontoret si rolle:

- Bedrifta veljer om/kven dei ønskjer å ta inn i arbeid med tanke på lærekontrakt
- Bedrifta er hovudansvarleg for opplæring av lærlingen tredje og fjerde år
- Det blir teikna ein intensjonsavtale om læreplass når elevane startar i praksis
- Det blir teikna lærekontrakt etter to års opplæring – ordinære lærlingvilkår
- Koordinator på skulen er samarbeidspart

NAV og OT/PPT si rolle:

- er innsøkjande instans for ungdom som kan ha nytte av tilbodet.
- NAV har i prosjektperioden ytt individstøtte etter gjeldande reglar, frå nyttår første opplæringsår

Kven kan få tilbod om fleksibel opplæring ?

- Ordninga er eit tilbod til elevar som søkjer ordinært inntak og som har ungdomsrett
- Eleven må vere innanfor målgruppa for fleksibel modell
- Dersom klassen skulle ha ledige plassar kan elevar utan rett takast inn. Skulen kan då vere fleksibel med tanke på alder og bakgrunn for dei som blir tekne inn. Foresetnaden er at dette ikkje går ut over rettselevar. Dersom elevar kjem seint inn i ordninga må opplæringstida forlengast tilsvarande, slik at eleven/lærlingen får full læretid.
- Skulen må vere obs på tilhøve som vandel og rusproblematikk i høve til lærefag og arbeidsplass

Lærar/rådgivar/elevinspektør får tidleg god oversikt over elevane som tek til ved skulen.

Elevar som kjem inn på andre- eller tredjevalet sitt er potensielle sluttarar. "Startsamtalet" vil kunne avsløre meir om motivasjon for det utdanningsprogrammet dei har kome inn på.

Elevar som ser ut for å vere i faresona for å ikkje gjennomføre skulegangen kan få tilbodet om ei meir fleksibel ordning.

Skulen må gi grundig informasjon til elevane og dei foresette. Både eleven og foresette må vere innforståtte med at eleven følgjer eit avvikande løp. Det må lagast skriftleg avtale mellom elev, foresette og skule.

Skulle det bli stor interesse og mange om plassane må skulen velje ut dei som skal få plass gjennom samtale/intervju og/eller personleg søknad.

Skulen bør bruke tida fram til haustferien til å velje ut dei elevane som vil ha nytte av å få opplæring etter fleksibel modell. Elevane går i vanleg klasse fram til utvelginga er gjort. Dersom elevane startar i bedrift straks etter skulestart, ser dette ut til å kunne medføre fleire endringar i klassen enn om elevane får gjort seg betre kjende med skulen og tilbodet først.

Erfaringane frå prosjektet viser at 9-10 elevar er ein grei klassestorleik for desse klassane. Klassen bør derfor ha maksimum 10 elevar, minimum 6-7 elevar. Det vil då også bli plass til eventuelle elevar som kjem til utover hausten.

Vedlegg

Opplæringa

Elevane må i løpet av dei 4 åra ha fullt timetal i teori, men skal gjennomføre denne parallelt med å vere i bedrift. I programfaga kan delar av opplæringa gjerast i samband med praksis i bedrift. Teorien kan takast i modular dersom dette er foremålstenleg, og opplæringsansvarleg kan i samarbeid med eleven finne ei rekkefølge på faga som kan motivere den enkelte til å kome gjennom teorien.

Koordinator i skulen og fagleg ansvarleg i bedrift har ansvaret for at opplæringa vert planlagd og tilrettelagd for heile læretida. Lærlingen skal vere med å planleggje opplæringa si.

Avviket i høve til dei eksisterande ordningane blir progresjonen i dei teoretiske faga, altså ei tempodifferensiering. Fagfordelinga blir annleis, og undervisninga strekkjer seg over heile opplæringsløpet. Dette blir gjort for å få ein gevinst for den enkelte, ei individuell tilrettelegging. Innanfor 4-årsperioden får eleven/lærlingen ivaretatt alle rettar, og får ei fullverdig opplæring med sikte på å kunne oppnå fag-/sveinebrev.

Skular og lærebedrifter/opplæringskontor som er med i prosjektet

Tre skular har vore med sidan prosjekt-ideen vart lansert, Fitjar, Sandsli og Åsane vgs. Skulane deltok også i utforminga av modellen.

Fitjar har gitt tilbod om fleksibel opplæring i utdanningsprogrammet helse- og sosialfag, Sandsli i restaurant- og matfag og Åsane i teknikk- og industriell produksjon. Askøy vgs kom inn i prosjektet i 2009 med bygg- og anleggsteknikk.

Dei valde utdanningsprogramma er alle utdanningsprogram som har hatt høgt fråfall både nasjonalt og her i fylket.

Skulane har brukt sitt eige kontaktnett av bedrifter og opplæringskontor til å skaffe lærlingane praksisplass/læreplass.

Fitjar har i samarbeidd med Opplæringskontoret for kommunale fag, og også enkelte private barnehagar.

Sandsli har samarbeidd med Opplæringskontoret for hotell- og restaurantfag i Hordaland

Åsane vgs har skaffa plass til sine elevar både hos Bilbransjens opplæringskontor, Ifos og hos sjølvstendige lærebedrifter.

Askøy har samarbeidd med både opplæringskontor og lærebedrifter innan byggebransjen.

Status klassar, elevtal ved oppstart og fag

	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
Fitjar v.g. Barne- og ungd. Helsefagarbeidar	9 elevar	9 elevar	7 elevar	6 elevar	10 elevar
Sandsli v.g. Kokk Servitor	9 elevar	10 elevar			
Åsane v.g. Lette køyretøy CNC-faget	9 elevar	9 elevar			
Askøy v.g. Tømrrar Rørleggjar Reinhaltsoperator Mur Betong/forskaling Anleggsmaskinforar			11 elevar	7 elevar	7 elevar

Vedlegg

Både Fitjar, Sandsli og Åsane har gitt elevane tilbod om å velje mellom to lærefag innanfor utdanningsprogrammet.

Askøy har vald å la elevane stå friare, og har derfor samarbeidd med lærebedrifter i mange fag.

Utfordringa med dette er å kunne gi tilbod i alle programfaga, men dette har skulen handtert greitt.

Innan bilfag har det i fleire år vore vanskeleg å finne nok lære plassar for alle som søkjer. Dette fikk også konsekvensar for elevane ved Åsane vg, der det har tatt tid å få lære plass for fleire av elevane.

Enkelte av elevane har derfor gått mot andre av lærefaga innan same område.

Resultatet av fleksibel opplæring dei fire første åra

Oppstart	Fleksibel opplæring						Praksisbrev	
	2007		2008		2009		2008	
Utdanningsprogram nye klassar	Restaurant- og matfag Teknikk- og ind.prod. Helse- og sosialfag		Restaurant- og matfag Teknikk- og ind.prod. Helse- og sosialfag		Bygg- og anleggsteknikk Helse- og sosialfag		Bygg- og anleggsteknikk Restaurant- og matfag Teknikk- og ind.prod. Helse- og sosialfag Service- og samferdsel	
Tal ungdommar som starta	27	100 %	28	100 %	18	100 %	51	100 %
Fråfall første to år	13	48 %	11	39 %	11	61 %	10	20 %
- Til andre opplæringstilbod	2		4		8		7	
- Til arbeid	2		2		2		2	
- Ukjent grunn			1				1	
- Sjukdom	3		2		1			
- Svangerskap	3							
- Mistrivsel/fråver	3		2					
Gjennomført to år	14	52 %	17	61 %	7	39 %	41	80 %
- Bestått praksisbrevprøve							38	75 %
- Realkompetanseprøve							2	
- Ikke tatt prøve							1	
- Bestått fellesfag (norsk/matte/samf.)							40	
Ønska lære plass	14	52 %	17	61 %	7	39 %	31	
Fått lære plass	12	44 %	15	54 %	7	39 %	25	49 %
Heving av lærekontrakt	2		3					
Gjennomført fagprøve	8	37 %						
Fagprøve vinter 11/12	2							

Av dei 27 elevane som starta hausten 2007 slutta 13 i løpet av dei to første åra. Alle desse har likevel ikkje falle ut av vidaregåande opplæring. 4 elevar har gått vidare til anna opplæring eller arbeid, medan 6 har slutta pga sjukdom/svangerskap. Tre av elevane har slutta pga mistrivsel.

Av dei 14 som søkte lære plass fikk 12 plass, og 10 av desse ser ut til å fullføre fag-/sveinebrev.

Vedlegg

Med utgangspunkt i at desse elevane ved inntaket til fleksibel-klassane vart vurderte til å sannsynlegvis ville slutte om ikkje dei fikk eit meir tilpassa tilbod, er gjennomføringa bra. Tilbakemeldinga frå dei involverte skulane er at med fleksibel opplæring har 10 ungdommar fullført, som elles ikkje ville ha gjort dette.

Samanliknar vi med nasjonale tal ser vi at av ei elevgruppe med karaktersnitt på 0-3 frå ungdomsskulen sluttar 65% i vidaregåande opplæring, og 8% fullfører på normert tid.

I praksisbrevforsøket fullfører 80% dei to første åra, og halvparten går vidare mot fullt fagbrev. Kor mange av desse som fullfører fagprøven veit ein ikkje for sommaren 2012.

(Tal frå Nifu/Høst sin sluttrapport om praksisbrevforsøket

<http://www.udir.no/Tilstand/Forskning/Forskningsrapporter/NIFU/Vellykket-forsok-med-praksisbrev/>

Erfaringar frå dei involverte i fleksibel opplæring

Elevane/lærlingane sin erfaringar:

Ein av elevane ved Åsane vidaregåande var for eit par år sidan med i NRK Brennpunkt, der tema var fråfall i vidaregåande opplæring og alternative opplæringstilbod i Hordaland. Eleven uttrykte at han var godt nøgd med opplæringstilbodet.

Elevar/lærlingar på Fitjar uttalte i fjor:

- Hadde ikkje vore i vidaregåande opplæring dersom vi ikkje hadde fått dette tilbodet!
- Ser betre samanheng mellom teori og praksis.
- Får jobberfaringar.
- Blir ikkje lei av skulen når me jobbar.
- Ikkje skule kvar dag.

Føresette sine erfaringar:

Skulane har hatt kontakt med dei føresette, men i ulik grad. Tilbakemeldingane frå skulane er at dei føresette også opplever fleksibel opplæring som eit godt tilbod for lite motivert ungdom.

Skulen sine erfaringar:

Dei involverte skulane har gjort eit stort arbeid med elevane/lærlingane i fleksibel opplæring. To av skulane har vald å ikkje starte nye klassar etter 2009. Årsaka til dette har både med søkjartal å gjere, og at skulane finn andre måtar å forebygge fråfall på.

Fitjar har fått kontinuitet i tilbodet, og ser store fordelar med dette fordi tilbodet då vert kjent og foreseieleg. Dei siste åra har det vore relativt få interesserte til ordninga, men i år er det 10 elevar i klassen.

Bedrifter og opplæringskontor:

Læreverksemdene er ikkje med i prosjektorganisasjonen. Men i kontakten med bedriftene er dei positive til ordninga.

OT/PPT har ikkje formidla så mange ungdommar til desse klassane som tenkt på forehand. Men tilbodet har heller ikkje vore tilgjengeleg ved så mange skular. OT meiner likevel at dette tilbodet er eit godt supplement til dei andre .

Tilsvarende gjeld for NAV. Kun få ungdommar har vore kanaliserte frå NAV.

Ekstern evaluering

Ein masterstudent ved Universitetet i Bergen (sosiologisk institutt) vil skrive avsluttande oppgåve om prosjekt Fleksibel opplæring. Masteroppgåva blir ferdig til jul 2012.

Vedlegg

Fleksibel opplæring framover

Fleksibel opplæring er eit godt tilbod til ein del ungdom, sjølv om ein ved oppstart av prosjektet vona at fleire skulle fullføre ved hjelp av dette tilbodet. Hausten 2012 planlegg Fitjar og Askøy vgs å starte nye klassar tilsvarande hausten 2011.

Ulike tilhøve må drøftast nærare når det gjeld vidareføring av tilbodet:

Grensegang i høve til dei andre opplæringstilboda er viktig. Kva tilbod skal Hordaland ha, og for kva slags målgrupper. Dess fleire modellar dess vanskelegare blir det å orientere seg for elevar og foresette. Dette må vi sjå på.

Praksisbrevordninga har vore utprovd i fleire fylke, og resultatata viser seg å vere gode. Denne ordninga er i praksis blitt fireårig, med muligheit for å ta fagbrev. Ei fireårig praksisbrevordninga har mykje til felles med fleksibel opplæring. Vi ønskjer å sette oss inn i detaljane i ordninga, og fortlopande vurdere dei to modellane opp mot kvarandre. Evt foringar frå Utdanningsdirektoratet vert avgjerande.

Skal det satsast vidare på fleksibel opplæring etter 2012 må dette frå hausten 2013 av bli eit tilbod ved fleire skular, og i fleire fag, slik at vi kan nå flest mogleg ungdommar i målgruppa. Det må vurderast korleis dette skal skje i praksis. Tilbodet er i dag avhengig av eit visst søkjartal på Vg1, dette har sett avgrensingar for nye fleksibel-klassar. Den nye skulebruksplanen vil gi svar på om det kan bli enklare å få oppretta nye klassar.

Prosjektperioden gikk ut sommaren 2011, men vart forlenga med eitt år slik at vi fikk betre tid til å vurdere Fleksibel opplæring i samband med satsinga på NyGiv. Fleksibel opplæring er no ein del av Oppfølgingsprosjektet i NyGiv.

Dersom Fleksibel opplæring går over i ein ordinær driftsfase frå sommaren av, har NAV signalisert at dei ser si rolle som avslutta. Dette tyder at NAV ikkje lenger yter individstøtte til elevane frå nyttår første opplæringsår og i halvanna år. Dette kan kompenseras for ved at HFK gir meir tilskot til bedriftene, som igjen betaler løn til elevane. Detaljane i dette må drøftast nærare.